

**Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin İhtilafli
Politik Sorunları Ele Alma Yöntemine
Yaklaşımları**

Aslı ASLAN

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir, 2024

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

**SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMCİLERİNİN İHTİLAFLI POLİTİK
SORUNLARI ELE ALMA YÖNTEMİNE YAKLAŞIMLARI**

Aslı ASLAN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Kerim ŞEN

Eskişehir, 2024

ESKİŞEHİR OSMANGAZI ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Aslı ASLAN tarafından hazırlanan **Sosyal Bilgiler Eğitimcilerinin İhtilafı Politik Sorunları Ele Alma Yöntemine Yaklaşımları** başlıklı bu tez, 24/01/2024 tarihinde *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği*'nin ilgili maddeleri uyarınca yapılan **Tez Savunma Sınavı** sonucunda **başarılı** bulunarak, jüri-miz tarafından oy birliği ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

<u>Görevi</u>	<u>Unvanı Adı SOYADI</u>	<u>İmza</u>
Jüri Başkanı :	Prof. Dr. Eyüp ARTVİNLİ	
Danışman :	Doç. Dr. Kerim ŞEN	
Üye :	Doç. Dr. Hıdır KARADUMAN	

Prof. Dr. Mustafa Zafer BALBAĞ
Enstitü Müdürü V.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin İhtilafli Politik Sorunları Ele Alma Yöntemine Yaklaşımları başlıklı tezin bizzat tarafımda hazırlanan, özgün bir çalışma olduğunu; bu çalışmanın tüm aşamalarında (hazırlık, veri toplama, analiz, bilgilerin sunumu ve raporlaştırma vb.) bilimsel etik ilke ve kurallara uygun olarak hareket ettiğimi; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri, bilgi vb. için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara çalışmanın kaynakçasında yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan “Bilimsel İntihal Tespit Programı”yla tarandığını ve hiçbir “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, herhangi bir biçimde bu çalışmamla ilgili yukarıdaki beyanıma aykırı bir durumun saptanması halinde, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçların sorumluluğunu kabul ettiğimi bildiririm.

24 / 01 / 2024
Aslı ASLAN

Teşekkür

Araştırma önerisinin geliştirilmesinden, tez sürecinin son aşamasına kadar bilgi, deneyimi ve düşünce biçimiyle her türlü akademik desteği sağlayan, araştırmanın her safhasında yol gösteren, yapmış olduğu dönütler ile yüksek lisans tez çalışmasının şekillenmesinde büyük bir emeğe sahip olan tez danışmanım ve kıymetli hocam Doç. Dr. Kerim ŞEN'e minnet duyar ve teşekkür ederim. Tez savuma sürecinde fikir ve yorumlarıyla tez çalışmasına katkı sunan değerli jüri üyeleri Prof. Dr. Eyüp ARTVİNLİ ve Doç. Dr. Hıdır Karaduman hocalarıma teşekkür ederim.

Bu yoğun tez sürecinde maddi ve manevi desteğini esirgemeyen annem Fadime ASLAN'a ve dostum Derya BOLAT'a çok teşekkür ederim.

İçindekiler

Teşekkür.....	i
İçindekiler	ii
Tablolar Listesi.....	iv
Özet	1
Abstract	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. Giriş.....	5
1.1. Problem Durumu	8
1.2. Araştırmanın Amacı	9
1.3. Araştırmanın Önemi	10
1.4. Varsayımlar/Sayıtlar.....	13
1.5. Sınırlılıklar.....	13
1.6. Tanımlar	13
1.7. Kısaltmalar	14
İKİNCİ BÖLÜM.....	15
2. Kavramsal Çerçeve.....	15
2.1. Demokrasi.....	15
2.1.1. Neden demokrasi.....	17
2.1.2. Demokrasi kültürü ve toplum.....	25
2.1.3. Demokrasi ve birlikte yaşama imkanı.....	36
2.1.4. Türkiye'de demokrasinin tarihi.....	44
2.2. Demokrasi Eğitimi.....	48
2.2.1. Okulda ve sınıfta demokrasi.....	48
2.2.2. Müzakereci öğretim yaklaşımı.....	54
2.2.3. İhtilafı politik konular.....	57
2.2.4. İhtilafı politik konuları ele alma yönteminin faydaları.....	60
2.2.5. İhtilafı politik konuları ele alma yöntemi ve demokrasi eğitimi.....	63
2.2.6. Türkiye'de öğretmen eğitimi ve demokrasi.....	65
2.3. Demokrasi Eğitimi ve Sosyal Bilgiler.....	69
2.3.1. Sosyal bilgilerde ihtilafı konuları öğretmenin faydaları.....	71
2.3.2. Sosyal bilgiler eğitiminde ihtilafı politik konuları öğretmenin faydaları..	73
2.3.3. Politikanın sosyal bilgiler öğretimine dâhil edilmesine ilişkin yaklaşımlar.....	77

2.3.4. İhtilafli konuların öğretiminde öğretmen rolleri.....	78
2.4. İlgili Literatür.....	80
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	89
3. Yöntem.....	89
3.1. Araştırma Deseni.....	89
3.2. Çalışma Grubu.....	89
3.3. Veri Toplama Araçları.....	91
3.3.1. Nitel veri toplama araçları	91
3.3.1.1. Görüşme soruları.....	91
3.4. Verilerin Toplanması.....	92
3.5. Verilerin Çözümlemesi.....	92
3.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliliği.....	93
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	94
4. Bulgular.....	94
4.1. İhtilafli Politik Konuların Niteliği ile İlgili Bulgular.....	94
4.2. Sosyal Bilgiler Eğitiminde İhtilafli Politik Konuların Kullanımı İle İlgili Bulgular.....	102
4.3. Sosyal Bilgiler Eğitimcilerinin İhtilafli Politik Konularla İlgili Eğitimleri ve Özyeterlilikleri İle İlgili Bulgular.....	113
4.4. İhtilafli politik konular ve Sosyal Medya ile İlgili Bulgular.....	123
BEŞİNCİ BÖLÜM	127
5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler	127
5.1. Sonuç.....	127
5.2. Tartışma.....	131
5.3. Öneriler.....	136
KAYNAKÇA.....	137
EKLER.....	145
ÖZGEÇMİŞ	146

Tablolar Listesi

Tablo Numarası	Başlık	Sayfa Numarası
3.2.1	Katılımcılar	90
4.1.1	İhtilafı Politik Konulara Örnekler	98
4.2.1	İhtilafı Politik Konularda İçerik/Konu Seçimi	103
4.2.2	İhtilafı Politik Konuların Eğitim Sürecinde Kullanılmasında Yaşanabilecek Problemler	106
4.2.3	İhtilafı Politik Konuların Eğitim Sürecinde Kullanılmasında Yaşanabilecek Problemlere Çözüm Önerileri	108
4.2.4	İhtilafı Politik Konuların Eğitim Sürecinde Kullanılmasına Yönelik Kazanımlar	112
4.3.1	Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin İhtilafı Politik Konulara Yönelik Öğretmen Tutumlarına İlişkin Görüşleri	118
4.3.2	Eğitim Sürecinde İhtilafı Politik Konuların Kullanımına İlişkin Öğretmen Adaylarının Kendilerine Yönelik Görüşleri	119
4.4.1	Sosyal Medya ve İhtilafı Politik Konulara Etkisi İle İlgili Görüşler	123

Özet

Sosyal Bilgiler Eğitimcilerinin İhtilafli Politik Sorunları Ele Alma Yöntemine Yaklaşımları

Aslı ASLAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Kerim ŞEN

2024

Amaç: İhtilafli politik konular, bir grup insan arasında önemli anlaşmazlıklara neden olan, kamuoyunun bölünmüş olduğu veya kamusal alanda faaliyet gösteren farklı grupların farklı şekilde yaklaştığı konulardır. Bu çalışmanın amacı sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilafli politik konulara yönelik yaklaşımlarının ve sosyal bilgiler öğretiminde ihtilafli politik konuların kullanılmasına yönelik görüşlerinin belirlenmesidir. Bu doğrultuda sosyal bilgiler eğitimcileri ihtilafli politik konuların eğitimsel amaçlı kullanımını hakkında neler düşünmekte ve bu tarz konuları eğitimsel amaçlı kullanma konusunda ne gibi yeterliliklere sahiptirler sorularına cevap aranmıştır.

Yöntem: Çalışma temel bir nitel araştırma olarak desenlenmiştir. Çalışmada nitel araştırmalarda sık kullanılan veri toplama araçlarından biri olan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formundaki sorular araştırmacı tarafından geliştirilmiş, pilot uygulama sonrası uzman görüşü alınarak hazırlanmıştır. Veriler, sosyal bilgiler öğretmenliğinden mezun 12 erkek 12 kadın toplam 24 sosyal bilgiler eğitimcisiinden yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmış, yanıtlar transkripte edilmiştir. Veri analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Veriler analiz edilirken kod, kategori ve temalar tekrar eden bir süreç içerisinde düzenlenmiş, uzman görüşüne sunulmuş ve çalışmanın iç geçerliliğinin sağlanması hedeflenmiş ve güvenilirlik veya tutarlılık artırılmaya çalışılmıştır. Veri kaynağının seçiminde sadece sosyal bilgiler öğretmenliğinden mezun olmuş henüz göreve başlamamış veya kısa süreli öğretmenlik yapmış kişiler seçilmiştir.

Bulgular: Çalışmanın bulgularına göre sosyal bilgiler eğitimcileri ihtilafli politik konuların eğitim sürecinde kullanılmasına yönelik olumlu görüş bildirmişlerdir. İhtilafli politik konuların eğitim sürecinde kullanılmasının eğitimsel ve toplumsal pek çok yararı olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak güncel ihtilafli politik konuların öğretiminde

kendilerini yeterli görmemektedirler. Bu yetersizlik sebeplerini mesleki tecrübelerinin azlığına ve lisans eğitiminin niteliğine bağlamaktadırlar.

İhtilaflı politik konular kavramını az sayıda eğitimci duyduğunu ifade etmiş ancak kavramla neyin kastedildiğini anladıklarını beyan etmişlerdir. Başta üst düzey düşünme becerileri olmak üzere ihtilaflı politik sorunların eğitimsel açıdan pek çok faydası olduğunu ifade eden sosyal bilgiler eğitimcileri bu konuların eğitiminde ve öğretiminde öğretmen becerilerinin önemli olduğunu bildirmişlerdir. Araştırmanın bulgularından biri de sosyal medyanın ihtilaflı politik sorunlar üzerindeki etkisidir. Sosyal medyanın ihtilaflı politik konular üzerinde genellikle olumsuz etkisi olduğunu ifade etmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler: Araştırmanın sonuçlarına göre sosyal bilgiler eğitimcileri ihtilaflı politik konuların sosyal bilgiler eğitiminde kullanılmasına olumlu bakmakta ancak bu konuların öğretiminde kendilerini yeterli görmemektedirler. Sosyal bilgiler eğitimcilerinin yetersizlik sebepleri, lisans eğitiminde alınan mesleki uygulama derslerinin verimsiz olması, gündemi takip edememe ve mesleki anlamda tecrübe eksikliğidir. İhtilaflı politik konuların eğitimsel anlamda pek çok faydası bulunmuştur. Bu faydalar politik konularda bilinçlenme, hakların öğretilmesi, vatandaşlık becerileri, demokratik beceriler ile üst düzey düşünme becerilerinin gelişmesi olarak sıralanmıştır. İhtilaflı politik konular sınıf ortamında bazı problemlere yol açabilmektedir. Kutuplaşmalar, sınıf içi gerginlikler, kavgalar, yanlış anlaşılmalara, sınıf yönetiminde yaşanacak zorluklar bu problemlerden bazılarıdır. Bu problemlerin çözümünde öğretmen yeterliliklerinin önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Öğretmenler iyi bir yönetici olmanın yanı sıra yeterli donanıma sahip olmalı, kuralları önceden belirlemeli ve tarafsız bir tutum sergilemelidir. Araştırmanın sonuçlarından biri de sosyal medyanın öğrenciler üzerindeki etkisidir. Sosyal medyadaki çok sayıdaki yanlış ve taraflı içerik öğrencileri ve eğitim sürecini olumsuz etkilemiştir.

Anahtar kelimeler: İhtilaflı politik konuları ele alma yöntemi, Vatandaşlık eğitimi, Demokrasi eğitimi, Sosyal bilgiler eğitimi

Abstract

Approaches of Social Studies Educators to Controversial Political Issues

Discussion Method

Aslı ASLAN

Eskisehir Osmangazi University Institute of Educational Sciences

Department of Turkish and Social Education

Advisor: Associate Professor Kerim ŞEN

2024

Purpose: Controversial political issues refer to issues that cause significant disagreement among a group of people, issues that divide public opinion, or issues that different groups operating in the public sphere approach in different ways. The aim of this study is to determine social studies educators' approaches to controversial political issues and their views on the use of controversial political issues in social studies education. In this context, answers were sought to questions about what social studies educators think about the use of controversial political issues in education and what kind of competencies they have in using these issues for educational purposes.

Method: The study is designed as basic qualitative research. In the study, a semi-structured interview form, which is one of the frequently used data collection tools in qualitative research, was used. The questions in the interview form were developed by the researcher and prepared after receiving expert opinion following the pilot application. Data were collected from a total of 24 social studies educators, 12 male and 12 female, who graduated from social studies teaching, through the semi-structured interview form, and the responses were transcribed. Content analysis technique was used in data analysis. While analysing the data, codes, categories, and themes were organized in a recurring process, presented to expert opinion to ensure the internal validity of the study, and efforts were made to increase reliability or consistency. In the selection of the data source, only individuals who graduated from social studies teaching and have not yet started their duty or have done short-term teaching were selected.

Results: According to the findings of the study, social studies educators have expressed positive views on the use of controversial political issues in the educational process. They have stated that the use of controversial political issues in the educational process has many educational and societal benefits. However, they do not see them-

selves as sufficient in teaching current controversial political issues. They attribute these insufficiencies to their lack of professional experience and the quality of undergraduate education. Few educators have heard of the concept of controversial political issues, but they have declared that they understand what is meant by the concept. Social studies educators, who state that controversial issues have many educational benefits, especially in terms of higher-level thinking skills, have reported that teacher skills are important in the education and teaching of these issues. One of the findings of the research is the impact of social media on controversial issues. They have stated that social media generally has a negative impact on controversial political issues.

Conclusion and Suggestions: According to the results of the study, social studies educators have a positive view on the use of controversial political issues in social studies education, but they do not see themselves as sufficient in teaching these issues. The reasons for the insufficiencies of social studies educators are the inefficiency of professional practice courses taken in undergraduate education, inability to follow the agenda, and lack of professional experience. There are many educational benefits of controversial political issues. These benefits are listed as awareness of political issues, teaching of rights, citizenship skills, democratic skills, and the development of higher-level thinking skills. Controversial political issues can cause some problems in the classroom environment. Polarizations, tensions in the classroom, fights, misunderstandings, difficulties in classroom management are some of these problems. It has been revealed that teacher competencies are important in solving these problems. In addition to being a good administrator, teachers should have sufficient equipment, set rules in advance, and display a neutral attitude. One of the results of the research is the impact of social media on students. The numerous incorrect and biased content on social media has negatively affected students and the educational process.

Keywords: Controversial political issues discussion method, Citizenship education, Democracy education, Social studies education.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Giriş

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, amacı, alt problemleri ve önemi açıklanacaktır. Ayrıca, çalışmada yer alan bazı kavramlar tanımlanacak ve araştırmanın sınırlılıkları üzerinde durulacaktır.

Sosyal Bilgiler dersi disiplinlerarası yapısı gereği güncel olayların ve buna bağlı olarak, ihtilaflı politik sorunların okulda en fazla konuşulduğu derslerden biridir. İletişim teknolojilerinin gelişmesi ve özellikle sosyal medyanın hayatımıza girmesi ile birlikte zaman zaman öğrenciler medyadan duydukları haberleri sınıf ortamına getirmektedir. Sınıfa getirilen konular sanattan, spora, politikadan, tarihe, popüler kültüre, inançlara kadar çeşitlilik göstermektedir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda, uygulama sırasında dikkat edilecek hususlar başlığında 2, 3 ve 9.maddelerin de bu konuyla ilgili olduğunu görmekteyiz. Buna göre;

2. Kazanımların gerçekleştirilmesinde “yerellik, güncellik, disiplinler arası, yansıtıcı sorgulama, geçmiş bugün-gelecek bağlantısı, zaman-süreklilik-değişim ve esneklik” gibi Sosyal Bilgiler öğretiminin temel ilkele-ri dikkate alınmalıdır.

3. Sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler ve yansıtıcı düşünme olarak sosyal bilgiler anlayışlarına önem verilmelidir. Öğrencilere, sosyal bilimcilerin kullandıkları bilimsel yöntemler sezdirilmelidir. Okulun içindeki ve dışındaki olaylardan yararlanılarak öğrenciler sık sık gerçek hayat problemleri ve çelişkili durumlarla karşılaştırılmalı ve karşılaştıkları sosyal problemler üzerine yansıtıcı düşünceleri sağlanmalıdır.

9. Kazanımlarla ilgili güncel ve ihtilaflı politik sorunlar, farklı tartışma teknikleri kullanılarak problem çözme, eleştirel düşünme, kanıt kullanma, karar verme ve araştırma becerileriyle ilişkilendirilerek sınıfa taşınabilir (MEB, 2018, s. 10).

Programda da belirtildiği gibi sosyal bilgiler dersinde güncel olayları ve ihtilaflı politik sorunları kullanabilir ve öğrencileri çelişkili durumlarla karşılaştırarak, onların üst düzey düşünme becerilerini geliştirebiliriz. Programın özel amaçlar başlığında bu dersten eleştirel düşünme becerisine sahip, insan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi gibi kavramları benimseyerek, yaşamını demokratik kurallara göre düzenleyen hem

ülkesini hem de dünyayı ilgilendiren konulara duyarlı bireyler yetiştirmesi beklenmektedir (MEB, 2018, s. 8).

Öğrencilerin, programda adı geçen bilgi ve becerilere sahip olabilmeleri için özellikle de üst düzey düşünme ve problem çözme becerisini geliştirebilmeleri için kullanılabilir yöntemlerden biri de tartışmadır. Tartışma, öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini geliştirir, doğru sorular sorabilmelerini sağlar ve öğrencilerde tartışma kültürünün oluşmasına katkıda bulunur. Demokrasilerde tartışma yapabilmek, bireylerin düşüncelerini özgürce ifade etmelerine imkân verdiği için önemlidir. Bireyler tartışarak kendilerini ifade ederler ve sorunlara çözüm yolu bulurlar. Uzlaşmanın yolu tartışmadan geçer. Eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesi, öğrencilerin yaşadıkları çevreden ve dünyadan haberdar olmaları, dünyada ve ülkesinde yaşanan sorunlarla ilgili farkındalık kazanmaları için sınıf içinde kullanılabilir yöntemlerden biri ihtilafı politik sorunlardan yararlanmaktır. Bu ihtilafı politik sorunların bir kısmı güncel olayları da kapsamaktadır.

Güncel olaylar bireyin çevresinde, ülkesinde ve dünyada meydana gelen, insanlık, birey ve toplum için önemli etkileri bulunan yeni olaylardır. Güncel olayların güncel olabilmesi için illa yakın tarihte yaşanması gerekmez, geçmişte yaşanmış ancak etkileri hala günümüzde de hissedilen olaylar da güncel olay kapsamına girmektedir (Demirkaya Gedik, 2008, s.15). Güncel olayların bir kısmı ise ihtilafı politik sorunlardan oluşmaktadır. Tartışmalı veya başka bir ifadeyle ihtilafı politik sorunlar adından da anlaşılacağı üzere, üzerinde görüş birliğine varılamamış, farklı görüş ve düşüncelerin olduğu konulardır. Teknolojik gelişmeler, internet erişiminin kolaylaşması, akıllı telefonların yaygınlaşması ile birlikte özellikle öğrenciler ihtilafı politik sorunlardan haberdar olmakta ve bunları sınıf ortamına getirmektedir. Sosyal bilgiler dersi ihtilafı politik sorunların sınıf ortamına en fazla getirildiği derslerden biridir. Öğrenciler özellikle de sosyal medyada duydukları haberleri, televizyon programlarında gördüklerini veya yakın çevresinde yaşanan olayları (mülteci konusu gibi) merak edip, bu merakını gidermek için öğretmenlere soru sorabilmektedir. Sosyal bilgiler dersinde ihtilafı politik sorunların sınıf ortamına getirilmesi ve öğrencilerin sordukları sorulara öğretmenlerin verecekleri yanıtlar ve konuya yaklaşımları oldukça önemlidir. Düşünen, sorgulayan bireyler yetiştirmek, eleştirel düşünme becerisini geliştirmek için programda da belirtildiği üzere öğrencilerin gerçek yaşam problemleri ve çatışmalı durumlarla karşılaştırılması gerekmektedir. Bunun en etkili yolu ise demokratik bir ortam yaratarak, ihtilafı politik sorunların sınıf ortamında konuşulmasını, tartışılmasını sağlamaktır. Öğretmen-

lerin ihtilafli politik sorunlarla ilgili sorulara verdikleri cevaplar öğrenciler için önemli bir eğitimsel deneyim olabilir. Sınıf içinde sorduğu sorulara cevap bulamayan bir öğrenci güvenli olmayan başka kaynaklara yönelebilir.

İhtilafli politik konular “bir grup insan arasında önemli anlaşmazlıklara neden olan kamu politikası soruları” olarak tanımlanmaktadır (Hess, 2009, ss. 48-49). İhtilafli politik konuların eğitim öğretim sürecinde kullanılmasının avantajları ile ilgili ortak bir görüş birliği mevcuttur. İhtilafli politik konuların bilişsel, duyuşsal ve demokratik açıdan pek çok faydası bulunmaktadır. Bilişsel olarak ihtilafli politik konuların tartışılması öğrencilere kendi argümanlarını nasıl savunmaları gerektiğini öğretmekle birlikte aynı zamanda akranlarını saygılı ve eleştirel bir şekilde dinlemeyi de öğretmektedir. İhtilafli politik konuların tartışılması öğrencilerin sosyal ve duygusal becerilerini de geliştirmektedir. Özellikle kişiler arası ilişkileri kolaylaştıran iletişim becerilerinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Yapılandırılmış bir tartışma öğrencilerin kendi duygularının farkına varmalarına yardımcı olmaktadır, sakin kalabilme ve duygusal tepkiler vermek yerine düşünerek cevap vermeyi öğretmektedir. Son olarak ihtilafli politik konuların tartışılması demokratik becerilerin gelişimine de katkı sağlamaktadır. Müzakereci demokrasi teorileri vatandaşlık yeterliliklerinin uygulama yoluyla öğrenildiğini savunmaktadır. Bu nedenle tartışma yapmak katılım gerektirdiği için vatandaşlık becerilerinin geliştirilmesinde bir araç olarak görülmektedir (Ron ve Gindi, 2023, ss. 11-17).

Sonuç itibarıyla, sosyal bilgiler dersinin hedeflerine ulaşması, programda belirtilen değer ve becerilere sahip bireylerin yetiştirilmesi, öğrencilerin hem ülkeleri hem de dünyada olup biten olaylara karşı farkındalık geliştirmesi, politikaya ilgi duymaları ve politik hoşgörü geliştirmeleri, kamuyu ilgilendiren ortak sorunlara katılım sağlamaları, dersi daha cazip hale getirmek ve öğrenmeyi kolaylaştırmak için ihtilafli politik konular sınıf ortamına getirilmeli, demokratik bir sınıf ortamı yaratılarak bu konular tartışılmalıdır. Bu bağlamda sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilafli politik konuların öğretimine ve sınıf içinde etkili bir şekilde kullanımına kendilerini hazırlaması, eğitim öğretim sürecinde ihtilafli politik konulara yer verirken öğrencilerden gelecek sorulara cevap verebilmesi ve tartışmayı doğru yönlendirebilmesi için gerekli donanıma sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle sosyal bilgiler eğitimcilerinin eğitim sürecinde sınıf ortamına getirilecek ihtilafli politik konulara yaklaşımları oldukça önemlidir.

1.1. Problem Durumu

Her ülke eğitim yoluyla kendi yönetim şekline göre çeşitli bilgi, beceri ve değerlere sahip vatandaşlar yetiştirmek ister. Demokrasiyi benimsemiş ülkeler de demokratik değerlere, bilgi ve becerilere sahip vatandaşlar yetiştirmek için eğitimden yararlanır. Demokrasi çağımızda sadece bir yönetim şekli olmanın ötesine geçmiş, insanlar için bir dünya görüşü haline gelmiştir. Demokrasinin varlığını sürdürebilmesi için halk desteğine ihtiyacı vardır ve bu destek de demokratik değerlere inanan vatandaşların varlığı ile mümkündür. Demokrasi; eleştiren, sorgulayan, düşünen, hak talep eden, sorumluk sahibi, farklılıklara saygı duyan, problemlere çözüm üretebilen, yeniliklere açık, yaratıcı, katılımcı vatandaşlar istemektedir. Bu bağlamda demokrasinin yerleşebilmesi için vatandaşların özgürce düşünebilmesi, soru sorması, tartışmalar yaparak doğruya ulaşması gerekmektedir. Tartışma yapmak demokrasinin gereğidir ve özellikle de kamuya bağlı okullar bu demokratik misyonu yerine getirmek konusunda bazı zorluklar yaşamaktadır. Mesleği icra eden sosyal bilgiler öğretmenleri okullarda ihtilafli politik sorunların eğitim ortamına getirilmesi ile ilgili bazı problemler yaşamaktadır. Evans, Avery ve Pederson'a (1999) göre pek çok sosyal bilgiler öğretmeni okul idaresinin yaptırımlarından çekindiği için ihtilafli politik sorunları sınıfa getirememekte veya sınırlı sayıda getirmektedir. İhtilafli konuların sınıf ortamına getirilememesinin nedeni ise statükonun devamının istenmesidir (Akt. Seçgin, 2009, s. 91).

Eğitim sisteminin sınav odaklı olması, bu nedenle bu gibi konuların vakit kaybı olarak değerlendirilmesi, veli tepkileri, program yoğunluğu, bulunulan bölgenin sosyal yapısı gibi nedenler de ihtilafli politik sorunlara okullarda yeterince yer verilmemesinin diğer nedenleri olarak sıralanabilir (Yazıcı ve Seçgin, 2010, s. 498).

OECD'nin yaptığı geniş ölçekli bir çalışma olan Uluslararası Öğretme ve Öğrenme Anketi'nin (TALIS) Türkiye'deki Öğretmen ve Okul Yöneticilerinin Görüşleri ve Öğretim Koşulları (2018) raporunda, yapılandırmacı yaklaşıma dayanan öğretim sürecinde devamlı vurgulanan öğrenmenin "karmaşık bağlamlar" içerisinde bütünleştirilerek yapılmasına olanak sağlayan, öğrencilere "çözümü çok açık olmayan ödevlerin verilmesi" uygulamasında, Türkiye'nin %21.9 ile bütün karşılaştırma grupları içinde (OECD ülkeleri %30.79, PISA En İyi Avrupa % 34.48, PISA En İyi Asya %24.45) en az orana sahip olduğu görülmektedir. Benzer şekilde problem çözme becerisinin gelişmesine olanak sağlayan "öğrencilerin bir problem ya da duruma ortak bir çözüm bulmaları için küçük gruplar halinde çalışmalarını sağlarım" uygulamasında da Türkiye %43.9 ile gruplar arasında (OECD ortalaması %53.16, PISA En İyi Avrupa %49.21,

PISA En İyi Asya %46.95) en düşük yüzdeye sahiptir (Ceylan, Özdoğan Özbal, Sever ve Boyacı, 2020, ss. 81-82).

Bireylerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesi, tartışma yapabilmesi, demokratik tutum ve beceriler kazanması, politik okuryazarlık becerilerinin gelişmesi, politik hoşgörü kazanmaları, politikaya ilgi duymaları, kişilerarası iletişim becerilerinin gelişmesi için ihtilafli politik konuların sınıf içine getirilip, demokratik bir sınıf ortamı oluşturularak konuşulması gerekmektedir. İhtilafli politik konuların sınıf içine getirilip, tartışılması eğitim öğretim açısından önemli fırsatlar sunmaktadır ve bu konuların sınıf ortamına getirilmesinde öğretmen kilit bir roledir. Dolayısıyla sosyal bilgiler eğitimcilerinin mesleki hayatlarında ihtilafli politik konuları sınıf içinde demokratik bir ortam yaratarak ne şekilde kullanacaklarını öğrenmeleri, bu konularla ilgili karşılaşacakları sorunlara çözüm bulabilmeleri önem taşımaktadır. Tartışmayı yönetmek, öğrencilere tartışma ile ilgili gerekli ön bilgiler ve tartışma arka planı sunabilmek, öğretimi cazip hale getirmek, politik hoşgörü kazandırmak, ortak kamusal sorunlar hakkında öğrencileri bilgilendirmek, öğrencilerin politik konulara ilgi duymasını sağlamak, demokratik katılımın önemini kavratmak için ihtilafli politik konuları sınıf ortamında kullanabilmek adına sosyal bilgiler eğitimcilerinin bu tarz konulara yaklaşımları önem arz etmektedir.

Bu bağlamdan hareketle bu çalışmanın problemini, **“sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilafli politik konulara yaklaşımları nasıldır”** sorusu oluşturmaktadır. Bu problem doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Sosyal bilgiler eğitimcileri ihtilafli politik konuların eğitimsel amaçlı kullanımı hakkında neler düşünmektedirler?

2. Sosyal bilgiler eğitimcileri ihtilafli politik konuları eğitimsel amaçlı kullanma konusunda ne gibi yeterliliklere sahiptirler?

1.2. Araştırmanın Amacı

İhtilafli konular yazılı ve görsel yayın organları aracılığıyla, eğitimin hemen her kademesinde öğrenciler veya öğretmenler tarafından sınıfa getirilmektedir. İhtilafli konuların özellikle de politik konuların sınıf ortamına getirildiği derslerden biri de sosyal bilgiler dersidir. Çünkü sosyal bilgiler disiplinlerarası bir ders olması sebebiyle pek çok ihtilafli politik sorunu bünyesinde barındıran bir derstir. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, küreselleşme, medya, vb. gibi etkenlerle pek çok konu ihtilafli bir duruma gelmiştir. İhtilafli konuları sınıf ortamına getirmek sosyal bilgiler dersinin hedeflerine ulaşması açısından önemlidir. Programda da belirtildiği üzere öğrenciler gerçek

yaşam problemleri ile karşı karşıya getirilmelidir.

Sosyal bilgilerde güncel olayların kullanılması öğrencileri toplumsal sorunlarla karşı karşıya getirir ve onların sosyal hayatla kaynaşmasını sağlar. Bu sayede öğrencilerin toplumsal bir kimlik geliştirmesine sosyal bilgiler dersi önemli bir katkı sağlar (Demirkaya Gedik, 2008, s. 19). İhtilaflı konuların sınıf ortamına getirilmesinde öğretmen önemli bir role sahiptir. Çünkü bu tip konuların sınıf ortamına getirilip getirilmeyeceği, sınıfta tartışılıp tartışılmayacağı, öğrencilerin düşüncelerini özgürce söyleyip söyleyemeyeceği öğretmenin tutumuna bağlıdır. Okulu güncel hayattan koparmamak için güncel olayları sınıf içine getirmek önemli faydalar sağlayacaktır (Demirkaya Gedik, 2008, s. 19). İhtilaflı konularla en fazla iç içe olan derslerden biri sosyal bilgilerdir ve öğrencilerin bu olaylardan haberdar olmaları onların etkin vatandaşlar olarak yetişmeleri açısından önemlidir. Etkili vatandaşlar, toplum içerisinde tartışma içeren konuların farkında olmalı ve bunlara çözüm önerileri getirebilmelidir. Bu nedenle ihtilaflı politik sorunlar, vatandaşlık eğitimi için de önemlidir ve öğretmen eğitiminde ihtilaflı politik sorunlara yer verilmelidir. Bu sayede öğretmen adaylarının hem kendi vatandaşlık yeterlikleri hem de vatandaşlık eğitimi açısından mesleki yeterlikleri gelişmiş olacaktır (Ersoy, 2013, s. 28-50).

Çalışmada, sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilaflı politik konulara/sorunlara yaklaşımları, sosyal bilgiler öğretiminde ihtilaflı politik konuların kullanılmasına yönelik görüşlerinin belirlenmesi ve bu konuların öğretiminde kendilerini ne kadar yeterli gördüklerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilecek sonuçlarla, alan yazına katkıda bulunmak ve yapılacak çalışmalara kaynak oluşturmak amaçlanmıştır. İhtilaflı politik konular demokrasi bağlamında ele alınarak bu konuların eğitim öğretim sürecinde yer almasını vurgulayarak eğitim bilimcilere, öğretmenlere ve eğitim yöneticilerine yol göstermesi amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilaflı politik konulara yaklaşımları araştırılmıştır. Yaratıcı düşünen, eleştiren, sorgulayan, farklılıklara saygı duyan, üretken bireyler yetiştirmek çağımızın gerekliliği haline gelmiştir. Tartışma yapmak ve ihtilaflı politik sorunları öğretmek bireylere bu becerilerin kazandırılmasında önemli bir yoldur. Etkili öğretim yöntemlerinden biri olan tartışmanın pek çok eğitimsel yararı bulunmaktadır. Tartışma sayesinde bireylerin bir gruba ait olma duyguları gelişir, öğrencilerin birbirine yaklaşımları kolaylaşır, öğrencilerde eleştirel düşünme becerisini geliştirir,

onları demokratik süreçlere hazırlar, sorumluluk duygusunu gelişmesini sağlar, dil gelişimini sağlayan en iyi yöntemlerden biridir. İletişim ve dinleme becerilerinin gelişiminin yanı sıra öğrenme hızı ve hatırlama düzeyini de artırmaktadır. Tartışma, öğrencilerin uygar bir tutum geliştirmesini sağlar, özgüvenlerini artırır ve bilişsel alan davranışlarının gelişmesini sağlar (Nas vd., Akt. Tuncer, 2018, ss. 1-12).

İhtilaflı konular, toplumun genelini ilgilendiren politik, ekonomik, sosyal, dini vb. alanlarda farklı görüş ve düşüncelerin olduğu konuları kapsar ve eğitimi iki açıdan ilgilendirir. Bunlardan ilki olgusal boyutudur, yani ilkokuldan üniversiteye kadar ihtilaflı politik sorunların sınıfa bir şekilde geldiği gerçeğidir. Öğrenciler ilkokulda yakın çevresinden duyduklarını sınıf ortamına getirmektedir. Zaman içerisinde öğrenci büyüdükçe ve eğitim kademesi ilerledikçe çevresi genişlemekte ve bu genişleyen çevreden duyduklarını sınıfa getirmektedirler. İhtilaflı konuların eğitimi ilgilendiren ikinci boyutu bu konuların eğitimsel bir amaçla ilişkili olmasıdır. Bu amaç doğrultusunda öğrencileri etkin, katılımcı, eleştirel ve sistemli düşünme becerisine sahip, farklılıklara saygı duyan bireyler olarak yetiştirmek için eğitim programlarında bu konulara yer verilmektedir (Yazıcı ve Seçgin, 2010, ss. 489-490).

Savaşlar, göçler, doğal afetler, politik-dini baskılar, ekonomik sorunlar gibi sebeplerle bugün pek çok devletin bünyesinde farklı ülkelere gelen insanlar bir arada yaşamaktadır. Günümüz koşulları farklı kültürlerden, farklı inanç ve etnik kökenlerden gelen insanların eskisine göre daha fazla bir arada yaşamasını gerektirecek bir hale evrilmiştir. Dolayısıyla bu farklılıkların bir arada yaşayabilmesinin yolu demokratik değerleri benimsemiş bireylerden geçmektedir. Bu açıdan bu değerleri benimseyen bireylerin yetişmesinde ve demokrasinin pratikte yaşanan problemlerinin çözümüne sosyal bilgiler dersi katkı sağlayacaktır. Demokrasi ve demokratik değerlerle ilgili konu, kazanım, değer ve becerilerin programda en yoğun olarak yer aldığı ders sosyal bilgilerdir. Sosyal bilgiler programı, okul içinde ve dışında yaşanan olaylardan yararlanarak öğrencilerin sıkça gerçek yaşam problemleri ve çelişkili durumlarla karşı karşıya getirilmesi ve karşılaştırıldıkları bu sosyal problemler üzerine yansıtıcı düşüncelerinin sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Program, dersin kazanımlarıyla ilgili güncel ve ihtilaflı politik sorunların, farklı tartışma teknikleri kullanılarak, öğrencilerde, eleştirel düşünme, araştırma, kanıt kullanma, karar verme, problem çözme becerilerini geliştirecek şekilde sınıfa taşınabileceğini belirtmektedir (MEB, 2018, s. 10). Bu nedenle sosyal bilgiler derslerinde, öğrencinin yakın çevresinden, yerel, ulusal ve hatta uluslararası ölçekte toplumsal, siyasi, ekonomik, kültürel, güncel vb. alanlardan seçilen ihtilaflı poli-

tik sorunlara yer verilmelidir (Çopur, 2015, s. 11). İhtilafı konuların ele alınması öğrencilere, eleştirel düşünme, problem çözmeye, öğrendiklerini günlük yaşamla ilişkilendirme ve farklı görüşlere saygılı olma gibi değerli fırsatlar sunarak demokratik vatandaşlar yetiştirmeye ortam hazırlayacaktır (Dube, 2009, Akt. Çopur, 2015, s. 14).

Üniversitelerinde bilimsel özgürlüğün olmadığı eğitim sistemlerinde eğitim öğretim ezberlere dayalı bir şekilde ilerler. Ezberci bir eğitimde araştırmaya, sorgulamaya ve tartışmaya kapalıdır. Öğrenciler bilgiye ulaşmak için çok fazla çaba göstermezler. Böyle bir sistemde yetişen bireyler de koşullarına açıktır. Bireyler kendilerine sunulan bilgilerin sebeplerini araştırmadıkları gibi yanlış yönlendirmelere de açık hale gelirler. Olaylar, durumlar ve fikirler arasında bağlantı kurmakta zorlanırlar. Özgür düşünme becerisinden yoksun oldukları için yaratıcı düşünme özellikleri de zayıftır. Özetle yeni bir şeyler keşfedemezler, girişimcilik yetenekleri zayıftır. Çağımızda üniversitelerden öğrenen, araştıran, buldukları bilimsel gerçekleri açıklayan, toplumu yönlendiren kurumlar olmaları beklenmektedir. Nitekim Arslan'a (2006) göre "üniversiteler toplumun beyni olmalıdır" (ss. 26-27).

Okullar öğrencilere ihtilafı politik konularla nasıl başa çıkacaklarını öğretmediklerinde veya müfredatta ihtilafı politik konuların önemini görmezden geldiklerinde bir dizi yanlış yönlendirici ve tehlikeli mesaj vermiş olurlar. Bunlardan biri politik alanın gerçekten çok da önemli olmadığı mesajıdır. Bir başka mesaj ise siyasi konuların birer tabu olduğu ve dolayısıyla tehlikeli konular olduğu algısıdır. Siyasi tartışmalardan kaçınan bir okul, okulları özellikle de ihtilafı politik sorunlar hakkında konuşmayı öğrenmek için iyi bir alan haline getiren eşsiz özelliklerden yararlanmıyor demektir. Bu özelliklerden biri müfredatta bu tarz politik konuların dâhil edilmesi için yaratılabilecek fırsatlardır. Okullarda ihtilafı politik sorunları ele almak farklılıkları görmezden gelmekten daha eğitici olmakla birlikte, ihtilafı politik konularla ilgili çok sayıda ve birbirini rekabet eden görüşlerin hakkaniyetli bir şekilde ele alındığı ve eleştirel olarak değerlendirildiği karar verme süreçlerinin de kalitesini artırır (Hess, 2009, ss. 5-6). Bu ve benzeri nedenlerle ihtilafı politik konular ve bunların öğretimi öğretmen eğitiminde yer almalıdır. İhtilafı politik konuların en fazla yer aldığı derslerden biri olan sosyal bilgiler alanında, öğretmenleri tartışmaya hazırlamayan bir eğitim süreci, onların mesleki anlamda zorlanmalarına sebep olacaktır. Sosyal bilgiler eğitimcileri üniversitede sorgulamayı, eleştirel düşünme ve problem çözmeye becerilerini geliştiren bir eğitim almalıdırlar.

Konuyla ilgili alan yazındaki çalışmalar daha çok sosyal bilgiler dersinde güncel olayların veya güncel tartışmalı konuların kullanımına yoğunlaşmıştır. İhtilafı politik

konuları demokrasi bağlamında ele alan çalışma sayısı oldukça azdır. İhtilafli politik konuların sınıf içinde nasıl öğretildiği, sosyal bilgiler eğitimcilerinin bu konuların öğretimine ilişkin yaklaşımları, ihtilafli politik konuların sosyal bilgiler eğitiminde kullanılması, bu tarz konuların eğitimsel, bireysel ve toplumsal anlamda getirileri/kazanımları, sosyal bilgiler öğretimine politikanın dahil edilmesi, ihtilafli politik konularla ilgili üniversitelerin eğitim fakültelerinde yapılan öğretim faaliyetleri hakkında yapılan çalışma sayısı yeterli değildir. Sosyal bilgiler öğretiminin hedeflerine ulaşabilmesi için alanda yapılan çalışmaların sonuçlarından yararlanılır ve eğitim öğretim sürecinde daha etkili öğretim imkânlarının sağlanması için bu tarz çalışmaların yapılması hem önemlidir hem de gereklidir. İhtilafli politik konuların sınıf ortamına getirilmesi, bunun eğitim sürecine katkı sağlayacak şekilde kullanılmasının gerekliliği, öğretmenlere ve eğitimcilere, eğitim bilimcilerine ve eğitimden sorumlu politika belirleyicilere yol gösterecektir. Araştırmanın, hem programın uygulayıcıları olan sosyal bilgiler öğretmenleri hem de sosyal bilgiler öğretimi açısından önemi düşünüldüğünde, sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilafli politik konularla ilgili yaklaşımlarının ne olduğunu ortaya koyması bakımından önemli olacağı düşünülmektedir.

1.4. Varsayımlar/Sayıtlar

Çalışmaya katılan sosyal bilgiler eğitimcileri, sorulan görüşme sorularına dürüstçe cevap vermişlerdir. Katılımcılar ihtilafli politik sorunlar hakkında yeterli bilgiye sahiptir.

1.5. Sınırlılıklar

- 1) Sosyal bilgiler eğitimcilerinin mesleki tecrübelerinin az olması veya hiç olmaması.
- 2) Mezun olduktan sonra üzerinden uzun zaman geçmesi sebebiyle eğitimcilerin geçmişe dönük bilgileri hatırlamakta zorluk çekmeleri.
- 3) Katılımcıların söz konusu araştırmanın konusu ile ilgili çekinceleri (isteksizlik, cevap vermek istememe, kaçınma vb.) bu araştırmanın sınırlılıklarıdır.

1.6. Tanımlar

Güncel Olay: Dünyada, ülkede veya yakın çevrede oluşan, insanlık için önemli etkilere sahip, yeni ortaya çıkan veya etkileri hala devam eden olaylara güncel olay denir. Kısa

süre önce meydana gelip, etkileri devam eden ve her an tekrar ortaya çıkma olasılığı olan olaylar da güncel olay kapsamına girer (Demirkaya Gedik, 2008, s. 15).

İhtilaflı Konular: Toplumun açıkça fikir ayrılığı yaşadığı, ayrıştığı ve toplumdaki kişi ya da grupların birbirine tezat açıklamalarda bulunduğu veya çözümler ürettiği konulardır (Stradling, 1984, s. 2).

İhtilaflı Politik Konular: Bir grup insan arasında önemli anlaşmazlıklara neden olan kamu politikası soruları (Hess, 2009, ss. 48-49).

Müzakere: “Bir konuyla ilgili fikir alışverişinde bulunma; olaşma” (TDK, 2024).

Politika: İnsan hayatını yoluna koymak için herkesin uyacağı kurallar yapmak, bu kuralları korumak ve değiştirmek için gerekli olan faaliyetlerin tümüne politika denir. Ayrıca siyaset biliminin bir faaliyet alanıdır (Heywood, 2013, s. 22).

1.7. Kısaltmalar

Akt : Aktaran.

Ed : Editör.

f : Frekans

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

OECD: Organisation for Economic Co-Operation And Development

PISA: Programme for International Student Assessment

TALIS: Teaching and Learning International Survey

TTKB: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

İKİNCİ BÖLÜM

2. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde demokrasi, demokrasi eğitimi ile ihtilafı politik konular ve sosyal bilgiler hakkında kavramsal bilgilere yer verilecektir.

2.1. Demokrasi

İnsanlık tarihinin bazı dönemlerinde, bazı kavram ve değerler toplum hafızasında daha belirgin bir şekilde öne çıkar, değer kazanır ve toplum içinde daha popüler hale gelir. Politik bir varlık olan insan, tarihsel süreç içinde, yönetim alanında sürekli bir arayış içerisinde olmuştur. Haliyle bu süreçte geçmişten günümüze, değişerek ve yenilenerek gelen yönetim şekilleri ortaya çıkmıştır. Bu yönetim şekillerinden en önemlisi ve en bilineni de kuşkusuz demokrasidir. Ortalama 2500 yıllık tarihi ile demokrasi, ortaya çıktığı andan günümüze kadar, yaşadığı değişim ve gelişimlerle yoluna devam etmiş ve günümüzün en başta gelen yönetim şekli olmuştur.

Bireyi yaşamın merkezine koyması nedeniyle itibar gören demokrasi, toplumların yapısını etkilemekle birlikte, hukuk sisteminden ekonomiye, devlet teşkilatlanmasından, insanların gündelik hayatına kadar pek çok alanı yeniden düzenlemektedir (Özpolat, 2010, ss. 365-366). Kavramsal olarak gündelik hayatta bile dilimize yerleşen demokrasinin tanımı konusunda farklı görüşler vardır ve toplumdan topluma, kültürden kültüre bile farklı şekillerde tanımlanabilmektedir.

Demokrasinin bu şekilde farklı zamanlarda, farklı şekillerde tanımlanmasının nedenlerinden biri onun tarihsel gelişim sürecine dayanmaktadır. Tarihte yaşanan olaylar, savaşlar, göçler, ihtilaller, bilimsel ve teknolojik gelişmeler, toplumların gelişmişlik düzeyi ve daha başka etkenler ile birlikte demokrasi tanımları da farklılaşmıştır. Toplumlar, demokrasiye kendi siyasi, sosyal, ekonomik, hukuksal yapılarına göre farklı anlamlar yüklemiş ve demokrasiyi farklı biçimde uygulamışlardır (Demir, 2010, s. 597). Bireyler, toplumlar veya toplumsal gruplar demokrasiyi kendi değer yargıları, tercihleri ve istekleri çevresinde yorumlamışlardır. Demokrasinin toplumlar ve kültürler arasında farklı şekilde yorumlanmasını, ideolojik yorum farkı olarak değerlendirmek olasıdır. Çünkü demokrasi, nihayetinde siyasi gücün kullanımı ile ilgilidir ve bu gücün kullanımı ideolojik tercihleri gündeme getirmektedir. Başka bir ifade ile siyasi erk ile ilgili idealer, fikirler, istekler, değerlendirmeler insanların değer yargıları, bilinç ve tutumları tara-

findan belirlenmektedir. Farklı bilinç ve tutumlara, ideallere, değer yargılarına sahip kişi ve grupların demokrasi kavramıyla ilgili değerlendirmelerinde de farklılıklar ortaya çıkması doğaldır (Şaylan, 1998, ss. 1-2). Gelecekte de dünya üzerindeki gelişmelere bağlı olarak yeni demokrasi tanımları ortaya çıkacaktır. Demokrasiye yeni sıfatlar eklenecek ve yeni anlamlar yüklenecektir.

Antik Yunan şehir devletlerinden Atina'da ortaya çıkan ve günümüze kadar farklı anlamlar yüklenen ve farklı şekillerde tanımlanan, bilinen anlamıyla halkın kendi kendini yönetmesi/halk iktidarı anlamına gelen demokrasi daha genel anlamda “yöneticilerin adil, özgür ve düzenli seçimler yoluyla halk tarafından ve halkın içinden seçildiği yönetim biçimi” olarak, ifade edilebilir (Aktaş, 2015, s. 90). En bilinen tanımı ise Abraham Lincoln (1863), “halkın, halk için halk tarafından yönetilmesidir” şeklinde yapmıştır (Erdem ve Eğmir, 2020, s. 161). Demokrasi farklı şekillerde tanımlansa da tanımlarda ortak olarak göze çarpan bazı kavram ve değerler vardı, bunlar; eşitlik, özgürlük, adalet, haklar, farklılıklara saygı, halkın egemenliği ve katılımdır.

Ancak, günümüzde demokrasi yapılan tanımlarından çok daha fazlasını içermektedir. Sosyal hareketliliğin artması ve küreselleşme nedeniyle yaşanan göçler sonucu pek çok toplumun demografik anlamda daha karışık bir hale gelmesi, bireyin ön plana çıkması, teknolojik gelişmeler ve daha birçok faktör pek çok toplumda eşitlik, özgürlük, adalet, farklılıklara saygı gibi değerleri hayata geçirmeyi mümkün kılan siyasi sistemleri gerekli kılmaktadır. Bu gereklilik demokrasiyi siyasi bir sistem olmasının ötesine taşımıştır (Özpolat, 2010, s. 366).

21.Yüzyılda demokrasi salt bir yönetim biçimi olarak algılanmamaktadır. Demokrasi daha geniş bir anlam içermektedir. Demokrasinin klasik tanımı onu, çoğunluğun siyasal idareyi elinde bulundurduğu bir yönetim biçimi olarak tanımlar. Diğer anlamda demokrasi yönetim şeklinden yaşam biçimine giden daha geniş bir anlamı kapsar ve bu kapsam demokrasiyi idealler ve tutumlar açısından ifade eder (Özer, 1996, s. 72). Yani demokrasi sadece politikanın konusu ve siyasi alanın içine hapsolmuş bir kavram değildir.

Demokrasi, Atina'da günümüzden yirmi beş yüzyıl önce ortaya çıkmış ve o zamandan günümüze kadar varlığını ilerleterek devam ettirmiş, her kıtaya ve insanlığın önemli bir bölümüne ulaşmıştır (Dahl, 2021, s. 15). Ancak bu ilerleme ve gelişme zannedildiği gibi istikrarlı olmamıştır. Demokrasi bugüne ulaşana kadar pek çok yol kat etmiş, zaman zaman kesintiye uğramış, bazen tamamen uygulamadan kaldırılmış ancak kesintiye de uğrasa günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. İlkçağ Yunan ve Ro-

ma'daki ilk yüzyıllarından sonra demokratik diyebileceğimiz hükümetler etkisini kaybetmiştir. Yani demokrasinin ilerleyişi belli bir hedefe doğru kararlı bir şekilde gerçekleşmemiştir. Dahl'a göre demokrasi tarihi "dümdüz ve neredeyse sonsuz, sonunda onu bugünkü yüksekliğine getirecek olan uzun tırmanışa geçinceye kadar sadece birkaç tepe olan bir çölü aşan gezginin yoluna benzemektedir" (Dahl, 2021, s. 16).

Demokrasi, ortaya ilk çıkışından bugüne değin farklı bakış açıları tarafından değerlendirilmiş ancak 20. yüzyılda tekrar itibar görmeye başlamıştır. Demokrasinin, Antik Yunan'dan uzun yıllar sonra tekrar gündeme gelmesinin sebebi, Batı Avrupa'da kentleşme ve sanayileşme ile birlikte toplumsal kitlelerin sisteme dâhil olma çabası olarak açıklanabilir (Eser ve Taylan, 2017, s. 102). Sonuç olarak demokrasi zaman zaman etkisini kaybetse de varlığını günümüze kadar getirmeyi başarmıştır. İlkeleri ile birlikte bir siyasal rejim ve dünya görüşü olarak insan haklarının gerçekleştiği bir sistemi temsil etmektedir.

2.1.1. Neden demokrasi

Atina'da ortaya çıkışından ve ortalama iki yüz yıl uygulandıktan sonra Orta Çağ'da neredeyse uygulamadan kalkan, 20. yüzyılda gündeme gelip, 21. yüzyılda tekrar ilgi görmeye başlayan demokrasiyi diğer yönetim şekillerinden ayıran ve artan bir şekilde geniş halk kitleleri tarafından daha fazla talep görmesine neden olan faktörler nelerdir?

Günümüzde demokrasi yalnızca halkın yönetimde söz sahibi olduğu, iktidarın gücünün halk tarafından sınırlandırıldığı bir siyasi sistem anlamına gelse bile aynı zamanda bir değerler sistemine de karşılık gelmektedir (Turan, 2022, ss. 1-2). Çağımızda demokrasiyle idare edilmek, insanların hayatına demokrasi kültürünü yerleştirmek, demokratik bir toplum var etmek, gelişmiş ve rahat içinde yaşayan bir toplum olmanın ölçütü kabul edilmektedir. Demokrasi ile yönetilen gelişmiş toplumlara baktığımızda eşitlik, özgürlük, adalet, insan hakları, müzakere, çoğulculuk, farklılıklara saygı vb. değerlerin, demokrasi sayesinde gerçekleşme imkânı bulduğunu görmekteyiz (Özpolat, 2010, s. 368).

İnsan tüm ihtiyaçlarını tek başına karşılayamayacağı için diğer insanlarla bir arada yaşamak zorundadır. Bu birlikte yaşama durumu yerleşik hayata geçişle ve zamanla devlet dediğimiz örgütün oluşmasıyla birlikte bir yönetim biçimini de seçmek durumunu ortaya çıkarmıştır. Yöneten-yönetilen ilişkisi çerçevesinde insanlar tarih boyunca farklı yönetim modelleri denemiştir. Bu modeller içinde demokrasinin günümüz-

de diğer rejimlere baskın olmayı başardığını söylemek mümkündür (Mankan, 2020, s. 132). Demokrasinin, ilkeleri ile birlikte özellikle de otoriter yönetim biçimlerinden daha üstün olduğu açıktır. İnsan sahip olduğu farklılıklarıyla baskıcı bir sistemde varlığını devam ettiremez. Demokrasiyi diğer yönetim şekillerinden üstün kılan nokta insanların toplumsal, kültürel, etnik vb. farklılıklarıyla bir arada yaşamalarına imkân veren sisteme teorik de olsa sahip olması ve uygulamada buna imkân tanınmasıdır (Kocaoğlu, 2017, s. 30). Bu durum demokrasinin farklılıkların bir arada yaşamasına zorunlu olarak izin verdiği anlamına gelmemektedir. Demokraside insanların farklılıklarıyla var olabilmesi onun olmazsa olmaz bazı niteliklere sahip olmasıyla mümkündür.

Demokrasinin geniş halk kitleleri tarafından talep edilmesinin pek çok sebebi vardır. Bu sebeplerden biri demokrasinin insana saygı duyan, değer veren ve insanı yaşamın öznesi haline getiren bir sistem olmasıdır. Demokrasilerde birey en önemli demokratik değerdir (Erkal, 2021, s. 6). İnsan dini, dili, etnik kökeni, cinsiyeti, statüsü için değil, insan olmasından dolayı değerlidir. Bireye saygı kişinin kendini geliştirmesini ve potansiyelinin farkına varıp, ortaya çıkarmasını sağlar.

Demokrasinin önemli niteliklerinden biri de eşitlik ve özgürlük temeline dayanmasıdır. Bu ilkelerden biri olan özgürlük, kimsenin baskısı altında kalmadan karar verme, başkalarına zarar vermeden dilediğini yapabilmek olarak tanımlanır ve ikiye ayrılır. Bunlardan ilki bireyin diğer insanlarla kendi arasındaki ilişkiye dayanan daha çok kişisel alanı ilgilendiren özgürlük, diğeri ise bireyin toplum ve devletle ilişkileri açısından sahip olduğu özgürlüğü ifade eder (İşçi, 2012, s. 15). Her şeyden önce özgürlük, demokrasi ile idare edilen bir ülkede demokrasinin varlığının en temel göstergelerinden biridir, çünkü demokrasi özellikle de çoğulcu demokrasi bir özgürlük rejimidir. Burada kastedilen elbette sınırsız bir özgürlük değildir. Özgürlük, herkesin yasal sınırlar çerçevesinde başkasının özgürlüğüne zarar vermeden istediği gibi davranabilmesidir. Özgürlük kişisel özgürlüklerden, din ve vicdan özgürlüğüne, örgütlenme özgürlüğünden, düşünce ve kanaat özgürlüğüne kadar oldukça geniş bir alanı kapsar (Yeşil, 2004, s. 7).

Bu özgürlüklerin içinde yer alan ve demokrasi için en önemli ölçüt sayılan özgürlük, düşünce ve ifade özgürlüğüdür. Düşünce özgürlüğünün olmadığı, baskı altına alındığı bir toplumda demokrasinin varlığından söz edilemez. Düşünce ve ifade özgürlüğü sayesinde insanların dogmatik düşünce ve fikirlere kapılması engellenir. Düşünce özgürlüğü sayesinde vatandaşlar siyasi iktidarın uygulamalarını eleştirebilir ve çözüm önerileri sunabilirler (Duran, 2006, s. 62). Demokrasinin sağladığı özgürlük aynı zamanda halk ile devlet arasındaki kurumsal aracılığı da sağlar. Çünkü demokrasi hem

kişisel hem de ortak özgürlüklerin toplumsal kurumlar tarafından tanınmasına dayanır. Bu özgürlükler yöneticilerin, halk tarafından yapılan serbest seçimlerle belirlenmeden ve toplumsal kurumların oluşumuna katılım sağlanmadan sağlanamaz. Dolayısıyla özgürlük aynı zamanda bireylerin katılım haklarını etkin bir şekilde kullanabilmeleri için de gereklidir.

Ekonomist ve aynı zamanda bir siyaset bilimci olan Friedrich A. Hayek'e göre demokrasi özgürlüğün önemli bir koruyucusudur (Erdoğan, 2018, ss. 18-19). Ona göre demokrasi, özgürlüğü diğer başka yönetim şekillerinden daha iyi koruyabilir. Yani demokrasi, diktatörlüğe-tiranlığa karşı bizim tek koruyucumuzdur. Demokrasi bizzat özgürlük olmamakla beraber, özgürlüğün en önemli garantilerinden biridir. Ancak bu özgürlüğün varlığı çoğunluğun onu bilinçli olarak bir değer olarak görmesine bağlıdır. Aksi halde toplumda özgürlük bir değer değilse, yalnızca tek başına demokrasi özgürlüğü korumaya yetmez.

Demokratik bir rejimin olmazsa olmaz ilkelerinden biri olan eşitlik, tarihin farklı dönemlerinde insanların ilgilendikleri bir kavram olmuş ve eşitlik üzerine de farklı görüşler ortaya atılmıştır. Sözlük anlamı “bedensel, ruhsal başkalıkları ne olursa olsun, insanlar arasında toplumsal ve siyasi haklar yönünden ayırım bulunmaması durumu” olarak tanımlanan eşitliğin hukuksal, siyasi, sosyal ve ekonomik olmak üzere pek çok anlamı ve boyutu vardır. Hukuksal anlamda eşitlik kanunların tüm vatandaşlar için, onların kişisel veya sosyal durumlarına bakılmaksızın, eşit olarak uygulanmasıdır. Siyasi eşitlik, siyasi hakların ve kamu hizmetlerinin tüm vatandaşlara açık tutulması anlamına gelir (Yavuz vd., 2020, ss. 52-53). Sosyal anlamda eşitlik, kişilerin inanç, etnik köken, cinsiyet, sosyoekonomik durum vb. özelliklerine bakılmaksızın, onların farklı sosyal gruplara girebilmesini, istedikleri kurumdan hizmet almalarını veya bu kurumlara dâhil olabilmelerini ifade eder. Kişilerin bireysel olarak farklı özelliklerine bakılmaksızın, toplum içinde sınıfsal veya konuma dayalı ayrıcalıkların bulunmaması demektir.

Ekonomik eşitlik ise toplumda herkesin aynı gelir seviyesine sahip olması anlamına gelmez. Sosyal devlet ilkesi gereği bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bir gelire sahip olmasını ve bu gelirin garantilenmesini ifade eder (Dinç, 2019, s. 69). Eşitliğin bir diğer boyutu olan fırsat ve imkân eşitliği ise toplumu oluşturan bütün bireylerin aynı imkânlardan eşit şekilde yararlanması olarak tanımlanabilir. Bireyin yaşadığı toplumda ne kadar ilerleyebileceği, potansiyelini ne kadar gerçekleştirebileceği ve bunları yaparken herhangi bir engelle karşılaşmaması fırsat ve imkân eşitliği ile ilgilidir. Bu sayede bireyler sahip oldukları yetenekleri ortaya koyabilirler yani kişi ancak

önündeki yollar açık olursa ilerleyebilir. Sınıfsal veya statüye bağlı sınırların çok keskin ve katı olduğu toplumlarda insanlar buldukları yeri aşamazlar, dolayısıyla ilerleme de kaydedemezler (Baltacı, 1996, s. 209). Eşitlik ilkesini, feodal toplumsal düzenin ayrıcalıklarının ortadan kaldırması ve tüm bireylerin fırsat eşitliğine sahip olması şeklinde tanımlayan Tocqueville'e göre eşitlik evrensel bir ilkedir. Eşitlik ilkesine çok önem veren Tocqueville'e göre Amerikan demokrasisinin en büyük başarısı fırsat eşitliğini sağlamasıdır. Demokratik toplum, tüm ayrıcalıkların kaldırıldığı, ayrıcalıklı sınıf veya grupların olmadığı, tüm bireylerin fırsat eşitliğine sahip olduğu bir toplumdur (Kalfa ve Ataay 2014, ss. 32-33). Hem eşitlik hem de özgürlük demokrasinin en önemli öğelerindedir. Birey, özgür olduğu ve eşit davranıldığı takdirde toplumsal ve siyasal yaşama dâhil olur. Özgür olmayan birey kendi görüşlerini açıklayamaz, eşitliğin olmadığı toplumlarda insanlar arasındaki statü farkı artar ve bu da toplumsal huzurun bozulmasına sebep olur. Huzur ortamının bulunmadığı bir toplumda da demokrasiden söz etmek oldukça zordur.

Demokratik yönetimlerin diğer yönetimlerden ayırt edici yönlerinden biri de vatandaşlarına seçim yapma ve seçtiği yöneticilerin karar alma süreçlerine katılmalarına imkân vermesidir. Katılım veya aktif katılım olarak adlandırılan bu ilke bireylerin, grupların veya halkın, alınan kararları etkilemek veya değiştirmek amaçlarıyla kendilerini doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren kararlara katılmalarını veya bu tür faaliyetlerde yer almaları anlamına gelir. Katılım, sadece seçimlere katılmak veya oy kullanmak, sandığa gitmek gibi dar bir anlamla sınırlı değildir. Siyasal katılımın yanı sıra toplum hayatı ile ilgili karar alma, bunları uygulama ve sonuçlarına yönelik olarak hesap sorma-verme durumlarında bulunmayı da kapsar. Yani katılım dediğimiz ilkenin siyasal ve toplumsal katılım olmak üzere iki boyutu vardır (Dinç, 2019, s. 70). Siyasal katılımı birlikte halk kendisini yönetecek kişileri seçtikten sonra, yöneticilerin aldıkları kararlara kurdukları çeşitli örgütler sayesinde katılabilirler.

Bunun uygulamada en önemli örneğini Batı Avrupa ülkelerinde görebiliriz. Toplumun tüm katmanları, mesleki gruplar, çalışanlar örgütlenme haklarına sahiptir. Bu gruplar, kendi aralarında birlik olup, üye sayısı bakımından oldukça kalabalık örgütler haline gelmekte ve hem kendilerini ilgilendiren hem de toplumu ilgilendiren konularda siyasi iktidar üzerinde baskı oluşturarak, siyasi iktidarların aldıkları kararlar üzerinde etkili olabilmektedirler. Bu şekilde örgütlenmiş bireylerin aynı zamanda birer seçmen olduğu da hesaba katılırsa bu örgütlerin iktidarları bile değiştirebilecek güce sahip olduklarını söyleyebiliriz (Demir, 2010, s. 603). Dolayısıyla demokrasinin gereği olan

katılım ilkesi gereği yapılan seçimler sayesinde bireyler, kişisel olarak veya örgütlenerek, alınan kararları etkileyebilirler ve gerektiğinde değiştirilmesini de sağlayabilirler.

Sahip olduğu gücü kullanması, diğer iktidarlardan farklı olan siyasal iktidar bir taraftan toplumun ve devletin devamını sağlarken, diğer taraftan bu gücün kötüye kullanımını riskini de bünyesinde barındırır. Dolayısıyla siyasal iktidarın sahip olduğu bu gücün kötüye kullanılmasını engellemenin yolu iktidarın denetlenmesi ve sınırlandırılmasıyla mümkündür. Haliyle bu gücün kötüye kullanılmasının bireylerin özgürlük ve güvenliğe zarar vereceğini bilen toplumlar, siyasal iktidarın denetlenmesinin ve sınırlandırılmasının yol ve yöntemlerini aramışlardır (Arıkan ve Yarımbatman, 2022, s. 555).

Demokratik yönetimlerde sonsuz ve sınırsız bir iktidar yoktur ve halk yöneticilerden yeri geldiğinde yargı aracılığıyla hesap da sorabilir. Çünkü hukuk üstünlüğünün bulunduğu demokratik bir devlette, siyasal iktidarın devlet gücünü kullanmasını sağlayan yasama, yürütme ve yargı güçleri arasında bir görev dağılımı vardır ve bu güçlerin görevleri kanunlarla açıkça tanımlanmıştır. Devletin gücü, belirlenen bu sınırlar içinde kaldığı sürece yetkilerin kötüye kullanılması dolayısıyla keyfi uygulamalar da olmayacaktır. Yetki kullanımının kanunlara uygunluğu yargı denetiminde olacağı için de keyfîlik ve hukuk ihlallerinin de önüne geçilecektir (Yavuz, 2020, s. 78).

Demokrasinin beraberinde getirdiği özgürlüklerden biri olan din ve inanç özgürlüğü, vatandaşlara din, vicdan ve ibadet özgürlüğü tanır. Hem ülkemizde hem de dünyada farklı ve birbirinden zıt, pek çok kültür, etnik grup ve dini inançtan insanlar artık bir arada yaşamaktadırlar. İnanç özgürlüğü, siyasal iktidarın veya devletin baskısı olmadan kişinin kendi bilinç ve vicdanına göre istediği bir dine, değere inanması veya inanmaması demektir. Din özgürlüğü sadece kişinin kendi inandığı dinin veya inancın özgürlüğü değil aynı zamanda kişinin hiçbir şekilde inanmadığı veya onaylamadığı din, inanç ve değerlerin de özgürlüğü demektir. Demokrasi, özellikle de liberal demokrasi inanç alanını gerçek anlamda bireyin şahsi meselesi yaptığı için dini bir hayatın devletleştirilmesine karşı çıkmıştır. Demokrasinin temelinde vicdan özgürlüğüne saygı esastır. Devlet, olabileceği en yüksek düzeyde tüm din, inanç ve ideolojilere karşı tarafsız olmalıdır (Sambur, 2011, ss. 7-10). Bireyler, herhangi bir dine inanmakta veya inanmamakta özgürdürler. Öyle ki hem inanma hem de inanmama tutumu din ve vicdan özgürlüğü kapsamındadır. Yani din ve vicdan özgürlüğü sadece inananları değil, ayrıca herhangi bir dine inanmayanları ve ateistleri de korur. Bu özgürlük aynı zamanda din değiştirmeyi ve dinden çıkmayı da hak olarak görür ve güvence altına alır (Erdoğan, 2018, s. 234). Dolayısıyla demokratik yönetimlerde devlet vatandaşların inançlarına müdahalede bu-

lunmaz. Her birey istediği dine inanmakta, kendi vicdanının emirlerine uymakta serbesttir.

Demokratik ÷lkelerde kanun üstünlüğünün olması da onun diğer alternatiflerine göre halk tarafından tercih edilme sebeplerinden biridir. ÷lkelerin demokrasiyi nasıl uyguladığına göre değişmekle beraber, özellikle demokrasi ile yönetilen gelişmiş ÷lkelere adaletin kanunlara uygun olarak, herkese eşit şekilde uygulanması insanları demokrasiye yönelten sebeplerdendir. Bir devlette en üst ve hâkim kuvvetin hukuk olduğunu belirtmek için kullanılan hukukun üstünlüğü ilkesi gereği hem devlet hem de toplum içinde hukuk kurallarının hâkim olması gerekir. Devletin yaptığı her türlü işte hukuk kurallarının hâkim kılınmasıyla keyfi uygulamaların önlenmesi amaçlanır. Bu yolla devlet hukuk çerçevesi içine alınır ve idarede keyfi uygulamalar yerine adaletin egemen olması ve vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmış olması sağlanır (Dinç, 2019, ss. 69-70). Bu ve benzeri sebeplerden dolayı geri kalmış ve gelişmekte olan ÷lkeler, demokrasinin uygulandığı gelişmiş ÷lkelerdeki hukuk sistemini, ÷lkelindeki hükümetlerden talep etmektedir. Temel haklar ve hürriyetler demokratik ÷lkelere anayasa ile güvence altına alınmıştır. Demokratik bir siyasal düzende, iktidarı belirlemek için yapılan seçimlerin bir anlamı olması için temel hak ve hürriyetlerin tanınması ve korunması gerekir (Demir, 2010, s. 603). Bu hakların kanunlarla güvenceye alınması, keyfi uygulamaların önüne geçtiği için demokrasi istenen bir yönetim şeklidir. Demokratik bir yönetimde çoğunluğın kararlarına uyulması beklenir. Ancak çoğunluğın kararı her zaman doğru olmayabilir. Bu nedenle çoğunluğın kararı eleştiriye, tartışmaya, değerlendirmeye ve muhalefete açık olmalıdır. Çoğunluğın kararlarına uyar-ken, azınlıkta kalanların hakları da korunmalıdır. Çoğunluk ilkesi, azınlıkta kalanların üzerinde baskı kurmak olarak algılanmamalıdır. Günümüzde toplumların farklı gruplardan oluştuğu ve bu grupların birbirlerini etkiledikleri gerçeği çoğulculuk ilkesinin bir gereklilik olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Herhangi bir ÷lkede kurulan siyasal bir örgütlenmede tüm gücün bir kesimin elinde toplanması her zaman olanaklıdır ve böyle bir ÷lkede demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Çoğulculuk ilkesi demokratik yönetimi devam ettirebilmenin etkili araçlarından birisidir (Bal, 2012, s. 168). Plüralizm dediğimiz çoğunluğın kararlarına uyar-ken, azınlıkta kalanların korunması, demokrasiyi diğer alternatiflerinden ayırt eder.

Tüm bu özelliklerinin yanı sıra, demokrasinin bireylere fırsat eşitliği sağlaması, farklılıklara saygıyı temele alması, ekonomik refah getirmesi, temel hak ve özgürlükler sağlaması, bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirmesine imkân tanınması, ÷lkelerin ge-

lişmesini sağlaması gibi sebeplerden dolayı demokrasi diğer yönetim şekillerinden belirgin bir şekilde ayrılmakta ve toplumlar tarafından talep edilmektedir.

Dahl'a göre (2021), demokrasinin demokratik olmayan alternatiflerine göre en az on avantajı vardır. Bunlar;

1. Demokrasinin otokratik yönetimi önleyici olmasıdır. Tarih boyunca megalomanlık, dini inançlar, çeşitli ideolojilerden etkilenen liderler devletin zor kullanma ve şiddet uygulama imkânlarını kendi çıkarları için kullanmışlardır. Bu liderlerin yüzünden ölen insan sayısı neredeyse hastalık, kıtlık ve savaşlardaki kayıplarla yarışacak sayıya ulaşmıştır. Demokrasi bu tip liderlerin ve yönetimlerin önleyicisi olabilecek bir yönetim şeklidir.
2. Demokrasi demokratik olmayan sistemlerin vatandaşlarına vermediği pek çok temel hakkı vermeyi garanti eder. Demokrasi yönetim şekli olmasının yanı sıra haklar sistemini de içerir ve bu haklar demokrasinin yapı taşlarıdır.
3. Demokrasi vatandaşlarına daha geniş bir bireysel özgürlük alanı sağlar. Demokratik bir yönetim için gerekli olan hak ve özgürlüklere ek olarak demokrasi vatandaşlara daha geniş özgürlükler sunar. Bu özgürlükler içinde ifade özgürlüğünün önemli bir yeri vardır, demokratik süreç için gerekli olan ifade özgürlüğü ahlaki özerkliğin ve iyi bir yaşamın aracıdır.
4. Demokrasi insanların kendi çıkarlarını korumalarını sağlar. Hayatta herkesin farklı istekleri vardır. İnsanlar kendi isteklerini, hayatını şekillendirebilme şansını nasıl ve nereye kadar tatmin edebileceğini kontrol etmek ister. Demokrasi bu özgürlüğü ve fırsatları diğer siyasi sistemlere göre daha iyi korur.
5. Demokratik bir hükümet insanların kendi kaderlerini belirleme ve kendi seçtikleri kanunlara göre yaşayabilmeleri için fırsat tanır. Başkalarıyla birlikte yaşamın bir bedeli vardır, bu da her zaman her isteğinizi yapamamaktır. Birlikte yaşamın getirdiği kurallar ve kanunlar hakkında karara varmak için mantığa uygun bir yöntem geliştirmek gerekir. Bu yöntem herkesin seçtikleri kanunlarla yaşacağını garanti etmese bile kendi kaderlerini tayin etme fırsatını verecektir.
6. Yalnızca demokratik bir yönetim ahlaki sorumlulukların yerine getirilebilmesi için azami fırsatlar tanıyabilir. Ortak bir karar veriyorsanız ve demokratik yönetim kendi seçtiğiniz kanunlarla yaşama şansınızı en yüksek seviyeye çıkarıyorsa, demokrasi sizi hiçbir yönetimin yapamayacağı kadar ahlaki açıdan sorumlu bir insan olarak davranmaya yönlendirecektir.

7. Demokrasi, insani gelişimi herhangi bir alternatifinden daha çok destekler. Pek çoğumuzun gelişmesini arzu ettiğimiz olumlu özellikler vardır. Yetişkinlerin sorumluluk sahibi olmaları gerektiğini düşünürüz. Aynı zamanda bu yetişkinlerin eylemlerini değerlendirmelerini, kendilerinin olduğu kadar diğer insanların haklarını da göz önünde bulundurmaları gerektiğine inanırız. İnsanların bu ve benzeri özelliklerini nasıl geliştirecekleri yaşadıkları politik sisteme de bağlıdır. Sadece demokrasi insanların bu özelliklerini geliştirebilmesi için gerekli koşulları sağlar. Diğer rejimler, insanların bu özelliklerini geliştirebilmeleri için gerekli olan alanı çoğu zaman daraltır.
8. Demokratik bir yönetim göreceli olarak daha fazla politik eşitlik sağlar. Sadece demokratik bir yönetim vatandaşları arasında, mümkün olan herhangi bir alternatifinden daha çok siyasi eşitlik sağlar.
9. Modern temsili demokrasiler birbirleriyle savaşmazlar. 1954-1989 arasındaki 34 uluslararası savaştan hiçbiri demokratik ülkeler arasında yapılmamıştır. Hatta aralarında savaş hazırlığı veya beklentisi dahi görülmemiştir. Modern demokratik hükümetler 1. ve 2. Dünya Savaşı'nda demokratik olmayan ülkelerle savaşmışlardır ancak bunlara rağmen modern temsili demokrasiler birbirleriyle savaşa girmemektedir. Sebepleri çok net olmamakla birlikte büyük ihtimalle aralarındaki uluslararası ticaret onları savaşmaktan alıkoymaktadır.
10. Demokratik yönetime sahip ülkeler demokratik olmayan ülkelere göre daha zengindir. Zenginlik ve demokrasi arasındaki ilişki 20.yüzyılda dikkat çekmeye başlamıştır. Bunun insanların serbest bir şekilde faaliyette buldukları piyasa ekonomisinden kaynaklandığı söylenebilir. 20. Yüzyılın sonunda piyasa ekonomisine sahip ülkelerin tümü demokratik değildi ama demokratik ülkelerin hepsinde piyasa ekonomisi mevcuttu. Demokrasinin bunların dışında başka ekonomik avantajları da mevcuttur. Demokratik ülkeler eğitimi teşvik eder, eğitilmiş iş gücü de ekonomik büyümeye katkı sağlar. Kanunlar demokratik ülkelerde daha güçlüdür, mahkemeler bağımsızdır, mülkiyet hakları güvencededir, politikacıların ekonomiye keyfi müdahaleleri görülmez. Modern ekonomi iletişime dayalıdır ve demokratik ülkelerde iletişim özgürlüğü daha fazladır (ss. 57-72).

Hem bir yönetim şekli hem de daha geniş anlamda bir dünya görüşünü ifade eden demokrasinin varlığını sürdürebilmesi için demokratik değerleri benimsemiş insanlardan oluşan bir halk desteğine ihtiyacı vardır. Halkın demokrasi bilincine ve demokratik bakış açısına sahip olması ve sonraki nesillere bunları aktarabilmesi gerekir.

Bunun için en önemli araçlardan biri eğitim olarak görülmektedir (Erdem ve Eğmir, 2020, s. 160). Demokrasi öğretilen, öğrenilen bir kavramdır, insanlar doğuştan demokratik değerlere ve becerilere sahip olarak doğmazlar. Dolayısıyla demokrasinin varlığını devam ettirebilmesi için çeşitli araçlara ihtiyacı vardır ve bu araçların içinde en önemlilerinden biri de eğitimidir.

2.1.2 Demokrasi kültürü ve toplum

Toplumun belli bir kültüre ve o kültüre ait değerlere uyum sağlaması, benimsemesi ve gelecek kuşaklara aktarması oldukça uzun bir süreçtir. Sıradan ve oldukça basit görünen bir kültür ögesinin oluşması bile çok uzun yıllara hatta yüzyıllara dayanır. Kolay oluşmaz ve kolay kolay da yok olmaz. Kültürün anlam itibarıyla özelliği budur ve bir birikim gerektirir. Var olan değerlerin üstüne eklenecek yeni değerlerle ancak kalıcı bir kültürden söz edebiliriz.

Bir değer, bir davranışın kültürün bir parçası haline gelebilmesi için kuşaklar boyunca tekrarlanmış ve devam ettirilmiş olması gerekir. İnançlarımız, değerlerimiz, gelenek-göreneklerimiz, maddi, manevi her türlü unsur kuşaklar boyunca tekrar edilerek, benimsenerek kültürümüzün bir parçası haline gelmiştir. Her toplum problemlerine çözüm bulmak, hedeflerini gerçekleştirmek, ihtiyaçlarını gidermek için çeşitli değer yargıları üreterek, onu diğer toplumlardan ayırt edecek kendine has bir kültür oluşturur. Özellikle siyasal süreçler söz konusu olduğunda, toplumların kültürel farklılıklarından dolayı bu süreçlerin toplumdan topluma farklı şekilde işlediği görülmektedir (Gölcü, 2014, s. 16). Demokrasi hem yönetim biçimi hem de bir değerler sistemi olarak sadece devletler tarafından inşa edilen bir yönetim şekli değildir. Demokrasiyi talep edecek, kuracak ve bir demokrasi kültürü yaratacak olanlar toplum ve toplumu oluşturan bireylerdir.

Demokrasi kültürünün inşa edilmesi ise seçimden seçime sandığa gidip oy kullanmakla yerleşecek bir kültür değildir. Demokrasinin ve demokrasi kültürünün yerleşmesi için onun sadece kurumsal ve kanuni düzenlemelerle desteklenmesi yetmez. Toplum tarafından benimsenmesi ve toplumsal zemin üzerinde inşa edilmesi gereklidir. Bu da, ancak demokratik değerlerin özümsemesi, demokratik bilgi ve becerilerin bireyler tarafından benimsenmesi, devlet tarafından değil de toplum temelli demokratikleşme girişimlerinin gerçekleştirilmesi, vatandaşların sadece seçmen olarak görülmeyip, topluluklar oluşturan, aktif, katılımcı bireyler olarak görülmesi ve devlet ile toplum arasında karşılıklı güvenin kurulması ile gerçekleşebilir (Ercins, 2012, s. 81).

Demokrasinin tercih edilir olmasını sağlayan pek çok faktör vardır. Bunlar, temel hak ve hürriyetlerin korunmasına imkân vermesi, kültürel, sosyo-ekonomik, ırk, renk, cinsiyet ve diğer ayrımları da içeren eşitsizlikleri düzeltme potansiyeli içermesi ve yöneticilere hesap sorabilmeye imkân tanınmasıdır. Demokrasi tüm eşitsizlikleri istenildiği ya da beklenildiği ölçüde ortadan kaldıramayabilir ancak iktidar gücünün keyfi uygulamalarını sınırlandırmaya çalışması, bireyleri tebaa olarak değil hak ve sorumluluklara sahip vatandaşlar olarak kabul etmesi ve insanı bir değer olarak görmesinin önemi yadsınamaz (Demirel, 2011, s. 8).

Bugün dünya nüfusunun büyük bir bölümü kendisini demokratik olarak niteleyen devletlerin çatısı altında yaşamaktadır. Değişen ve değişmeye devam eden dünya düzeniyle birlikte yeni toplumsal ilişkiler ortaya çıkmıştır. Demokrasinin sayısal olarak pek çok devlet tarafından kabul edilmiş olması, onun doğru bir şekilde uygulandığı anlamına gelmez. Demokrasi bir siyasal sistemden çok, ulaşılmaması gereken bir ideali ifade etmekte ve bu ideali gerçekleştirme uğraşı ülkelerin ne kadar demokratik veya antidemokratik olduklarını ortaya koymaktadır. Ülkeler için demokratikleşme ile ilgili çabalar son bulmayacak bir süreçtir çünkü demokrasinin değişen şartlara göre kendini güncellemesi gerekir. Aksi halde, yeniliklere ve yaşanan gelişmelere ayak uyduramayan bir demokrasi, toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği için kalıcı da olmayacaktır (Odabaş, 2021, s. 3). Demokrasi, bütün problemlerimizi çözeceğini zannettiğimiz sihirli bir sözcük gibi görünse de tüm sosyal, ekonomik, siyasal vd. sorunlar çözüldüğü zaman inşa edilebilecek bir yönetim de değildir. Toplumsal hayat din, dil, etnik köken, cinsiyet ve diğer birçok farklılıkları ile birlikte, kaynakların eşit olmayan bir şekilde paylaşılmasından dolayı çok çeşitli sorunların hep var olacağı bir alan demektir (Demirel, 2011, s. 9).

Günümüzde yaşanan sosyal hareketlilikler sonucu artık pek çok toplum daha karmaşık ve birbirinden farklı insanlardan oluşan kalabalık nüfuslara sahiptir ve haliyle doğrudan demokrasinin uygulanması da güçleşmiştir. Günümüzdeki demokrasilerin temsili demokrasi özelliğinde olduğunu söyleyebiliriz. Halk, yönetme yetkisini, belirli zamanlarda yapılan seçimlerle temsilciler aracılığıyla kullanmaktadır (Odabaş, 2021, s. 4).

Demokrasi sadece siyasal bir rejim değildir, yaşadığımız çağda insanlar için bir değer, bir dünya görüşü ve bir yaşam tarzı haline gelmiştir ve varlığını sürdürebilmesi içinde bu değerleri benimsemiş insanlardan oluşan bir halk desteğine ihtiyacı vardır. Halkın demokrasi bilincine sahip olması için sadece demokrasiyi bir yönetim biçimi

olarak görmeyip, demokratik bakış açısına sahip olması ve sonraki nesillere aktarabilmesi gerekir (Erdem ve Eğmir, 2020, s. 160). Demokrasinin etkili şekilde işleyebilmesi için sadece bireyler tarafından bilişsel boyutta algılanmış olması yetmez, demokrasinin tüm nitelikleri ve değerleriyle beraber insanlar tarafından benimsenmesi icap eder. Çünkü demokrasi sadece onun değerini bilen ve ona sahip çıkan vatandaşların varlığıyla kendisini geleceğe taşıyabilir. Vatandaşların demokrasiyi benimseme sürecinde ise pek çok değişken vardır. Bunlar okul, aile, arkadaş grupları, sendikalar, medya, sivil toplum örgütleri vb.dir (Güven, 2010, s. 338).

Demokrasi, üyelerine eşit ve özgür katılım sunan bir rejimdir. Eşit katılım demokrasilerde birtakım değerlerin varlığını gerektirir. Bunlardan biri de erdemli olmaktır. Eşit katılım birlikte yola çıkmak demektir ve bu yola çıkış insanların hem birlikte yaşadıkları insanlara hem de sisteme zarar vermemesi için bazı etik değerlere sahip olmayı gerektirir. Demokrasinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için çağın istediği bilgi ve becerilere sahip, yeteneklerini geliştirmiş insanlara ihtiyaç vardır (Doğan, 1997, s. 76). Modern demokratik kültüre sahip toplumlarda vatandaşlığın hak ve kazanımlar ile sorumluluklar olmak üzere iki temel boyutu vardır. Bunlardan hak ve sorumluluklar boyutu, vatandaş olarak sahip oldukları temel hak ve özgürlükler, sosyal ve siyasal haklardan oluşurken, sorumluluk boyutu ise vatandaşların vatandaş olmalarından dolayı kendilerinden beklenen sorumluluk, erdem, kimlikler ile tutum ve davranışları içerir. Bunlar demokratik siyasal toplumun, özellikle de liberal demokratik toplumun vatandaşlarından beklediği sorumluluklardır (Rawls, 1996, ss. 5-6, Akt. Tok, 2005, s. 237).

Modern bir demokrasinin işlerlik kazanması için bilinçli bir yurttaş topluluğu mevcut değilse, gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin oluşturulması, serbest seçimlerin yapılması, bireylerin eşit vatandaşlık haklarına sahip olması, güçler ayrılığı gibi demokratik ilkelerin hayata geçirilmesi oldukça zorlaşır. Erdemli bir yurttaş topluluğu yoksa adil bir toplumsal yapının varlığı bile demokrasinin varlığını garanti altına almaya yetmez (Rawls, 1972, ss. 7-11-54; 1996, ss. 11-16, Akt. Tok, 2005, s. 238). Çünkü kişiler kişisel çıkarlarının peşine düşebilir, kendi çıkarlarını başta kamusal çıkarlar olmak üzere her şeyin üstünde tutabilirler. Yani kamusal politikaların başarıya ulaşması bir anlamda bireylerin hayatları ile ilgili sorumlu ve akla uygun seçimler yapmalarına bağlı olduğundan, bireylerin her zaman kendi çıkarlarını kamusal çıkarların üzerinde tutacak seçimler yapmaları, kamusal politikaların başarısız olmasına sebep olacaktır. Kişisel çıkar ve tercihlerin sadece kurumsal düzenlemelerle önüne geçilemeyeceği ve vatandaşların kişisel tercihlerinden, tutum ve davranışlarından bağımsız bir şekilde ka-

musal politikalar başarılı olamayacağı için, bireylerin/yurttaşların birtakım erdemlere ve kamusal ruha sahip olmaları gerekir. Özetle, demokrasinin etkili bir şekilde işleyebilmesi için vatandaşların birtakım niteliklere sahip olması gerekmektedir (Tok, 2005, s. 238).

Demokrasinin ve demokrasi kültürünün bir ülkede varlığını sürdürebilmesi için bireylerde ve bu bireylerden oluşan toplumda bir demokrasi kültürünün var olması gerekmektedir. İnsanlar doğuştan demokratik bilgi ve becerilere sahip olarak doğmazlar. Bir insanın sahip olduğu bilgi, beceri ve değerler içinde yaşadığı toplumdan ve toplumun değerlerinden bağımsız olarak gelişemez. Dolayısıyla toplumda her şeyden önce demokrasinin gelişmesine imkân tanıyacak bir siyasal kültürün ve altyapının var olması gerekmektedir. Toplumu meydana getiren bireyler, temel ihtiyaçlarının karşılanması başta olmak üzere karşılıklı ilişkiler çerçevesinde bir dizi tutum, davranış, inanç ve değerlerden oluşan bir kültür yaratırlar. Bir arada yaşayan bu bireyler aynı zamanda oluşturdukları kültürü de sonraki nesillere aktarmaktadırlar. Sosyalleşme olarak adlandırılan bu süreçte bireyler yaşadıkları toplumun kültürünü öğrenip, benimserler. Kültür, toplumdaki bireylerin düşünme biçimlerini, alışkanlıklarını, olaylar karşısında nasıl davranmalarını ya da davranmamaları gerektiğini de tayin eder. Bu çerçevede, bir arada yaşamının getirdiği sonuçlardan biri olan, toplumun ortak yaşamını önemli ölçüde şekillendiren, yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkiler karşımıza çıkmaktadır. Bu ilişki çerçevesinde bireylerin siyasal kurumlardan çeşitli istek ve talepleri olması kaçınılmazdır (Özer, 1996, s. 83).

Bir ülkede demokrasinin kurulup, varlığını devam ettirebilmesi için hangi şartlar gereklidir? Veya demokrasinin bir toplumda tüm değerleriyle birlikte yerleşmesi için gerekli toplumsal şartlar nelerdir? Demokrasinin hangi toplumlarda gelişme imkânına sahip olduğuna dair tespitler yapmak zor olmakla birlikte, demokrasinin bir ülkede yerleşmesi ve devamlılık kazanması noktasında farklı etkenler üzerinde duran araştırmalar vardır.

Toplumsal düzen, birlikte yaşamak ve temel gereksinimlerin karşılanması sürecinde insanların doğayla ve birbirleriyle ilişki kurmalarını zorunlu hale getirmiştir. Bu ihtiyaçların karşılanması sürecinde kurulan ilişkiler tekrar edildikçe, bir düzen ve davranış biçimine dönüşmüş ve bu şekilde zamanla toplumsal kurumlar meydana gelmiştir. Nüfusun artması ile birlikte daha kalabalık insan grupları bir arada yaşamaya başlamış, haliyle bireylerin davranışlarına yön veren toplumsal denetim mekanizmalarına ve kanun gücü ile meydana getirilen ve kuvvetlendirilen kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu-

nun sonucunda da devlet dediğimiz siyasal örgüt ortaya çıkmıştır. Toplum içinde üretim yapan güçler ile üretim ilişkileri ve bunlara bağlı oluşan kurumların etkileşimi de toplumsal farklılıkları ortaya çıkaran önemli bir etkidir. Bu süreçte toplumlar temel ekonomik faaliyetlerine uygun siyasal yapılar kurmuşlardır. Tüm bu süreçleri dikkate alan bazı sosyolog ve siyaset bilimcilere göre gerçek bir demokrasi ancak tarım devrimi-sanayi devrimi gibi önemli değişimleri gerçekleştirmeyi başarmış veya bu dönüşüm sürecindeki kayda değer aşamaları geride bırakmış toplumlarda kesintisiz olarak varlığını devam ettirebilmektedir (Özer, 1996, s. 82).

Demokrasi, her toplumsal yapıda geçerli olabilecek bir sistem değildir, ancak işlevsel olabileceği bir toplumsal sistemde geçerli olabilecek bir “siyasal sistem”dir. Daha açık söylemek gerekirse, demokrasi, “geleneksel toplumsal sistemlerde” değil, “modern toplumsal sistem” içinde işlevsel, bu nedenle gerekli ve yine aynı nedenden ötürü var olabilecek bir “siyasal yöntem”dir. Bu nedenle demokrasinin var olabilmesi için belirli iktisadi ve kültürel koşulların varlığı gerekmektedir.

Demokrasinin bir ülkede yerleşmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için bazı koşulların varlığına dikkat çeken yaklaşımlardan biri, ekonomik refah ile demokrasi arasında ilişki olduğunu iddia eden yaklaşımlardır. Buna göre bir ülkede/toplumda demokrasinin kurulup, gelişmesi için belirli bir ekonomik refah düzeyine ihtiyaç vardır. Genel yaklaşım ekonomik kalkınma düzeyi gelişmiş ülkelerde demokrasinin daha istikrarlı olduğu yönündedir. Kalkınma ve demokrasi arasında hangisinin hangisinin gelişmesine ortam hazırladığı konusunda da farklı görüşler vardır.

Bir görüşe göre demokrasi ekonomik gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkarken, diğer görüşe göre ekonomik gelişmeler özellikle de liberal ekonomik gelişmeler için demokrasi ön koşuldur. Doğru düzgün işleyen bir demokrasinin varlığında ancak ekonomik gelişme sağlanabilir (Ökten, 2007, s. 91). Her iki durumda da demokrasinin bir ülkede istikrarlı bir şekilde varlığı sürdürebilmesi için toplumun ekonomik olarak belli bir refah düzeyinde olması gerekmektedir. Bu çerçevede ülkelerin ekonomik refah düzeylerini artırmaları için politik ve ekonomik özgürlükler alanında çeşitli düzenlemeler yapmaları gerekmektedir. Ayrıca kendisini demokratik olarak niteleyen ülkelerin, demokrasiye zarar verecek sosyo-ekonomik eşitsizlikleri de gidermesi gerekmektedir. Aksi durumda bu ülkelerin, eşit olmayan sosyal koşullarda iyileştirme yapmadan toplumun desteğini almakta zorlanacakları açıktır. Demokratikleşme süreci devam eden ülkelerde fakir ile zengin arasındaki uçurum açıldığı sürece ve bu uçurumun kapanması için ge-

rekli tedbirler alınmadığı müddetçe demokrasiye olan güven de sarsılacaktır (Çukurçayır ve Tezcan, 2011, s. 72).

Ekonomik gelişmişlik ile demokrasi arasındaki bağlantıya ait yapılan araştırmalarda, özgür toplumlarda kurumsal yapıdaki değişimlerin insan hakları dikkate alınarak ve bireylerin katılımı ile yapıldığı, tam aksine özgür olmayan veya özgürlüğün kısıtlı olduğu toplumlarda ise siyasi iktidarı ellerinde bulunduranlar tarafından yapıldığı ifade edilmektedir. Özgür olan ve olmayan toplumlarda kurumsal yapılar ve uygulamalar farklılık göstereceği için bu toplumlardaki ekonomik gelişmişliğin de farklı olacağı öne sürülmektedir. Ekonomik kalkınmanın demokrasi ile gerçekleşeceğini savunanlara göre demokrasi ile birlikte kişilere sunulan hak ve özgürlükler kurumsal yapılarda da pozitif değişiklikler yaratacaktır ve bu değişiklikler kalkınma üzerinde de olumlu etkiler yaratacaktır (Çukurçayır ve Tezcan, 2011, ss. 49-50). Kurumsal yapıların sahip olduğu özellikler yatırımları, üretim ve tüketimi etkileyerek, kalkınmaya katkıda bulunacaktır. Cervelatti, Shen, Tavares&Wacziarg, Bennedsen vd. göre demokratik kurumların büyüme düzeylerindeki artış diğer kurumlara göre daha fazladır, demokratik ülkeler daha hızlı bir şekilde büyümektedirler. Demokrasi, sermaye artışı ve gelir dağılımında artışla birlikte ekonomik kalkınmanın sağlanmasında önemli bir role sahiptir. Ülkelerin kurumsal yapılarındaki demokratik seçimler de o ülkeleri yatırım için birer cazibe merkezi haline getirecektir (Cervelatti, 2006, s. 31; Shen, 2002, s.11; Tavares&Wacziarg, 2001, ss. 13-58; Bennedsen vd., 2005, ss. 29-30, Akt. Çukurçayır ve Tezcan, 2011, s. 52).

Ülkelerin kurumsal yapılarının demokratik olup olmamasının ekonomilerine olan etkilerine verilebilecek örneklerden biri Güney Kore ve Kuzey Kore'dir. Her iki ülkenin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra başta ülke rejimi olmak üzere kurumsal yapılarında yaptıkları tercihler nedeniyle ekonomik kalkınma düzeylerinde farklılıklar meydana gelmiştir. Kurumsal yapılarındaki farklılık nedeniyle Güney Kore gelişmiş ülkeler sınıfına girerken, Kuzey Kore ise gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer almaktadır (Acemoğlu vd., 2005, s. 406, Akt. Çukurçayır ve Tezcan, 2011, s. 52). Bir ülkenin yönetim şeklinin halk için olması ve halkın yönetime dâhil edilmesi ve buna uygun kurumsal yapıların varlığı toplum hayatında da önemli değişimleri beraberinde getirmektedir. Demokratik ülkelerde halkın yönetime dâhil olması ve bunu benimseyerek katkıda bulunması önemli olduğu için bireylerin hak ve özgürlükleri korunmakta, eğitim seviyeleri artmakta ve yaşam standartları iyileşmektedir. Yaşam standartlarının yükseldiği, hak ve özgürlüklerin kanunlarla garanti altına alındığı bu toplumlarda verimlilik ve bu-

na bağı olarak ekonomik üretim artmaktadır. Bu da beraberinde o ülkeye daha fazla yerli ve yabancı yatırım gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.

Demokrasinin ve demokratikleşme sürecinin ekonomik kalkınmanın sonucunda gerçekleştiğini öne süren görüşler de mevcuttur. Buna göre ekonomik kalkınma, yüksek bir refah ve eğitim düzeyini ve aynı zamanda kaliteli kurumsal yapıları da beraberinde getirecek ve tüm bu değişkenlerin varlığı demokratikleşme sürecini başlatacaktır. Demokrasi ile ekonomik refah arasındaki ilişkiye yönelik yapılan ilk çalışma Seymour Martin Lipset'e ait olan ve "Lipset Hipotezi" olarak literatüre geçmiş olan çalışmadır. Lipset'e göre demokrasinin bir ülkede kurulmasının ve varlığını sürdürmesinin ön koşulu ekonomik kalkınmadır. "Demokrasi ekonomik gelişme düzeyiyle ilişkilidir. Bir ülkenin gelişmişlik durumu ne kadar yüksekse demokrasiyi yaşatma şansı da o kadar yüksektir" (Lipset, 1986, s.29, Akt. Ökten, 2007, s. 94). Buna göre kalkınma düzeyinin demokrasinin gelişmesinde çok önemli bir rolü vardır ve demokrasi belli bir ekonomik gelişmeden sonra gerçekleşecektir. Ekonomik büyüme beraberinde toplumun eğitim ve kültür seviyesini artırırken, insanları daha toleranslı, farklı fikirlere daha saygılı hale getirmekte, kutuplaştırıcı fikir ve ideolojilerden uzak durmalarını sağlamaktadır (Lipset, 1986, s. 43, Akt. Ercins, 2012, ss. 83-84).

Demokrasinin ekonomisi geleneksel üretime (tarım/hayvancılık) dayalı ülkelerden ziyade daha çok gelişmiş ülkelerde ortaya çıkması ve gelişmesinin sebebi ekonomik kalkınma olarak görülmektedir. Demokratikleşme süreci, ekonomik refah ve kalkınmanın bir yan ürünü olarak ortaya çıkacak ve ekonomik büyüme sonucunda demokratikleşme sürecinde kayda değer gelişmeler yaşanacaktır. Demokrasinin başarılı olamadığı ülkelerde sosyo-ekonomik yapının tarımsal üretime dayalı olduğu, sanayileşmeninse çok düşük olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde nüfusun büyük bir kısmı kırsal yerleşmelerde ikamet etmekte ve geleneksel değerler insanların hayatını ve dünya görüşlerini şekillendirmektedir. Bu niteliklere sahip ülkelerde ekonomik yapının yanında siyasal düzen de demokrasinin kurulup, yerleşmesine imkân tanımamaktadır (Özer, 1996, s. 82). Özetle, ekonomik refah ve kalkınmanın demokrasinin ön koşulu olduğunu belirten görüşlere göre bir ülkenin demokratikleşme seviyesi o ülkenin ekonomik kalkınma seviyesine göre değişkenlik gösterecektir. Demokrasinin ekonomik kalkınmayı beraberinde getireceğini ifade eden görüşlere göre de demokratik ilkelere göre düzenlenmiş kurumsal yapılar, sosyal ve ekonomik refahı sağlayacaktır.

Demokrasiyi diğer yönetim biçimlerinden ayıran temel özelliklerinden birisi de sadece bireyin diğer bireylerle değil aynı zamanda bireyin toplumla ve devletle ilişkisini

diğer yönetim şekillerine göre en fazla dikkate alan, koruyan bir siyasal sistem olmasıdır. Demokrasinin, tanımlarındaki nitelikleri dışında, toplumun sosyal ve kültürel yapısı ile ilgili olan bir tarafı da vardır. Demokrasinin daha çok toplumsal değerlerle ilgili olan bu yönü, demokrasinin ilkeleri ile toplumda benimsenmesini, siyasal ve sosyal kurumların sistem içindeki çalışma şeklini, insan ilişkilerini, birey ve devlet arasındaki ilişkileri de belirler. Nihayetinde demokrasi, toplumdaki kişisel ve sosyal değerler çerçevesinde sahip olduğu özelliklerle ayırt edici bir şekilde var olur. Demokrasinin bir toplumda ne anlama geldiği, demokrasinin sahip olduğu niteliklerine göre değil de daha çok o toplumun tarihi geçmişi ve kültürel değerleriyle yakından ilgilidir. Demokrasinin toplumda geçerli olan kültürel kodlar çerçevesinde nasıl anlaşıldığı, o toplumdaki bireysel ilişkiler de dâhil olmak üzere tüm sosyal ve siyasal kurumların yapısını ve işleyişini etkilemektedir. Bu durum demokrasinin toplumun kültürel değerleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Kültür, uzunca bir süre bir arada yaşayan insanların tabiatla ve birbirleriyle kurdukları ilişkiler sonucunda oluşturdukları maddi ve manevi değerlerin bütünüdür. Bu çerçevede yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkiler başta olmak üzere tüm siyasal sistem ve süreçler farklı toplumlarda kültüre bağlı olarak çeşitli ve kendine has özellikler kazanacaktır. Bir siyasal sistem olan demokrasi de toplumun sahip olduğu bu kültürel özelliklere bağlı olarak anlam kazanıp, şekillenmektedir (Özer, 1996, s. 85).

Kültürel değerleri dikkate alarak, demokrasinin bir ülkede varlığını istikrarlı bir şekilde devam ettirmesine dair açıklama getiren yaklaşımlardan biri de demokratikleşme sürecini toplumun sahip olduğu kültür ve o kültürün bir uzantısı olan siyasal kültür ile açıklayan yaklaşımdır. Siyasal süreçlerin nasıl işlediğini ve siyasetin özünü anlayabilmek için, siyasi ve sosyal kurumların var yer aldığı toplumsal yapıya ve o toplumsal yapıdaki temel dinamiklere bakmak gerekmektedir. Çünkü bu kurumlar, toplumsal yapıdaki temel dinamikler tarafından oluşturulmakta ve değer kazanmaktadır. Güçlü bir demokrasiye sahip olunması ve demokratik kurumların kurulabilmesi için ilk ve en önemli gereklilik uygun bir siyasal kültürün varlığıdır. Elitler ve kitlelerce demokratik değerlerin içselleştirilmesi, siyasal kültürle doğrudan ilgilidir. Siyasal kültür birden ortaya çıkmadığı gibi kısa sürede değişime veya dönüşüme de uğramaz (Ercins, 2012, s. 85).

Siyasal kültür kavramı, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra demokrasinin geleceği ile ilgili kaygılar sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır. Kavram, bireylerin siyasal hayata dair tutum ve davranışlarından, seçmen davranışlarının incelenmesine, halkın siyasetle

ilişkinine kadar bir dizi değişkenin incelenmesinde rehber niteliği taşımaktadır. Siyasal kültür “bir ulusun ya da devletin yurttaşlarının, siyasal olaylar ve yapılarla ilgili sahip olduğu duygular, inançlar ve değerlerin toplamıdır” (Heywood, 2016, s. 224; Oktay, 2014, s. 222, Akt. Gökçe, 2017, s. 450). Bir toplumun siyasetle ve onu oluşturan kurumlarla ilgili görüş ve düşünceleri, tutum, davranış ve inançları o toplumun siyasal kültürünü oluşturmaktadır. Siyasal kültür ile ilgili referans olarak verilen en temel çalışma 1963 yılında Almond ve Verba tarafından yazılan *The Civic Culture* adlı eserdir. Almond ve Verba bu eserinde ABD, Almanya, İtalya, İngiltere ve Meksika'nın toplumsal değer sistemleriyle, o sistemde bulunan bireylerin politik davranışları arasındaki ilişkileri ortaya koymuşlardır. Çalışmaya göre kişilerin politik temayülleri içinde buldukları toplumun siyasal kültürüne göre şekillenmektedir. Toplumun sahip olduğu siyaset kültürü, politik temayülleri, bireylerin sistem içindeki rollerini, davranışlarını, inanç ve değerlerini meydana getirmektedir (Özer, 1996, s. 84).

Almond ve Verba, *The Civic Culture* adlı çalışmasında, mahalli siyasi kültür, uyruklu kültürü ve katılımcı siyasi kültür olmak üzere üç ayrı siyasal kültür yapısından söz etmektedirler. Mahalli yani yerel siyasi kültürün egemen olduğu toplumlar genellikle geleneksel sistemlerdir ve bu tip toplumlarda siyasi bakımdan uzmanlaşma olabilecek en düşük seviyededir. Bu siyasi kültürde toplumu oluşturan bireylerin siyasete ilgileri oldukça azdır (Durdu, 2018, ss. 576-577).

Siyasi, sosyal ve dinsel eğilimler iç içe geçmiştir ve henüz aralarında bir ayırım yapılmamıştır. Bu kültürde, hükümeti temsil edenler toplumun çeşitli katmanlarının bilinç seviyesine temas etmekte zorlanırlar. Bu durum bireylerin siyasi, sosyal ve dinsel anlamda henüz uzmanlaşmamış yönelimlere sahip olmaları ve daha çok içinde buldukları kabile, topluluk, inanç ve meslek grupları gibi uzmanlıktan uzak yapılara uyma eğiliminde olmalarından kaynaklanmaktadır. Bireyler içinde yer aldıkları grubun siyasi görüşlerini benimsemektedirler. Mahalli siyasi kültür özellikleri itibariyle modern öncesi döneme ait siyasi ve kültürel özellikler taşımaktadır. Uyruklu veya tebaa kültürü olarak adlandırılan kültürde kişi siyasal sistemden ve onun uygulamalarından haberdardır ancak sisteme etkin bir şekilde katılmaz veya asgari düzeyde katılacak bir olgunluğa sahiptir. Siyaseti oluşturan kurumlar gelişme göstermektedir. Bireyler sistemle ilgili bilgi sahibidirler, siyasete ilgi de gösterirler ancak kendilerini siyasi sistemde tebaa olarak konumlandırır. Kişiler sadece yukarıdan gelen emirleri yerine getirmekle görevlidirler. Duygusal olarak sistemle uyum içindedirler, sistem hakkında iyi veya kötü değerlendirmeler de yapabilirler. Bireyler, sistem tarafından bazı kamu hizmetlerinin ya-

pılmasını beklemekle birlikte sistemi değiştirebileceklerine yönelik inançları azdır, liderlerinin direktiflerini takip ederler. Devlet idare etmek, siyaset yapmak seçkinlerin yapacağı bir iştir, devlet idaresi kesinlikle sıradan insanlara bırakılmaz, halk pasif olmalı ve mümkünse alınan kararlara sorgulamadan uymalıdır. Katılımcı siyasi kültür adı verilen kültürde bireyler siyasi sistemle ilgili her türlü bilgiye ve sistemi etkileme, değiştirme gücüne sahiptirler. Bireyler sisteme etkin bir Şekilde katılırlar. Kişiler hem ulusal hem de evrensel değerlerle ilgilidir. Hem kendisine hem de etrafına yn verebilecek düzeyde düşünme ve sorgulama becerisine sahiptirler. Bu siyasal kültürde siyasi alan bireylerin üzerinde denetim kurabilecekleri bir alandır, bireyler yaptıkları siyasi tercihlerle bunların sonucunda gerçekleşen olaylar arasında akılcı sebep sonuç ilişkileri kurabilirler. Bireyler vatandaş olarak hak ve sorumluluklarının farkındadırlar (Almond ve Verba, 1972, ss. 19-21, Akt. Durdu, 2018, ss. 575-577).

Demokrasinin bir toplumda yerleşmesi için gerekli n olan koşullardan bir diğeri de demokrasi kültürüdür (Yılmaz, 2000, s. 158). Toplumsal değerler ve ülkedeki siyasi kültür demokrasinin gelişmesine katkı sağlayabileceği gibi tam tersine bir durum da söz konusu olabilir. Hemen her toplumun geçmişten getirdiği kültür mirasında, kültürel kodlarında demokrasiye yönelik olumlu veya olumsuz fikir, düşünce, inanç, tutum ve davranışlar olabilir. Ancak demokrasiyle yönetilme tecrübesi sonrasında, demokrasi için elverişli değer yargıları zamanla gelişebilir. Demokrasi kültürü olarak adlandırılan kavram kapsam olarak demokratik bir siyasal sistemde yaşayabilmek için gerekli olan bilgi, beceri ve değerleri içermektedir (Lipset, 1959, s. 73, Akt. Glc, 2014, s. 17).

Demokrasinin ilgili toplumda, toplumunun anayasa, kanunlar, siyasi partiler, hükümetler, meclis, seçimler ve buna benzer konularda bilgi sahibi olması bilgi boyutunu oluşturmaktadır. Demokratik hayata etkin ve anlamlı bir katılım için kişinin sahip olması gereken beceriler, demokrasinin beceriler boyutunu oluştururken, eşitlik, din, fikir, kanaat hürriyetine, inanç ve farklılıklara saygı, katılım, sorumluluk, dürüstlük gibi temel demokratik değerleri benimsemek ise demokrasinin değer boyutunu oluşturmaktadır. Değerler, demokratik becerilerin nasıl ve ne Şekilde kullanılacağını da belirleyen bir unsurdur. Ancak yukarıda sayılan değerlerin var olduğu ve içtenlikle benimsendiği bir toplumda demokratik süreçler işleyebilmektedir (zcan, 2002, ss. 52-53).

Günümüzde demokrasi yalnızca bir siyasal sistem olarak değerlendirilmemektedir. Demokrasi için toplumsal temelde bir siyasi kültüre ihtiyaç vardır ve demokrasinin varlığı da bu siyasi kültürün devam ettirilmesine bağlıdır. Dolayısıyla demokrasinin yerleşmesi ve işleyişi için kurumsal ve yasal düzenlemeler tek başına yeterli değildir,

her şeyden önemlisi bahsi geçen toplumda demokrasi kültürünün oluşması gereklidir. (Tuna, 2000, s. 208).

Demokrasiyi toplumsal yaşama daha fazla katma ve demokrasinin toplumda kültürel bir süreç şeklinde var olması gerektiğini savunan demokrasi kuramcıları bu süreçte bazı kurumsal ihtiyaçların meydana getirilmesini ve devam ettirilmesini vurgulamışlardır. Bu çerçevede demokrasi işlevsel ve iyi düzenlenmiş birtakım gereklilikler üzerine kurulmuş bir süreç olarak kabul edilmektedir.

Sonuç itibarıyla siyasi partilerden, temsil sistemlerine, katılım vasıtalarından, seçimlere kadar pek çok değişik süreç demokratik gereklilikler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu gereklilikler karşılanırsa ancak ideal bir demokrasi seviyesine ulaşılabileceği ve demokrasinin kültürel bir sürece evrileceği iddia edilmektedir. Ancak demokrasi kültürü için ileri sürülen bu şartlar ve ihtiyaçlar toplumlara göre farklılıklar gösterecektir. Süreç olarak demokrasi ve demokratikleşme doğrusal değildir. Yani bir ülkede baskıcı bir yönetimin yıkılması veya özgürleşme yönünde gelişmelerin yaşanması demokratikleşme sürecinin devam edeceği veya gelişmiş bir demokrasinin kurulacağı anlamına gelmeyebilir. Demokrasiye giden bir tek yol yoktur, demokratikleşen hemen her ülke farklı yollardan geçerek bugünkü konumuna gelmiştir (Gölcü, 2014, s. 22).

Demokratik kültürün bir toplumda güçlenmesini ve benimsenmesini sağlayacak bir diğer unsur iktidar gücünün sınırlandırıldığı ve bu sınırın aşılması durumunda iktidara karşı çıkacak, iktidar dışı grupların yani sivil toplumun varlığıdır. Demokrasinin gelişmesi ve demokratik kültürün yerleşebilmesi sivil toplum kavramıyla yakından ilişkilidir. Demokratik Batı toplumlarında sivil toplum, demokrasi ve demokratik kültür için temel bir şart olarak görülmektedir (Moore, 2012, s. 46, Akt. Gölcü, 2014, s. 30). Bireylerin, farklılıklarla karşılaşması, farklı görüş, düşünce ve inançlardaki insanları tanıması ve bu doğrultuda daha geniş değer yargıları geliştirmesi, daha toleranslı olmayı öğrenmesi bir sivil toplum yapısının içinde yer almasıyla mümkün olmaktadır. Sivil toplum bu çerçevede bireylerin yeni, daha kapsayıcı ve evrensel düzeyde geçerli ahlaki değer yargıları geliştirmesini sağlamaktadır. Sivil toplumun kişisel hayata olan katkıları doğrudan topluma da yansıtacak ve kültürel manada toplumun demokrasiyi, demokrasinin gereksinimlerini ve demokratik tutum ve davranışları benimsemesine de olanak sağlayacaktır. Sivil toplum kamu yararı için gerekli olan demokratik değerlerin ve vatandaşlık becerilerinin geliştirildiği bir yapıdır (Gölcü, 2014, s. 40). Demokratik değer ve beceriler doğuştan kazanılmadığı için bireylerin bu değer ve becerileri geliştirebilecekleri yapılardan biri sivil toplumdur. Sivil toplum sayesinde bireyler dar bir çerçevede de olsa

demokrasi tecrübesi yaşama imkânı elde ederler. Demokrasi ile güçlü bir sivil toplum arasında doğrudan bir bağlantı olduğu kabul edilmektedir. Yurttaşlar yukarıda da belirtildiği gibi demokratik değerleri ve ilkeleri sivil toplum yapısı içinde tecrübe edip öğrenirler. Bu yapı vatandaşların, kendilerini ifade ettikleri, teşkilatlanma becerilerinin geliştiği, çeşitli hak ve özgürlüklerle kuşatıldıkları bir yapıdır. Vatandaşlar iktidarın kararlarını etkilemekle birlikte burada kendilerini de ilgilendiren çeşitli yaşamsal hedeflere yönelik kararlar da alırlar. Demokratik kültürün unsurları olan, farklılıklara saygı, tolerans, itidalli olma, müzakere, uzlaşma vb. gibi değerlerin toplum ve yönetim tarafından benimsenmesi görevini sivil toplum yerine getirmektedir. Özetle, demokratik siyasal kültürün kaynağı sivil toplumdur ve gelişmiş bir demokratik siyasal kültür de demokrasinin gelişmesine katkı sağlayacaktır (Gönenç, 2021, s. 49).

Ülkeler çeşitli zamanlarda siyasi, ekonomik, askeri vb. sorunlarla karşılaşabilirler. Böyle kriz dönemleri bir bakıma demokrasi için bir çeşit sınav zamanlarıdır. Sağlam ve köklü bir demokrasi bu çeşit krizlerle başa çıkmayı başarmalıdır. Özellikle ciddi ve uzun süren kriz dönemleri demokrasi için oldukça kritik dönemlerdir. Çünkü her an sorunları demokratik olmayan yollarla çözmeyi vaat eden baskıcı yöneticiler ortaya çıkabilir ve bu durum da demokrasinin varlığını ciddi anlamda tehlikeye düşürebilir. 20.yüzyıl demokrasinin pek çok kere sınıandığı bir yüzyıl olmuştur. Pek çok demokrasi çökmüş ve yerine otoriter rejimler kurulmuştur. Bazı demokrasiler bu zorlu dönemleri birden fazla kez atlattmış hatta bazıları eskisinden de daha dayanıklı bir şekilde yollarına devam etmişlerdir. Peki, demokrasi neden bazı ülkelerde bu kadar kırılanken bazı ülkelerde kriz yaşamadan yoluna devam etmiştir? Dahl'a (2021) göre bir ülkede sağlam ve düzenli bir demokrasi olma olasılığı, yurttaşların ve liderlerin demokratik fikir, değer ve pratikleri desteklemesi durumuna artacaktır (ss. 171-172). Dahl (2021), demokratik değer ve inançların ülke kültürüne yerleşmesi ve bu kültürün sonraki kuşakları aktarılmasını en güvenilir destek olarak görmüştür (ss. 171-172). Yani ülkede yerleşik bir demokratik siyasal kültür varsa demokrasi de var olacaktır. Demokratik siyasal kültür, demokrasiye ve eşitliğe inanan, silahlı kuvvetlerin kontrolünün seçimle göreve gelmiş liderlerin kontrolünde olmasına, vatandaşlar arasındaki çeşitli farklılıkların ve uyuşmazlıkların hoşgörü ile karşılanmasının gerekli olduğuna inanan vatandaşlar yaratır.

2.1.3. Demokrasi ve birlikte yaşama imkânı

Savaşlar, göçler, afetler, politik-dini baskılar, ekonomik sorunlar gibi sebeplerle bugün pek çok devletin bünyesinde farklı ülkelerden gelen insanlar bir arada yaşamak-

tadır. Küreselleşme ile dünya neredeyse küçük bir köy haline gelmiştir. Bu durum farklı etnik köken, kültür ve inançtan insanların bir araya gelmesine ve karşılıklı etkileşimlerine neden olmuştur. Öte yandan ulaşım imkânlarında yaşanan gelişmeler göç hareketlerini de hızlandırmıştır. Bütün bu gelişmelerin sonucunda farklı din, inanç, etnik köken ve kültürden insanlar bir arada yaşamak durumunda kalmışlardır (Önal, 2016, s. 167). Bütün bu farklılıkların toplumda bir arada yaşayabilmesi için birlikte yaşama kültürünün öğrenilmesi, öğrenmekten de öte benimsenmesi gerekmektedir.

Küreselleşme, ulaşım imkânlarının gelişmesi, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile birlikte farklı milletlere mensup insanların eskisine göre daha fazla karşı karşıya gelmeleri kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Küreselleşme pek çok değişikliği de beraberinde getirmiştir. Sermayenin serbest dolaşımı, liberal ekonomik politikalar birlikte farklı kültürleri birbiriyle daha sık karşılaştırır hale getirmiştir. Önceden sadece kendi bölgesel topluluğunun üyesi olan insanlar günümüzde uluslararası toplumun üyesi haline gelmeye başlamışlardır. Dünyanın farklı yerlerinde ortaya çıkan olaylar artık diğer ülkelerde yaşayan insanları da etkilemeye başlamıştır. Çevre sorunları, insan hakları, küresel ısınma, ekonomik kriz gibi sorunlar artık tüm dünyayı ilgilendiren konular olmuştur. Küreselleşme beraberinde ülkelerin eğitim sistemlerini de etkilemiştir. Eğitimin temel amaçlarından biri olan etkin vatandaş yetiştirme görevinde de değişimler meydana gelmiş, vatandaşlık kavramı da değişime uğramıştır. Yaşam tarzı ve dünya görüşü bakımından küresel anlamda bilgi ve becerilere sahip küresel bir vatandaşlık kavramı ortaya çıkmıştır. Küresel vatandaş kendi milli değerlerine sahip çıkarken aynı zamanda evrensel değerlere de sahip çıkan ve benimseyen bir vatandaşdır. Bu evrensel değerlerden bir de farklılıklara saygı duymak ve bu farklılıklara sahip bir toplumda bir arada yaşama becerisine sahip olmaktır (Kan, 2009, s. 896).

İnsan tüm ihtiyaçlarını tek başına karşılayamayacağı için diğer insanlarla bir arada yaşamak zorundadır. Bu birlikte yaşama durumu yerleşik hayata geçişle ve zamanla devlet dediğimiz örgütün oluşmasıyla birlikte bir yönetim biçimini de seçmek durumunu ortaya çıkarmıştır. Yöneten-yönetilen ilişkisi çerçevesinde insanlar tarih boyunca farklı yönetim modelleri ortaya çıkarmıştır. Bu modeller içinde demokrasinin günümüzde diğer rejimlere baskın olmayı başardığını söylemek mümkündür (Mankan, 2020, s. 132). 21.Yüzyılın sihirli kelimesi olan demokrasi, herkesin günlük yaşamında pek çok kez karşısına çıkan bir kavramdır. Demokrasi, üzerinde yüzyıllardır fikir beyan edilen, farklı tanımları yapılan, farklı yönleri üzerinde durulan, tartışılan, eksiklikleri ile eleştirilen ve en ideal halini bulabilmesi için çaba gösterilen bir kavram olmuştur. Bu-

güne kadar herkesin üzerinde ortak bir görüşe vardığı bir demokrasi tanımı ve türü henüz yoktur. Kavram kimler tarafından ele alınmış ve yorumlanmışsa ona göre şekillenmiştir ve şekillenmeye de devam edecektir (Karakoç ve Özden, 2020, s. 580).

Geçen yüzyıla kadar dünya genelinde demokratik olmayan rejimlerin teoride ve pratikte daha üstün olduğu düşüncesi hâkimdi. Yakın bir zamana kadar insanların büyük bir kısmı demokrasi ile idare edilmeyen ülkelerde yaşıyorlardı. Demokratik olmayan ülkelerin liderleri, geçmişten kalan bir anlayışla insanların çoğunun bir devleti yönetecek kadar nitelikli olmadıkları görüşüne dayanarak kendi iktidarlarını haklı ve meşru göstermeye çalışmışlardır. Bu anlayışa göre devlet yönetimi gibi karışık işler sıradan insanlara bırakılmamalıydı. Devlet yönetimi gibi karışık ve önemli bir işin daha akıllı insanlara bırakılması diğer insanlar için de uygun ve onların yararına olacak bir seçimdi. Bu anlayış bugün de hala tam olarak ortadan kalkmamıştır. Ancak halkın oldukça büyük bir kısmı hiçbir zaman kendilerinin seçmediği üstleri tarafından yönetilmeye razı olmamış, bunu yapmak için zorlanmışlardır (Dahl, 2021, s. 56).

Bu ve benzeri nedenlerle demokrasi, demokratik olmayan alternatiflerine göre pek çok avantaja sahiptir. Bu avantajlardan biri de demokrasinin farklılıkların bir arada yaşamasına imkân tanınması veya en azından bu potansiyeli içinde barındırmasıdır. Demokrasinin, ilkeleri ile birlikte özellikle de otoriter yönetim biçimlerinden daha üstün olduğu açıktır. İnsan sahip olduğu farklılıklarıyla baskıcı bir sistemde varlığını devam ettiremez. Demokrasiyi diğer yönetim şekillerinden üstün kılan nokta insanların toplumsal, kültürel, ideolojik, etnik vb. farklılıklarıyla bir arada yaşamalarına imkân veren sisteme teorik de olsa sahip olması ve uygulamada buna imkân tanınmasıdır (Kocaoğlu, 2017, s. 30). Bu durum demokrasinin farklılıkların bir arada yaşamasına zorunlu olarak izin verdiği anlamına gelmemektedir. Demokraside insanların farklılıklarıyla var olabilmesi onun olmazsa olmaz bazı niteliklere sahip olmasıyla mümkündür.

Baskıcı yönetim şekilleri insanların farklılıklarını yok sayan veya yok eden niteliklere sahiptir. Bu yönetim şeklinin başlıca özellikleri; kutuplaştırıcı ve hâkim bir ideoloji, hesap vermeyen ve sorulmayan bir iktidar, medyanın, silahlı kuvvetlerin, ekonomi de dâhil diğer tüm örgütlerin tek elden sıkı bir şekilde kontrol edilmesidir (Linz, 2008, ss. 33-35, Akt. Kocaoğlu, 2017, ss. 29-30). Bahsi geçen özelliklere sahip bu yönetimlerde, katı bir uyum istendiği için insanların hâkim olan ideoloji dışında farklı görüş ve düşüncelerde olması söz konusu dahi olamaz. Baskıcı rejimlerde hâkim olan ideoloji adeta putlaştırıldığı için diğer geri kalan tüm fikir, düşünce ve ideolojiler dışlanacağından farklılıkların bir arada yaşaması da mümkün olmayacaktır (Kocaoğlu, 2017, s. 30).

İnsanın farklılıklarıyla baskıcı bir yönetimde varlığını devam ettirmesi mümkün değildir. İnsan ancak kendisine değer veren ve insanı amaç olarak kabul eden bir sistemde varlığını devam ettirebilir. Dahl'ın da belirttiği gibi demokrasi insani gelişimi, diğer alternatiflerinden daha çok destekleyen bir yönetim şeklidir. Hemen herkesin istenen ve istenmeyen insani özelliklerin hangileri olduğuna dair görüş ve düşünceleri vardır. İstenen özellikler arasında sevgi, adalet, dürüstlük vb. özellikler vardır. Ayrıca çoğu insan yetişkinlerin sorumluluk sahibi olmaları gerektiğini, davranışlarının sonuçlarını değerlendirmelerini, kendileri kadar diğer insanların da hak ve özgürlüklerini düşünmeleri gerektiğine inanır. İnsanlar bu özelliklere sahip olarak doğmazlar ancak bu özellikleri geliştirecek potansiyeli içlerinde barındırırlar. Bu özellikleri geliştirebilmeleri aralarında politik sistemin de bulunduğu pek çok koşula bağlıdır ve demokrasi bir yönetim şekli olarak burada bahsedilen özelliklerin gelişebilmesi için gerekli şartları sağlar. Elbette demokrasi tek başına insanların makbul kabul edilen özelliklerini geliştirebilmeleri için tek başına yeterli değildir ancak bunun için gereklidir (Dahl, 2021, ss. 67-68).

Farklı insanların ortak bir coğrafyada yaşayabilmesine imkân tanıyan demokrasi ortaya çıktığı ilk zamandan günümüze kadar toplumların farklı politik ve idari isteklerine cevap verebilecek çözümler üretme potansiyeline sahip olmuştur. Demokrasi hemen her dönemin ihtiyaçlarına uygun sunduğu çözümlerle, daha önceki modellerinin eksiklerini tamamlayarak kendini yenilemeyi başarmıştır. İlk zamanlarda doğrudan demokrasi uygulanmış ancak nüfusun artması ile doğrudan demokrasinin uygulanması zorlaşmıştır. Buna karşılık temsili demokrasi modeli ortaya çıkmıştır, temsili demokrasi de zamanla eleştirilere maruz kalmış ve yerini katılımcı demokrasiye bırakmıştır. Ancak katılımcı demokrasi de, yaşadığımız çağda pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Günümüzde özellikle de farklılıkların ön planda olduğu coğrafyalarda sadece katılımcılığın öne çıkarılması yeterli bulunmamaktadır. Özetle demokrasi Eski Yunan'dan günümüze kadar toplumların değişen siyasal ve idari taleplerine karşı, her dönemin kendine has özelliklerine uygun olarak ortaya koyduğu modelleri ile sorunlara çözüm üretme potansiyeline sahip bir yönetim şekli olmuştur. Bu potansiyelinin bir göstergesi olarak doğrudan, temsili, katılımcı, radikal, müzakereci vb. şekilde pek çok demokrasi modeli ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2013, ss. 74-78).

Demokrasi geçmişten günümüze kadar farklı aşamalardan geçerek şimdiki anlam ve kurumlarına kavuşmuştur. Elimizde demokrasiyi ortaya çıktığı günden beri farklı şekilde tanımlayan ve farklı demokrasi kuramları yaratmaya çalışan oldukça geniş bir literatür mevcuttur. Demokrasi kurumlarıyla ve ilkeleriyle birlikte farklı insanların bir

arada yaşayabilmesi için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Ancak bu demokratik kurumlar ve demokrasinin kâğıt üzerinde yer alan ilkeleri, birlikte yaşam kültürünün oluşturulması ve devam ettirilmesi için tek başına yeterli değildir. Her ne kadar bir ülkede eşit katılım, seçme seçilme hakkı, özgür seçimler, siyasi hayata katılım gibi haklar bireylere verilmiş olsa bile insanların dini, etnik, kültürel vb. farklılıklarının yok sayılması mümkündür. Günümüz kendisini demokratik olarak tanımlayan ancak vatandaşlarının farklılıklarını yok sayan veya onları bastıran demokrasi örnekleri ile doludur. Demokrasi ideal bir yönetim şekli olmakla birlikte pek çok yönden eleştiriye de maruz kalmaktadır. Bu eleştirilerin temelinde ise ideal bir demokrasi modeline ulaşma hedefi bulunmaktadır. Demokrasinin günümüzde uygulanan temsili liberal demokrasi modeli bu eleştirilerin odağı olmuştur. Yaşanan gelişmeler sonrası liberal temsili demokrasilerin gerçek bir halk iktidarı olduğu konusunda şüpheler oluşmaya başlamıştır (Karakoç ve Özden, 2020, s. 581).

Liberal temsili demokrasinin gerçek manasından uzaklaştığı, bu nedenle de bir meşruiyet sorunu yaşadığını ve sorunu çözmek için de onu ideal anlamına yaklaştırmayı hedefleyen kuramlar ortaya atılmıştır. Bu kuramlardan biri de radikal demokrasi kuramıdır. Farklılıkların ihmal edilmesi ve sadece kişisel alana itilmesi, liberal demokrasinin meşruluğunu ihtilafli hale getiren konulardan bir tanesidir. Bu konuda liberal demokrasiye getirilen eleştirilerin başında ırk, kültür, inanç, cinsiyet gibi kimliklere ait unsurların vatandaşlık dışında kalan kurucu elemanlarını dışlamış olmasıdır. Kamusal alanın tek tipliğe dayalı ve sadece vatandaşlık ekseninde teşkilatlanması, sivil toplumu farklılıkların tanınma alanı olarak görmeyip sadece belli çıkarlara sahip bireylerin bir araya gelip kurduğu örgütler olarak görmesi de liberal demokrasiye getirilen eleştiriler arasındadır (Bulut, 2003, s. 51). Bu bağlamda temsili liberal demokrasinin farklı kimlerin taleplerine cevap vermediği, bu farklılıkların temsil edilmesinin önüne geçtiği ve bu durumun da dolaylı olarak toplumda katılım sorunu yarattığı belirtilmektedir. Farklılıkların temsil edilmesi sorunu da birlikte yaşama kültürünün oluşmasında engel teşkil etmektedir.

Liberal demokrasiye getirilen eleştirilerden biri de çoğulculuk ilkesini tam olarak sağlayamadığı yönündedir. Liberal demokrasi hemen hemen her düşüncenin özgürce ifade edilmesine ve temsil edilmesine olanak sağlamaktadır. Ancak, Anne Phillips'e göre liberal demokrasi fikirlerin ve düşüncelerin temsil edilmesini sağlamakta ancak farklı kimliklerin varlığının temsil edilmesini aynı oranda sağlayamamaktadır. Liberal demokrasinin bunlara ek olarak yaşadığı bir başka kriz alanı da katılım ile ilgilidir. Li-

beral demokraside halkın yönetime katılma ve onu etkileme görevi sadece seçimlere katılıp ülkeyi yönetecek liderler seçmekten ibaret görülmektedir. (Phillip, 1999, s. 203, Akt. Bulut, 2003, s. 52).

Sayılan bu ve benzeri eleştirilerin neticesinde pek çok demokrasi kuramı/modeli ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ortaya atılan demokrasi kuramlarından biri de 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan radikal demokrasi kuramıdır. Demokrasinin temelini oluşturan eşitlik, adalet, katılımcılık, çoğulculuk ve özgürlük ilkeleri üzerine inşa edilmiş olan radikal demokrasi insanların günlük hayatlarını etkileyen kurumlar üzerinde bireylerin tecrübelerinin dönüştürücü etkiye sahip olacağını savunur. Bu şekilde bireylerin hem kendi hem de başkalarının çıkarlarını savunacaklarına, daha fazla bilgi, cesaret ve hoşgörüye sahip olacakları varsayılmaktadır. Temeli, Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe tarafından atılan radikal demokrasi kuramı farklı kimliklerin ve toplulukların politik karar alma süreçlerinde etkin konumda olmaları üzerinden temellendirilmiştir. Yönetici ve yöneten ilişkilerinin, siyasi katılım alanlarının artırılması, geniş halk gruplarının yönetime etkin bir şekilde katılıp, müdahale etmesi üzerinden, yeniden inşa edilmesi anlayışı, radikal demokrasinin önemli dayanaklarından biridir (İnan, 2023, s. 266). Radikal demokrasi “halkın karar mekanizmalarına daha etkin bir biçimde katılmasını öngören ve demokratik kurumların bu esasa göre oluşturulmasını hedefleyen bir yaklaşımı ifade eder” (Bulut, 2003, s. 53).

Bu noktada tek bir radikal demokrasi kuramından söz etmek yerine radikal demokrasi kuramlarından söz etmek daha yerinde olacaktır. Farklılıkların bir arada yaşayabilmesine açıklama getirmesiyle son dönemde öne çıkan, katılımcılığı ve karşılıklı uzlaşmayı vurgulayan radikal demokrasi teorileri içinde yer alan müzakereci demokrasi modeli bunlardan biridir. Doğrudan demokrasiye benzetilen ve Jürgen Habermas tarafından geliştirilen müzakereci demokrasinin temelinde etkin siyasal katılım bulunmaktadır. Habermas, yönetilenlerin özgür, eşit ve adil iletişim süreçlerini kullanarak yöneticilerle istişare edebilmeleri gerektiğini savunmuştur. Tartışma, uzlaşma, karşılıklı konuşma, eşitlik müzakereci demokrasinin temellerini oluşturmaktadır. Müzakereci demokrasi ile ortak bir uzlaşma zemininin sağlanabileceği kuramın önemli savlarından. Demokrasinin geliştirilmesi gerektiği görüşü üzerine inşa edilen müzakereci demokrasi kuramına göre müzakerecinin yapılabilmesi için yurttaşların hepsi öneri ve eleştiri sunma konularında eşit söz hakkına sahip olmalıdırlar (İnan, 2023, s. 27).

Habermas'ın müzakereci demokrasi kuramında yer alan etkin siyasal katılımın uygulanma yeri ise kamusal alandır. Kamusal alan ile müzakereci demokrasi arasında

oldukça sıkı bir ilişki söz konusudur. Çünkü Habermas'a göre insanların en başta kendi hayatlarını ilgilendiren konularda harekete geçebildikleri, farklı görüş, düşünce ve çıkar gruplarının akılcı bir tartışma ile ortak kararlar alabildikleri yerler kamusal alanlardır (Yükselbaba, 2012, s. 89). Bireyler müzakereci demokrasinin uygulamasını kamusal alanda yapabilirler. Kamusal alanda yapılacak akılcı tartışmalar sonucu alınacak kolektif kararlar uzlaşma ortamını geliştirecektir.

Habermas'ın kamusal alan kavramı dışında sosyal bilimlere kazandırdığı diğer bir kavram da iletişimsel eylem kuramıdır. Habermas'a göre, bireylerin özgürlüğü sosyalleşme sürecinde kısıtlanmaktadır. Bireysel özgürlüğün kısıtlandığı toplumlarda gerçek bir toplumsallaşmadan söz etmek zordur. Kamusal alanın, devlet tarafından baskı altında tutulması ve çeşitli çarpıtmalara maruz bırakılması sonucu özgür bir kamusal alan ortadan kalkmıştır. Bu özgür kamusal alanın tekrar inşa edilebilmesi ise "iletişim etiği" ile sağlanabilir. İletişimsel ahlak sayesinde ancak fikirler özgürce konuşulabilir ve toplumsal uzlaşma özgür konuşma ortamında gelişebilir (Habermas, 2007, s. 135, Akt. Akyol, 2019, s. 173). İletişimsel eylem kuramı kapsamlı, etik ve evrensel bir çerçeve oluşturarak, insanın özgürleşmesini amaçlamıştır. Bu kuramın merkezinde karşılıklı anlayış vardır ve bireylerin karşılıklı anlayışı gerçekleştirebilecek iletişim becerilerine sahip olduğu varsayılmıştır. Birey düşünme, idrak, kavrama ve konuşma becerilerine sahiptir. Habermas kuramında konuşma becerisi oldukça önemlidir. Çünkü konuşma doğrulara ulaşmanın bir aracıdır. İletişimsel eylem bireyler arasında uzlaşmayı da hedefler. Karşılıklı birbirini anlamaya çalışmak, bireyler arasında uzlaşma sağlamaya dönük bir çabadır. İletişimsel eylem süreci birlikte yürütülen, karşılıklı yorum yapma vasıtasıyla ortak bir görüşe varmayı amaçlamaktadır (Akyol, 2019, s. 176).

İletişimsel eylem kuramında kapsayıcı öğretiler değil, ortak yaşam alanında birlikte yaşayan insanların fikir ve düşünce ayrılıklarının tartışılarak çözülmesini hedefleyen bir iletişim süreci vardır. Bu iletişim süreci, şiddet ve ceza gibi korkuların olmadığı, herkesin eşit söz hakkına sahip olduğu görüşüne dayanır. Her katılımcı kendince geçerli olduğunu düşündüğü bir iddia ortaya atar, iddiasının gerekçelerini kavramsal bir arka plan sunarak açıklar ve diğer katılımcılar isterlerse bu açıklamayı eleştirebilir. İddiada bulunan kişi eğer karşısındaki kişileri ikna edemezse, yanıldığını kabul eder ve iletişim süreci ortak bir anlaşma ile sona erer (Habermas, 2009, s. 52, Akt. Kocaoğlu, s. 34).

Sonuç itibarıyla kimlik farklılıkları, çok kültürlülük, kültürel çoğulculuk gibi unsurlar, toplum içinde var olan tüm farklılıkların taleplerini özgürce ifade etmelerine olanak tanıyan radikal demokrasi için bir hareket noktası olmuştur. Liberal demokrasinin

yaşadığı krizleri aşması için daha da geliştirilmesi noktasından hareketle ortaya çıkan radikal demokratik kuramlardan biri olan müzakereci demokrasi, bireylerin sadece karar alma mekanizmalarına katıldıkları bir süreç değildir, bu süreç aynı zamanda bireylerin ortak bir amaç uğruna bir araya gelip, ortak akıl yürütmelerine dayalı bir süreçtir. Özgür ve eşit yurttaşlar olarak bireylerin tüm farklılıklarını bir kenara bırakıp ortak bir düşünce birliğine ulaşarak, uzlaşma sağlayabilecekleri bir demokrasi modelidir. Müzakereci demokrasi, diğer demokrasi modelleri ile karşılaştırıldığında vatandaşların fikir ve düşüncelerine önem vermesi, katılımı öncelemesi ile farklılıkların birlikte yaşamasına imkân veren bir model olarak ön plana çıkmaktadır. Katılım önemli olduğu için sorunların çözümünde tartışma yöntemi ile akılcı iddialar ortaya atılmakta, bireyler kendi iddialarını akılcı bir şekilde savunmakta ve katılımcılar eşit koşullar altında tavsiyelerde bulunarak ortak bir karara varılmaktadır. Yurttaşlar bu süreçte kendilerini herhangi bir baskı ve korku altında hissetmeden eleştiride bulunabilirler, fırsat eşitliğine sahip olmaları sürecin başarıya ulaşmasında oldukça önemli bir etkidir. Müzakereci demokrasi katılım, kamusal alan, müzakere ve karşılıklı iletişim kavramları üzerinde durduğu için karar alma süreçlerinin geçerliliği konusunda diğer demokrasi modellerine göre daha avantajlıdır (Karakoç ve Özden, 2020, ss. 594-595).

Demokrasi halkın sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel ve kurumsal sitemlerini kendilerinin belirlediği ve bu belirleme sürecine aktif olarak katıldığı evrensel bir değer olma yolunda ilerlemektedir. Demokrasinin bir ülkede kendine yer bulup, gelişebilmesi için toplumda bir uzlaşma ve barış kültürünün bulunması gerekmektedir. Demokrasinin ve demokratik siyasal kültürün geliştirilmesi, toplum içinde birlikte karar vermeyi, ortak hareket edebilmeyi, beraber sorumluluk almayı ve birlikte yaşamaya imkân verir. Demokrasi, toplumun farklı kesimleri arasında iletişim, uzlaşma ve iş birliğinin önünü açar. Hangi demokrasi modelinin daha işe yarar olduğunu kesin olarak söylemek mümkün değildir. Çünkü her toplumun kendi içerisinde farklı dinamikleri mevcuttur. Dünyada meydana gelen gelişmelere bağlı olarak koşullar da zamanla birlikte değişmektedir. Değişen koşullar toplumların istek ve taleplerini de değiştirmektedir. Bu ve benzeri nedenlerle mevcut demokrasi modelleri içerisinde hangisinin tam olarak işe yarar ve ideal olduğunu söyleyebilmek güçtür. Ancak bu bilinmezlik, demokrasinin ilkeleri ile birlikte insanların, insan onuruna yakışır bir şekilde yaşamalarını sağlayan veya buna imkân veren bir yönetim şekli olduğu gerçeğini değiştirmez. Demokrasiyi kurumlarıyla birlikte işlevsel hale getirebilmek için farklı demokrasi teorileri ve modelleri ortaya çıkmıştır. Farklı kimliklere sahip bireylerin, kamusal alan içinde, karşılıklı diyalog süreçlerini

kullanarak ortak bir karara varmalarını sağlayan müzakereci demokrasi modeli de bunlardan biridir. Birlikte yaşam kültürünün oluşturulması ve devam ettirilmesinde farklı kimliklerin bir araya gelip uzlaşmasını temel alan müzakereci demokrasi modeli, birlikte yaşamak için bir temel oluşturmaktadır. Müzakereci model hem bireylerin farklı yaşam tarzlarını ve kimliklerini korumak için gerekli kurumsal düzenlemeleri sağlarken hem de farklı kimliklerin düşüncelerini özgür biçimde ifade etmesini ve demokratik sürece aktif bir şekilde katılmalarına da imkân verir. Bu sayede anlamlı bir birlikte yaşam kültürünün oluşmasını ve devam ettirilmesini mümkün kılar.

2.1.4. Türkiye’de demokrasinin tarihi

Türk demokrasisi, Osmanlı Devleti’nin son zamanlarını da dâhil edersek ortalama iki yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Demokrasi ile ilgili gelişmeler, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde ortaya çıkmış, cumhuriyetin ilanı ile birlikte kurumsal bir kimlik kazanmıştır. M. Kemal Atatürk, kurduğu cumhuriyeti demokrasi ile taçlandırmak istemiş ve hayattayken bunun denemelerini yapmıştır. Çok partili siyasi hayata geçiş denemeleri başarısız olmuş, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ülkemizde çok partili siyasi hayata geçilmiştir. Demokrasiye geçiş sürecinde birtakım sorunlar yaşanmıştır ve günümüzde de halen yaşanmaktadır. Türk demokrasisinin en başta gelen sorunlarından biri asker-sivil ilişkileri ve demokrasinin kurumsallaşması sorunudur. Ortalama elli yıllık süreçte iki defa darbe, muhtıralar ve darbe girişimleri ile demokratik yönetimden otoriter yönetime geri dönüşler olmuştur. Türkiye’de yaşanan ekonomik, siyasi ve toplumsal krizlerin çözümünde askeri müdahalelerin kriz çözme yöntemi olarak görülmesi demokrasinin yerleşmesinin önündeki en büyük engellerden biridir (Dursun, 2005, s. 175). Ülkede yaşanan çeşitli siyasi, toplumsal ve mali krizlerin demokratik sistemin yöntemleri ile aşılabilmesi durumunda, ordunun krizleri aşmak için devreye girmesi, Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyete miras kalan bir sorun çözme yöntemi olmuştur. Siyasi kültürümüzde problemlerin zor kullanarak halledilmesinin bir kriz çözme yöntemi olarak görülmesi demokratik gelişimimiz açısından oldukça ciddi sorunlar getirmektedir. Problemlerin zor kullanarak çözülmesi ve krizleri çözmede bir yöntem olarak kullanılması demokratik sistemimizin çok kırılgan olduğunu ve kolaylıkla demokratik olmayan otoriter yönetimlere geri dönebilecek kadar kurumsallaşmamış olduğunu göstermektedir. Bir siyasal düzenin, yeniliklere ve şartlara kendisini uyarlayabilmesi, farklı sitemlerden daha az etkilenebilmesi, birlik ve tutarlılık içinde bulunabilmesi o düzenin kurumsallaşmış ve gelişmiş bir yapısı olduğunu gösterir (Dursun, 2015, s. 178). Bu açı-

dan bakıldığında Türkiye'nin siyasal düzeninin siyasal örgüt ve kurumlarının yeni şartlara uyarlanamadığı, kendi içinde tutarlılığa sahip olmadığı ve dolayısıyla kurumsallaşmada sorunlar yaşadığını göstermektedir. 27 Mayıs 1960 darbesi, 12 Mart Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi ve en son yaşanan 15 Temmuz Darbe Girişimi kurumsallaşma sorunumuzun en bariz örneklerini oluşturmaktadır. Olağanüstü dönemlerde halk katılımı olmadan yapılan düzenlemeler kısa vadede olumlu sonuçlar verse de, uzun vadede tekrar ortaya çıkan krizleri çözmede yetersiz kalmakta bu durum tekrar ordunun müdahalesini gündeme getirmekte ve bu kısır döngü bu şekilde devam etmektedir.

Demokrasimizin kurumsallaşması ve sık sık otoriter yönetimlere geri dönüşlerin yaşanmasında siyasal kültürden kaynaklanan problemlerde etkilidir. Güçlü bir demokratik yönetime sahip olmak ve demokrasinin kurumsallaşabilmesi için en önemli şartlardan biri de siyasal kültürün varlığıdır. Siyasal kültürümüzdeki eksikliklerden dolayı Türk demokrasisi kurumsallaşmış bir türlü istenen gelişmişlik düzeyine ulaşmamaktadır. Siyasal kültür ortamından kasıt, “toplumsal hoşgörü, karşılıklı güven, bireysel özgürlükler, adalet ve eşitlik, ortak hedefe yönelik olarak birlikte hareket etme ve siyasal etkinlik duygusudur” (Ercins, 2012, s. 79). Demokrasinin kalıcılığını sağlayan en önemli unsurlardan biri toplumsal güvendir. Toplum içindeki insanların güven duyguları, siyasal ilişkileri de etkiler. Toplumsal güven demokrasinin yerleşip, sağlamlaşması için oldukça önemli olan sosyal bağların ve toplumsal birlik ve dayanışmanın gelişmesine yardımcı olur. Güvensizliğin hâkim olduğu bir ülkede sağlam bir demokrasi kültürünün varlığından söz edilemez. Bireyler arası güven toplumumuzda çok yüksek olmamakla birlikte, Kalaycıoğlu'na (1995) göre kurumlar arası güvende askeri bürokrasiye olan güven halen yüksektir (Akt. Ercins, 2012, s. 90). Ülkemizde yetişkin nüfusun çoğunluğu tanımadıkları insanlara güvenilmeyeceği, dikkatli olunması gerektiği ve ellerine fırsat geçerse insanların başkalarından faydalanmaya çalışacağını ve insanların birbirlerine yardım etmeyeceğini düşünmektedirler.

Bireyler arası güvensizlikten başka toplum, kurumlara özellikle de siyasal kurumlara da güvenmemektedir. Yönetimin belli bir kesimin elinde olduğu, seçimle hiçbir şeyin değişmeyeceğine yönelik düşünceler vatandaşların sisteme ve kurumlarına olan güvenini azaltmaktadır. Toplumsal güven tıpkı demokratik değerler gibi doğuştan kazanılan bir değer değildir bu nedenle toplumdaki farklı gruplar arasında etkileşimin artırılması, siyasi söylemlerin kutuplaştırıcı değil birleştirici olması toplumsal güvensizliğin giderilmesinde oldukça önemlidir. Demokrasimizin ve demokratik siyasal kültürün gelişmesinin önündeki engellerden bir diğeri toplumsal hoşgörü veya tolerans eksikliğidir.

Hoşgörü/tolerans demokratik bir toplum için çok önemlidir. Farklılıkların herkesçe kabul edilmesi ve bunlara saygı duyulması demokrasinin yerleşmesi için büyük önem taşımaktadır. Hoşgörü göstermemek veya toleranslı olmamak toplumun birbirine güvensizlik duymasına da neden olmaktadır. Demokrasi farklı olanı kabul etmeyi, farklı kimliklerin birbirinin varlığına, özgürlüğüne tahammül etmeyi gerektirir. Bu konuda da Türk toplumunda farklı olana karşı hoşgörü eksikliği ve tepki gösterme şeklinde güçlü bir eğilim mevcuttur. Genel olarak hoşgörü ve farklı olana karşı tahammül düzeyi oldukça düşüktür. Kalaycıoğlu'na (1995) göre Türk halkı kendisine benzemeyen insanlardan hoşlanmayan, yabancılardan hazzetmeyen, farklı dinden insanlarla ilişki kurmak istemeyen bir görüntü sergilemektedir (Akt. Ercins, 2012, s. 94).

Demokrasi halkın kendi kendini yönettiği bir yönetim biçimidir ve bireyler aynı zamanda sivil toplum örgütleri aracılığıyla örgütlenebilirler. Gelişmiş demokratik ülkelerde sivil toplum da güçlüdür. Sivil toplum örgütleri siyasal süreçlere katılma ve yönetimin karar alma süreçlerine etki etme kapasitesine sahiptir. Türkiye'de sivil toplumun da, tarihsel süreçten gelen güçlü devlet geleneğinin etkisi ile zayıf kaldığı ifade edilmektedir. Ülkemizde özellikler 1980'lerden sonra sivil toplum örgütlerinin sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Sayıları artmakla beraber dernek ve vakıf şeklinde örgütlenen bu kuruluşların büyük çoğunluğu toplumsal yararı önceleme, demokratik kazanımları artırma, toplumsal talepleri iletme ve bu doğrultuda hükümetlere baskı yapma gibi işlevleri yerine getirememektedir. Sivil toplum kuruluşları son yıllarda devletten bağımsız olma yerine ona bağlanmaya çalışan kurumlar olma görünümündedir (Gökçen, 2020, s. 261). Toplumun yaşadığı sorunları dile getirmesi gereken sivil toplum kuruluşlarının politize olmaları demokrasimizin sorunlarından birini oluşturmaktadır.

Ülkemizin demokrasi sorunlarından bir diğeri de son yıllarda etkisini artıran popülist söylemlerin yaygınlaşmasıdır. Özellikle kriz dönemlerinde ve seçim dönemlerinde popülist söylemler daha da artmaktadır. Popülizmin tanımı üzerinde ortak bir görüş olmasa bile bazı ortak özellikler göze çarpmaktadır. Bunlardan birisi polarizasyon yani kutuplaştırmadır (Hünler, 2019, s. 7). Özellikle sağ popülist siyasetin yapıldığı ülkelerde toplum kolayca ikiye ayrıştırılabilmektedir. Biz ve öteki ayrımı çok önemli bir durumdur. Popülizm dost ve düşman arasında çok keskin bir ayrım yapar. Düşmanlar farklılıkları olan insanlar değildir onlar tamamen kötüdür ve onlarla uzlaşmak da imkânsızdır. Ülkemizde özellikle de seçim dönemlerinde hem iktidar hem muhalefet kanadında popülist söylemler artmaktadır. Siyasetçiler söylemlerinde tüm ötekileri şeytanlaştırırken, halka karşı elitler, biz ve ötekiler ayrımına bu seçimlerde de sıkça başvurmuşlardır.

Ülkemizde beyaz yakalılar, üniversite öğrencileri, sanatçılar, yazar-çizerler elitler olarak görülmektedir. Bu elitlerin halka yabancı, gerçek hayatı bilmeyen, halkın iyiliğini istemeyen halk düşmanları olarak vurgulanması ülkemizde özellikle sağ popülist siyasetçiler tarafından sık sık kullanılmaktadır. Sağ popülist liderler aynı zamanda tekçidir yani çoğunluğun kararları uygulanırken azınlığın haklarını görmezden gelme veya onları suçlama eğilimindedirler. Ülkemizde ve dünyada son dönemlerde yükselişe geçen bu sağ popülist söylemler beraberinde nefret söylemlerini de getirmektedir. Özellikle çevrimiçi platformlarda, sosyal medyada nefret söylemleri artmakta ve bu durum şiddeti de beraberinde getirmektedir. Nefret söylemleri bir kişi ya da gruba yönelik olduğu gibi bir cins veya millete de yönelik olabilmektedir. Türkiye’de de sağ popülist söylemler yükselirken özellikle sosyal medyada sağ popülist lidere oy veren, destek olan taraftarlar ortaya çıkmıştır. Ülkemizde çevrimiçi platformlar, sosyal medya bu tip taraftarlar tarafından nefret söyleminin üretilmesi için oldukça verimli bir alan haline gelmiştir. Irkçı, yabancı düşmanı, cinsiyetçi yorumlarla diğer kullanıcılara saldıran, tartışmaları kesintiye uğratan çoğu sahte hesaplar kullanan kişiler ortaya çıkmıştır (Hünler, 2019, ss. 6-23). Böyle bir ortamda demokratik kültürün yerleşmesi mümkün görünmemektedir.

Demokrasi ile ilgili problemleri alanlardan biri aynı zamanda araştırmamızın konusu ile yakından ilgili olan düşünce ve ifade özgürlüğü alanıdır. İfade özgürlüğünü, bireyin herhangi bir konuda, başkalarının özgürlük alanına girmeden, duygu ve düşüncelerini serbestçe başkalarına aktarabilmesi, şeklinde tanımlayabiliriz (Duran, 2006, s. 60). İfade özgürlüğünden bahsedebilmek için kişinin dile getirdiği düşünceler, genel kabul gören düşünce ve fikirlere karşı olsa bile kişinin bundan dolayı herhangi bir yaptırımla karşılaşmaması gerekir. İfade özgürlüğü, demokratik bir toplum oluşturmak için çok önemlidir. İfade özgürlüğü sayesinde, toplumun dogmatik düşünce ve inançların peşinden gitmesi engellenir, var olan durumla gerçek durum arasında karşılaştırma yapılarak gerçek durum ortaya konabilir. Eleştiri ve tartışmanın yapılması doğrulara ulaşmasını ve vatandaşların devletin yaptığı uygulamaları eleştirmesini sağlar. Ülkemizde düşünce ve ifade özgürlüğünün önündeki en büyük engellerden biri tarihsel süreçten gelen gelenekçi devlet anlayışıdır. Bu anlayışta devlet vatandaş için değil vatandaş devlet için vardır. Devletin resmi bir ideolojiye sahip olması, devletin tarafsızlığı konusunda tartışmaları beraberinde getirmektedir. Son yıllarda bazı gelişmeler olsa da devletin vatandaş katılımı olarak görmeyen bir anlayışa sahip olması nedeniyle bireylerin idarenin karar ve uygulamalarına katılması pek mümkün görünmemektedir. Devlet hâlihazırda kutsal bir varlık olarak görülmektedir. Türkiye ifade özgürlüğü kapsamında uyguladığı

ceza politikaları nedeniyle uluslararası platformlarda itibar kaybetmektedir. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde ifade özgürlüğüne ilişkin davaların tamamında Türkiye’nin sözleşmenin 10. maddesini ihlal ettiği kararı verilmiştir” (Duran, 2006, s. 79). Bunların yanı sıra insan hakları ihlalleri, yargı bağımsızlığı, kadın cinayetleri, düşünce özgürlüğü, çocuk hakları gibi konularda da ülkemizin demokratik uygulamalarla ilgili önemli sorunları bulunmaktadır.

2.2. Demokrasi Eğitimi

Demokrasi eğitimi başlık altında okulda ve sınıfta demokrasi, müzakereci öğretim yaklaşımı, öğretmen eğitimi ve demokrasi hakkında kuramsal bilgilere yer verilecektir.

2.2.1. Okulda ve sınıfta demokrasi

Her politik sistem kendi varlığını sürdürmek ve bunun devamlılığını sağlayacak bireyler yetiştirmek ister. Politik düzeni/ülke rejimini yaşatmaya yönelik çabaların en önemlisi eğitimidir (Esed, 1998, s. 18). Eğer bir ülke tercihini demokrasiden yana kullanmışsa, bunu devam ettirebilmesinin yolu demokrasiyi eğitim yoluyla kazandırmaktan geçer. Demokratik değer ve beceriler doğuştan kazanılan değer ve beceriler değildir. Bireylerin eğitim aldıkları ilk yer ailedir. Eğer demokratik bir aile yapısına sahip değilse bireylerin bu değer ve becerilerle tanışacağı ilk kurum okullar olacaktır. Aile içi ilişkilerin otoriter yapıda olduğu toplumlarda bireylere demokratik değer kazandırmada en önemli görev okullara düşmektedir. Demokratik toplumlarda, demokratik becerilere sahip bireylerin varlığı ve demokrasinin devamı demokrasi kültürünü benimsemiş vatandaşlarla ve halkın bu yönetimi desteklemesi ile mümkündür. Eğitimin ülkenin siyasi sisteminden doğrudan etkilendiğini düşünürsek, demokrasiyi eğitim programlarının içine yerleştirmek demokratik yönetimin devamlılığını sağlayacaktır. Demokrasi ve eğitim arasındaki ilişkiye baktığımızda, eğitim aracılığıyla demokrasinin sağlanabileceği sonucuna ulaşılmaktadır (Erdem ve Eğmir, 2020, s. 168).

Eğitim demokrasinin var olmasına ve devam etmesine imkân tanıyacaktır. Bu noktada şu soru akıllara gelmektedir, eğitim demokrasiyi ve demokratik değerleri nasıl kazandıracaktır? Eğitim kurumlarının demokrasiyi kazandırmakta son derece önemli olduğu açıktır ancak nasıl kazandıracağı konusu ihtilaflıdır. Demokrasinin eğitim yoluyla kazandırılmasında okulların önemli bir rolü vardır. Okullar bireyleri hayata hazırlayan kurumlar olarak kabul edilirler. Dolayısıyla hayata hazırlık kurumları olan okullar-

da, demokratik değerlerin kazandırılması bu değerlerle ilgili yaşantıların öğrencilere sunulması ile mümkün olacaktır. Okul içerisinde yapılacak etkinlikler ve uygulamalar ile demokratik değer ve beceriler bireylere kazandırılmalıdır. Demokrasi ile ilgili teorik bilgiler vermek demokratik değerlerin kazandırılmasında yeterli değildir. Okullarda öğrencilere öğrendikleri bilgileri uygulamalarına imkân tanıyacak uygulamalara yer verilmediir. Apple ve Beane' e (1995) göre demokrasi, demokratik deneyimler içinde öğrenilir (Akt. Şişman, Güleş, Dönmez, 2010, s. 168). Bu açıdan okul, demokratik uygulamaların yapıldığı bir yerdir. Okullar hem toplumdan etkilenen hem de toplumu etkileyen kurumlardır. Bu bakımdan demokrasi kültürünü benimseyen öğrencilerin yetiştirmeleceği eğitim kurumlarına ihtiyaç vardır.

Demokratik değerleri benimsemiş bireylerin yetiştirilmesi için gerekli olan eğitim kurumlarının niteliği de önemlidir. Eğitim bir ekip işidir ve bu ekipte yer alan kişilerin nitelikleri de verecekleri eğitimin kalitesini etkileyecektir. Demokratik bir toplumda okulun öğrencilerde demokratik bilgi ve beceri oluşturma sürecine katkıda bulunması gerekir, bunun kazandırmanın yolu da demokratik eğitimden geçer. Demokratik eğitimde, eğitime dâhil olan tüm paydaşların karar alma süreçlerine katılması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle eğitim kurumları olan okulların demokratik bir şekilde idare edilmesi ve demokratik ilkelere göre hareket etmeleri gerekmektedir. Demokratik eğitimin tanımını da farklılıklar göstermektedir ancak demokratik eğitim için eşitlik, çeşitlilik, katılım, tercih ve uyum olmak üzere beş önemli kavramdan söz edebiliriz (Şişman, Güleş ve Dönmez, 2010, s. 169). Buna göre demokratik eğitim eşitlik ilkesine dayanır, çeşitliliği, farklı bakış açılarını destekler, eğitimle ilgili kararlarda ailenin, öğrencilerin ve öğretmenlerin katılımına imkân tanır, toplumu bir arada tutacak uyum becerisi kazandırır.

Ülkemizde 2005 yılında öğretim programlarında yapılan değişikliklerle, programlar yapılandırmacı anlayışa göre tekrar hazırlanmıştır. Yeni programın hedefi öğrencilerin bilgiyi kendi hayatlarından yola çıkarak kendilerinin yapılandırmasını sağlamaktır (Demirkaya Gedik, 2008, s. 31). Yapılandırmacı anlayışa göre öğrenci öğrenme sürecinde aktiftir, bilgiyi içselleştirir ve kendi içerisinde dönüştürerek öğrenir. Yapılandırıcılıkta öğrenme sosyal ortamda gerçekteiğti için öğrenme ortamlarında olabildiğince gerçekte hayatla bağlantı kurmak ve gerçekte hayatla ilgili konuları dikkate almak gerekmektedir (Yaşar ve Gültekin, 2007, s. 289, Akt. Demirkaya Gedik, 2008, s. 3). Yapılandırmacı anlayışta öğrenmiş olmak için öğrenilen bilginin bireyin hayatında kullanılabilir olması yani uygulamaya da yansımaları gerekmektedir. Bu durum demokratik değerler içinde geçerlidir. Öğretmen tutumları, öğretmen-öğrenci ilişkileri, okul idarelerinin

tutumları, okul ile ilgili kararların alınma şekli, demokratik bir sınıf ortamının varlığı, eğitim-öğretim yöntem ve teknikleri gibi etkenler öğrencilerin demokratik değerleri benimsemesinde etkilidir. Tüm bunlar gerçekleştiğinde okullar demokrasiye inanan ve demokratik değerleri benimseyen bireyler yetiştirme işlevini yerine getirmiş olacaktır.

Demokratik bir toplumda geçerli olan en temel değer insandır. İnsanı merkeze alan yönetimler ve toplumlar bu değeri eğitim kurumları vasıtasıyla kazandırmaya çalışırlar. Demokratik bir toplumda eğitimin amacı bireyin hak ve özgürlükleri, onuru ve gelişimi için gerekli fırsatları yaratmak ve uygulanmasını sağlamaktır. Eğitim sisteminin bu amacı gerçekleştirebilmesi için tüm paydaşlarıyla birlikte demokrasi eğitimine yer vermesi gerekmektedir. Demokratik eğitimin bir şartı olarak okullar demokrasinin hayata geçirildiği ve üretildiği yerlerdir. Okulda temeli atılan, oradan aileye, günlük hayata, topluma yansıyan demokratik kültür, ülkede demokrasinin yerleşmesine önemli katkılarda bulunacaktır (Özpolat, 2010, s. 373). Demokratik ülkelerin en büyük sermayesi yetişmiş, nitelikli insan gücüdür. Bu gücü üretecek kurumların başında okullar gelmektedir. Demokrasiyi okul kültürü haline getirebilmek için, okulda gerçek yaşam deneyimlerinden yararlanarak öğretmek gerekmektedir.

Demokratik eğitimi, demokrasinin tüm ilkelerinin, kurallarının, insan haklarının öğrencilere yaşatılarak öğretildiği eğitim şeklinde tanımlayabiliriz. Hem okul hem de okul dışı eğitim yoluyla hem demokrasi eğitimi hem de demokratik eğitim aynı anda kazandırılabilir. Demokratik kültüre sahip bireyler yetiştirmek için gerekli olan demokratik okullar yaratma sürecinde Apple ve Beane'ye (1995) göre yapılacak iki düzenleme vardır. Bunlardan ilki, okulda demokratik ortam ve imkânları oluşturmak, diğeri ise demokratik deneyimler kazandırmaya dönük bir öğretim programı hazırlamaktır. Bu şekilde düzenlenen demokratik bir okul ortamında öğrencilerin karar alma süreçlerine aktif bir şekilde katılım göstermeleri sağlanmış olur. Demokratik bir okulda yönetimden, politika oluşturmaya kadar kapsamlı bir katılımın olması beklenir. Komisyonlar, alt komisyonlar, kurullar ve okul genelinde yalnızca öğretmen ve idareciler değil; öğrenciler, veliler ve okuldaki diğer tüm üyelerin karar süreçlerine katılmaları esastır. Bu şekilde yapılan faaliyetler, öğretim programı içinde demokrasi kültürünün oluşmasını destekler (Akt. Şişman, Güleş, Dönmez, 2010, s. 172).

Okullarda demokrasinin yaşanabilmesinin önemli koşullarından biri de hem okulda hem de sınıf ortamında sevgi, saygı, karşılıklı anlayış ve hoşgörüyeye dayanan bir ortamının oluşturulması ve okulun tüm paydaşlarının hem okulu hem kendilerini hem de sınıfı ilgilendiren kararlara katılımlarının sağlanmasıdır (Kepenekçi, 2003, s. 3).

Demokratik okulun ne olduğu ve okulda demokrasi eğitiminin nasıl sağlanacağı konusunda en kapsamlı açıklama, demokratik eğitimin dünya çapında tanınmış öncülerinden biri olan Yaacov Hecht tarafından yapılmıştır. Hecht'e (2010) göre, demokratik eğitim, okulu demokrasinin yaşandığı küçük bir evren (mikrokosmos) haline getirme uğraşdır (Akt. Eylem Korkmaz, 2013, s. 28). Bu uğraş;

- okul meclisleri, seçim, katılım gibi demokratik uygulamaların yapıldığı bir topluluk oluşturulması,
- öğrencilerin farklılıklarının kabul edilmesi,
- öğrenmenin gerçekleştirilmesinde öz motivasyonun sağlanması,
- öğrencinin kendi öğrenme sorumluluğunun ve öz denetiminin kabul edilmesi,
- öğrencinin kendi öğrenme yöntemlerini geliştirmesi ve yine öz değerlendirme yapmasının desteklenmesi,
- öğrencinin kendi öğrenme stiline uygun bir planı kendisinin yapabileceğinin kabul edilmesi,
- demokratik ilkelerin okul kültürünün bir parçası haline getirilmesi,
- demokrasiyle ilgili içeriklere öğretim programında yer verilmesi ve tüm bu süreçlerin hepsinin karşılıklı iletişim ve etkileşime dayalı ilişkiler içerisinde oluşturulması ile hayat bulur.

Hecht, demokratik okullardaki uygulamaların farklı olabileceğini ancak hepsindeki ortak özelliklerin çoğulcu öğrenme, demokratik küçük bir topluluk ve karşılıklı iletişime dayalı ilişkiler olduğunu ifade eder. Demokratik okullarda ilk göze çarpan yönetimin karar alma süreçlerinde kolektif bir karar alma sürecinin olmasıdır. Bu karar alma sürecinde okulun tüm üyeleri aktif olarak yer alırlar. Genellikle “okul meclisi/meclisleri” denen bir yapı aracılığıyla okulla ilgili önemli kararlar, ortak bir şekilde alınır. Bu meclislerde genellikle okul idarecileri ile birlikte öğrenciler, veliler ve okulun diğer tüm üyeleri yer alır. Bu şekilde oluşturulan meclisler karar alma süreçlerinin yanı sıra alınan kararların uygulanması sürecinde de aktif rol alırlar ve bu süreçte doğrudan demokrasi kuralları uygulanır. Okullarında demokrasiyi uygulayan okullarda, problemlerin çözümünde veya yaşanan anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapan çeşitli konsey ve komiteler de bulunur. Bu şekilde sorunlar, uzlaşma yoluyla çözülmeye çalışılır. Demokratik okulları, geleneksel okullardan ayıran en göze çarpan niteliklerinden biri de öğrencilerin kendi öğrenme sorumluluklarını kendilerinin üstlenmesidir. Öğrenciler öğrenmeleri gereken bilgi ve becerilerin zamanını, içeriğini ve öğrenme yöntemlerini

seçme özgürlüğüne sahiptir. Öğrencilerin, kendilerine hazır olarak öğretmen veya okul tarafından verilmiş herhangi bir programı seçmek ve takip etmek zorunlulukları yoktur. Bu okullar öğrencilere çeşitli öğrenme yöntemleri sunarlar. Yine demokrasinin bir gereği olan iş birliği de bu okullarda hayata geçirilen ilkelere biridir. Eğitim rekabete değil, iş birliğine dayalı olmalıdır aksi takdirde çatışma kaçınılmaz olacaktır. Öğrenme tamamen bireysel bir süreçtir, geleneksel okullardaki gibi sınavlar yapılmaz, öğrenciler notlarla değerlendirilmez. Sınavlar ve notlar yerine kişisel geri dönütler tercih edilir. Demokratik okullar gerek yönetimde ortak karar alma süreçleri olsun gerek eğitim öğretim süreçleri olsun geleneksel okullardan oldukça farklıdır. Çocuğa güven esastır, çocuklarla yetişkinler arasında katı bir hiyerarşik düzen yoktur. Korkuya dayalı saygı yerine sevgiye dayalı güven duygusu hâkimdir. Öğretmenin görevi rehberlik yapmaktır (Eylem Korkmaz, 2013, ss. 28-32). Bu şekilde demokratik okulların sahip olduğu niteliklere uygun bir öğretim programı hazırlamak ve uygulamak okulda demokrasi uygulamalarının yapılmasını ve demokratik kültürün oluşmasını sağlayacaktır.

Okulda demokrasi uygulamalarının yapıldığı en önemli ortam hiç şüphesiz sınıf ortamıdır. Öğretmenlerin aile üyelerinden sonra hayatta karşılaştıkları en önemli figürlerden biri de öğretmendir. Öğretmenlerin, çocukların kişilik gelişiminde önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Öğrencilerin günün önemli bir kısmını okulda geçirmektedir. Bu nedenle olumlu bir sınıf iklimi ve öğretmen öğrenci ilişkisi öğrenciler için önem arz etmektedir. Öğretmenler eğitim sürecinde sınıf içinde sevgi, saygı ve karşılıklı etkileşime dayalı bir sınıf ortamı yaratırsa, çocuklar da demokratik değerleri benimseyecek ve o doğrultuda davranışlar sergileyecektir. Ancak her şeyden önde tabi ki öğretmenlerin demokratik tutum ve davranışları benimseyen ve bu değerlere inanan insanları olması gerekmektedir. Sınıf düzeyinde demokratik bir ortamın sağlanması için temel alınabilecek dört temel unsurdan bahsedebiliriz. Bunlarda ilki tıpkı karar alma ve katılım boyutudur. Karar alma ve katılım, öğrencilerin eğitim süreci boyunca hem kendini hem de sınıfı ilgilendiren kararların alınması sürecine aktif katılımını ifade etmektedir. Alınan kararlar sınıftaki tüm öğrencilerin istek ve beklentilerini yansıtmalıdır (Apple ve Beane, 2011, Akt. Eylem Korkmaz, 2013, s. 34).

Sınıftaki kurallar öğrencilerle birlikte belirlenmeli ve bu sayede öğrenciler yönetim ve disiplin sorumluluğunu yerine getirmeyi öğrenmelidirler. Bu şekilde gerçekleşen karar alma süreci öğrencilerin okul dışındaki demokratik topluma katılma becerilerini de geliştirecektir. Demokratik sınıf ortamı yaratmanın diğer boyutu da eğitim-öğretim programıdır. Eğitim öğrencilerin ilgi, yetenek ve becerilerine göre verilmelidir. Öğret-

menler çocukları gözlemleyerek, onların ilgi, beceri ve yeteneklerine göre öğretimi planlarken aynı zamanda öğrencilerin görüşlerini de almalıdır. Demokratik sınıf ortamının ayırt edici özelliklerinden biri de öğrencilerin kendi eğitim süreçleri üzerinde söz sahibi olmalarıdır. Bu sayede öğrenciler hayatları ile ilgili kararlar alabilmeyi ve kendi öğrenme sorumluluğunu alabilmeyi de öğrenmiş olacaklardır. Eğitim öğretim boyutu ile ilgili bir diğer unsur da içeriktir. İçerik, demokratik sınıf ortamında öğrencilerin kendi hayatlarıyla ilgili hedeflerine ulaşmada kullanılacak bir niteliğe sahip olmalıdır. İçerik, aşinalık ilkesi gereği öğrenciye yabancı olmayan, bildiği gerçek yaşam deneyimleri ile ilişkilendirerek sunulmalı ve öğrencinin seviyesine uygun olmalıdır. İçerik gibi sınıf ortamında kullanılacak öğretim yöntemleri de demokrasiyi destekleyecek nitelikte olmalıdır. Özellikle eleştirel düşünme, problem çözme, iş birliği gibi becerileri geliştirme hedefine yönelik yöntemler kullanılmalıdır. Değerlendirme çalışmaları da sonuca değil, sürece dayalı olmalıdır. Demokratik bir sınıf ortamında öğrenci başarısı notla ve sınavlarla ölçülemez. Daha çok kişisel geribildirime dayalı teknikler kullanılmalıdır. Demokratik bir sınıfta olması gereken bir diğer nitelik de kişiler arasındaki ilişkilerdir. Gelecekte/otoriter eğitim ortamında öğretmen öğrenci ilişkileri adeta bir üst-üst ilişkisi şeklinde kurgulanmıştır. Demokratik bir eğitim ortamında bu tür ilişkiler söz konusu olamaz. Öğretmen sınıf yönetimi sırasında özgürlüğü temel almalıdır. Olumlu bir sınıf iklimi öğrencilerin kendilerini daha rahat hissetmelerini ve daha iyi ifade etmelerini sağlayacaktır. Velilerle iletişimde aynı şekilde demokratik bir çerçevede olmalı, öğretmen aileleri tanımalı ve onların sürece dahil olmalarını sağlamalıdır. Demokratik bir sınıf ortamının sağlanmasındaki temel unsur öğretmendir. Demokratik bir sınıf ortamının oluşturulmasında en önemli görev ve sorumluluk öğretmenindir. Öğretmen sınıfı demokrasinin yaşanacağı bir mekân haline getirmelidir. Öğretmen demokratik bir sınıf ortamında katılım, eğitim öğretim ve ilişkiler boyutunun gerçekleştirilmesinden sorumlu kişidir. Öğretmen demokratik bir sınıf ortamının nasıl sağlanacağı ile ilgili teorik ve pratik bilgi ve becerilere sahip olmalıdır. Tabi tüm bunları yaparken aynı zamanda öğrenciler davranışlarıyla da rol model olmalıdır. Öğretmenin bu bilgi ve becerilere sahip olabilmesi için, demokratik eğitimi temel alan bir lisans eğitimi alması gerekmektedir. Bu nedenle demokratik öğretmen eğitimi, eğitim fakültelerinin programlarının hedefleri arasında olmalıdır (Eylem Korkmaz, 2013, ss. 33-41).

Eğitimin hangi kademesi olursa olsun öğretmenler öğrencilerine karşı saygılı, hoşgörülü, tarafsız, eşitlikçi, yol gösterici ve eleştiriye açık, demokratik davranışlar içerisinde olmalıdır. Özellikle geleceğin öğretmenlerinin yetiştirildiği, öğretmen yetiştiren

yükseköğretim kurumlarındaki akademisyenlerin demokratik bir sınıf ortamı sağlayarak ders işlemleri ve bu yolla öğrencilerinde demokratik tutum ve davranış geliştirmeye çabalamaları hem demokrasinin geleceği hem de toplumun kalkınması açısından önem taşımaktadır.

2.2.2. Müzakereci öğretim yaklaşımı

Bir konuyla ilgili fikir alışverişinde bulunma olarak tanımlanan müzakere kavramı (TDK, 2022) daha çok siyaset bilimine ait bir kavram olarak bilinmektedir. Ancak başta küreselleşme olmak üzere çağımızda yaşanan gelişmeler ve özellikle toplumsal hareketler müzakereyi ve müzakereci yaklaşımları politikadan eğitime, ekonomiden uluslararası ilişkilere kadar pek çok alanda ihtiyaç haline getirmiştir. Dünyada yaşanan gelişmeler sürekli yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Savaşlar, göçler, doğal afetler, etnik veya dini baskılar, salgın hastalıklar, daha iyi bir hayat yaşama arzusu gibi nedenlerle insanlar doğdukları ülkelerden farklı ülkelerde yaşamaya başlamıştır. Bu durum, farklı kültürlerden gelen insanların bir arada yaşamasını zorunlu hale getirmiştir. Zaman içerisinde farklı coğrafyalardan gelen insanlar yaşadıkları toplumun bir parçası olarak, yönetimin karar alma süreçlerinde yer almak istemişlerdir. Bu karar verme sürecinde farklılıklara sahip bireylerin birbirlerine karşı toleranslı olması ve birbirlerini kabul etmeleri gerekmektedir. İşte tam bu süreç içerisinde bireylerin birbirlerini farklılıklarıyla kabul etmeleri ve nihayetinde uzlaşmaya varabilmeleri için müzakereci yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın giderilmesinde ise eğitim kilit bir görev üstlenmektedir. Müzakereci eğitim gibi bilimsel altyapısı olan yaklaşımların eğitimde kullanılması ile empati, saygı, tolerans, koşulsuz kabul gibi bilişsel ve duyuşsal davranışların geliştirilmesi mümkün olacaktır (Yalın Uçar ve Yapucuoğlu, 2021, s. 822).

Müzakere yapmak tartışmanın ötesinde bir eylemdir. Herkesi ilgilendiren bir sorunu beraber ele alıp, anlamaya ve herkes için en iyi çözümü bulana kadar uğraşmayı gerektiren bir süreçtir. Bu nedenle müzakere bir grup insanın, kendilerini ilgilendiren sorunlar üzerinde o sorunu sadece kendilerinin çözebileceğini düşünerek çalışmalarını ve yaptıkları seçimlerin sonuçlarını birlikte yaşayacaklarını idrak ettikleri zaman gerçekleşmektedir (Yalın Uçar ve Yapucuoğlu, 2021, s. 826).

Özel bir konuşma türü olarak da adlandırılan müzakere katılımcıların mevcut bilgileri farklı bakış açılarından değerlendirmelerini sağlayan, etkileşimli etkinlikler içeren ve eğitici tartışma ortamı gerektiren bir yöntemdir. Müzakere sürecinde katılımcıların saygıyla birbirlerini dinlemeleri, eldeki bilgileri değerlendirmeleri, çeşitli ihti-

malleri hesaba katmaları gerekmektedir çünkü müzakere sonucunda ortak bir karara varılması gerekmektedir (Walzer, 2004, Akt. Yalın Uçar, 2022, s. 424).

Müzakere süreçlerinin eğitimde kullanılmasına olanak sağlayan müzakereci öğretim yaklaşımı “öğretme, öğrenme ve aktif katılımın” müzakere süreçleri ile bütünleştirilmesi olarak tanımlanabilir (Yalın Uçar ve Yapucuoğlu, 2021, s. 828).

Müzakereci öğretim yaklaşımı, müzakereyi, toplumsal katılımı ve demokratik eğitimi bütünleştiren, iş birliğini esas alan bir öğretim yaklaşımıdır. Sınıf ortamında müzakereci öğretim uygulamalarının kullanılması öğrencilere tartışmanın nasıl yapılacağını, alternatifleri nasıl yorumlayıp değerlendireceklerini ve tüm bunları yaparken süreç içinde karşıt veya farklı görüşlere nasıl hoşgörü ile yaklaşacaklarını öğrenme imkânı tanıyacaktır. Öğrencilerin bilişsel, sosyal ve duyuşsal davranışlarının gelişimine pek çok katkısı olan müzakereci öğretim sürecinde:

- Seçilen konunun hem bireyler hem de öğrenciler açısından önemli bir konu olması gerekmektedir.
- Tartışma ve karşılıklı etkileşim süreç içinde en üst seviyede yer almalıdır.
- Öğrenci ve öğretmen etkileşimi yüksek olmalıdır. Öğrenme sorumluluğu öğrencilerde olmalıdır ve bunu öğretmenleri ile paylaşmaları gerekmektedir.
- Süreç içinde alternatifleri ve alınan kararları dikkate almak ana hedef olmalıdır.
- Çok farklı görüşler de dâhil olmak üzere her türden görüşün ifade edilmesi sağlanmalıdır.
- Öğrencilere geleceğin vatandaşlarıymış gibi davranarak, gelecekteki vatandaşlık rolüne uygun eğitsel etkinliklere yer verilmelidir (Molnar-Main, 2017, Akt. Yalın Uçar, 2022, ss. 425-426).

Müzakereyi tartışmadan ayıran en temel özellik kazanan ya da kaybeden bir tarafın olmamasıdır. Müzakereci öğretim sonuç değil ürün ve süreç odaklı bir modeldir. Öğrenciler belirledikleri ortak bir konu veya sorun hakkında kendileri için en ideal olan durumu ifade ederler ve hem kendileri hem de diğer öğrenciler tarafından ortaya atılan seçenekleri göz önünde bulundurarak, olabilecek en iyi çözümü bulmaya çalışırlar. Dolayısıyla öğrenciler arasında bir rekabet veya savunmaya geçmeye durumu olmadan ortak iyiye ulaşmak amaçlanır. Bu da öğrencilerin ortak bir fikir etrafında toplanmasına,

öğrencilerde “biz” duygusunun gelişmesine imkân vermektedir. Müzakereci öğretim yaklaşımının bir diğer avantajı da pek çok öğretim yönteminin kullanılmasına imkân tanınmasıdır. Başta tüm tartışma yöntemleri olmak üzere, tüm akıl yürütme yöntemleri, altı şapkalı düşünme tekniği, beyin fırtınası gibi öğrenciyi merkeze alan ve düşüncelerini serbest bir şekilde ifade etmesini sağlayan yöntemler rahatlıkla kullanılabilir (Yalın Uçar, 2022, s. 426).

Müzakereci öğretim yaklaşımının ve bu yaklaşıma uygun bir eğitimin öğrenciler için çok sayıda faydası bulunmaktadır. Bunlardan ilki öğretmen ve öğrenci arasında etkileşim sağlamasıdır. Müzakereci eğitim sürecinin sonunda hem öğretmen hem de öğrenciler için anlamlı ve olumlu öğrenme çıktıları oluşmaktadır. Müzakereci eğitim süreci öğrencilerde karakter gelişimi, beceri öğrenimi ve vatandaşlık yeterlilikleri gibi becerilerin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Öğrencilerin düşünme ve iletişim becerilerinde gelime sağlarken aynı zamanda sosyalleşmelerini ve farklı görüşlere saygı gösterilmesi gerektiğini de öğretmektedir. Farklılıklara saygı gösterilmesi ve karşılıklı anlayış sayesinde empati becerileri de gelişmektedir. Kendisinden farklı insanlarla ve farklı görüşlerin varlığı ile tanışan öğrenciler özellikle müzakere sürecindeki katılım sayesinde toplumsal problemlerle ilgili siyasi tolerans da kazanmaktadır. Müzakere sürecinde karşılıklı fikir beyanı ve katılım esas olduğu için öğrencilerde eleştirel düşünme, karar verme ve iletişim becerileri de gelişmektedir. Müzakereci öğretimin hem öğrenciler hem de toplum için en büyük yararı ise demokrasinin ve demokratik siyasal kültürün gelişmesine imkân vermesidir. Müzakereci öğretimin temel kavramları olan katılım, karar verme, ortak iyiyi arama, iş birliği, farklılıklara saygı, diyalog, uzlaşma gibi kavramlar aynı zamanda demokrasinin de temel ilkelerini kapsamaktadır. Müzakereci öğretim yöntemleri sadece temel eğitimde değil yükseköğretim sürecinde özellikle öğretmen eğitimi sürecinde de kullanılan bir yöntemdir (Yalın Uçar, 2022, ss. 438-439).

Müzakereci öğretim sürecinin temel unsurları olan katılım, ortak karar alma, diyalog gibi süreçlerin öğretmen eğitiminde kullanılmasının eğitimsel açıdan pek çok getirisi olacaktır. Müzakereci yaklaşımın kullanılması öğretmen adaylarının katılımını, ortak akıl yürütmeyi, kapsamlı iletişimi, iş birliğine dayalı karar almayı içermektedir. Müzakereci öğretim yaklaşımlarını içeren bir öğretmen eğitimi sadece bilgili, aktif ve demokratik değerleri benimsemiş öğretmenler yetiştirmeyle kalmayıp, toplumsal yapının da bu yönde değişmesine hizmet edecektir. Lisans eğitiminde öğretmen adaylarına kazandırılacak beceri ve yeterlilikler mesleki hayatlarına da katkıda bulunacaktır. Demokrasiye ve demokratik değerlere inanan bir toplum yapısı hedefleniyorsa, eğitimde

özellikle de gelecek nesilleri yetiştirecek öğretmenlerin eğitiminde müzakereci öğretim yaklaşımlarına yer verilmelidir. Müzakereci öğretim yaklaşımı ve müzakereci eğitim uygulamaları sahip olduğu niteliklerle ihtilafli politik sorunların eğitimde kullanılması için oldukça elverişli bir modeldir. Özellikle toplumu ilgilendiren güncel ihtilafli politik sorunların eğitim sürecinde kullanılmasında müzakereci eğitim uygulamalarından faydalanılabilir. Öğrencilerin güncel ihtilafli politik konular hakkında bilgi sahibi olması, bu konular üzerinde karşılıklı konuşabilmeleri, fikir üretebilmeleri ve tartışma kültürünü öğrenebilmeleri için müzakereci eğitim uygulamaları oldukça etkili olacaktır.

2.2.3. İhtilafli politik konular

Üzerinde uzlaşmanın olduğu kavramlardan biri olan ihtilafli politik sorunlar, toplumun dikkatini çeken, üzerinde farklı görüş ve düşüncelerin olduğu, insanların yapılan açıklamalara karşın katı anlaşmazlıklar yaşadığı, insanlarda güçlü duygusal tepkiler yaratan ve siyasi bir duyarlılık oluşmasına neden olan konular olarak tanımlanır. İhtilafli konular adından da anlaşılacağı üzere üzerinde keskin görüş ayrılıkları olan, insanları huzursuz eden, çatışmalar çıkarabilen, önyargılara sebep olabilen hassas konulardır. İhtilafli konular pek çok alanla ilgili olabilir. Sanattan spora, edebiyattan tarihe, eğitimden ekonomiye kadar hemen hemen her alanda ihtilafli politik sorunlar mevcuttur (NI, 2014, s. 8, Akt. Günel ve Kaya, 2016, s. 45).

Hem öğretmenler hem de öğrenciler için pek çok faydası bulunan ihtilafli politik konular Hess (2009) tarafından, “bir grup insan arasında önemli anlaşmazlıklara neden olan kamu politikası soruları” olarak tanımlanmıştır (ss. 48-49). Bir başka ve benzer tanımını da “kamuoyunun bölünmüş olduğu veya kamusal alanda faaliyet gösteren farklı grupların farklı şekilde yaklaştığı konuları ifade eder” şeklinde yapmıştır (Ron ve Gindi, 2023, ss. 1-17). İhtilafli politik konular/sorunlar kamunun sorunlarını çözmek için belirlenmesi gereken kamu politikalarının ne olması gerektiği hakkında sorulan sorulardır ve bu nedenle de müzakereyi gerekli kılmaktadır. Bu sorular halkın sorunlarıdır ve bu sebeple bazı durumlarda (yasama organının benimsemesi gereken politikalar, oy kullanma ve diğer demokratik süreçler gibi) halkın kararını ve katılımını gerektirir. Ayrıca kamusal politikaların oluşturulması ve benimsenmesi de yine toplumun üyeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle bu tip konuların konuşulmasında halkın politik müzakerelere katılması önemlidir. İhtilafli politik konular çoğu zaman farklı cevapları olan açık sorulardır ve genellikle bireylerin hangi yanıtı tercih ettikleri konusunda güçlü ve gerekçelendirilmiş görüşleri bulunmaktadır (Hess, 2009, ss. 37-38).

İhtilaflı politik konular/sorunlar terimi genel olarak kamuoyunun bölünmüş olduğu ve üzerinde görüş birliğine varamadığı, kamusal alanda yer alan değişik grupların farklı görüşte oldukları konulardır. İhtilaflı politik konuların tanımlarında gözden kaçırılan bir nokta da bu konuların insanlar üzerinde güçlü duygular uyandırmasıdır. Ortaya çıkan ifade genellikle duygusal olmakla birlikte “diğer tarafa” karşı şüphe ve düşmanlık uyandırması da kuvvetle muhtemeldir. Genellikle ihtilaflı politik konu tartışmaları, yoğun duygular içeren kişinin kimliğini ve bağlı olduğu grupta ilişkisinin belirli etkilerini yansıtır (Ron ve Gindi, 2023, ss. 11-17). Dolayısıyla ihtilaflı politik konular daha çok duyuşsal alana hitap eden, kutuplaşmalara ve düşmanlıklara neden olabilecek potansiyele sahiptir.

İhtilaflı politik konular, ihtilaflı politik sorunlar veya akademik tartışmaların geniş kavramlarından daha dar kapsamlıdır ve daha geniş olan bu kavramlar zaten okullarda kullanılmaktadır. Örneğin ihtilaflı politik konular geçmişte yaşanan bir olayın nelerine sebep olduğu gibi tarihsel konuları içermez, bu konular zaten yeterince ihtilaflıdır ve müfredatlarda da yer almaktadır. İhtilaflı politik bir konunun gerçekten bir konu olup olmadığı, belirli bir cevabı olan bir soru olup olmadığı konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır (Hess, 2009, s. 38). İhtilaflı politik konuları diğer konulardan ve sorunlardan ayıran beş fark bulunmaktadır. Bunlardan ilki konular, problemler ve meseleler arasındaki farktır. Bu üç kavram genellikle aynı anlama gelecek şekilde birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bir konu, bir olay olabilir (Irak Savaşı), bir bölge olabilir (Orta Doğu) veya bir süreç (göçler) olabilir. İhtilaflı konuların öğretiminde konular bir dersin, ünitenin veya bir dersin ana içeriğini ifade etmek için kullanılır. Örneğin sağlık hizmetleri bir konudur ancak kendi başına bir mesele değildir. Ancak sağlık hizmetleriyle ilgili pek çok ihtilaflı politik konu ve mesele vardır. Bir ülkenin nasıl bir sağlık hizmetleri sistemi benimseyeceği veya kurumların kendi çalışanlarına sağlık hizmeti vermek zorunda olup olmaması ihtilaflı politik bir konudur. İhtilaflı politik sorunlara daha fazla odaklanan tartışmalar, konulara veya problemlere oranla daha etkilidir çünkü tartışılacak konunun kapsamı genişledikçe verimli bir tartışma yapmak zorlaşır. Bu tür tartışmalarda daha karışık bir yol izlenir ve derinlik de daha az olur. Örneğin sağlık hizmetleri konusunda tartışma yapmak daha zahmetli olur çünkü kapsam çok geniştir ve tartışılacak çok şey vardır. Ancak kaliteli sağlık hizmetlerine erişim veya devletin hangi sağlık sistemini benimsemesi gerektiği üzerine yapılacak bir tartışma daha odaklı olduğu için yönetmesi de kolay olacaktır. Dolayısıyla konular, problemler ve meseleler önemsiz değildir ancak ihtilaflı politik konuların merkezi özelliklerini açıklamaya yardımcı

olacaktır. İhtilaflı politik konular gerçek ve çağdaş politik sorunlara odaklanır (Hess, 2009, ss. 40-41).

İhtilaflı politik konuların ayırt edici ikinci özelliği de onun güncel olaylardan farklı olmasıdır. Konu, sorun ve meselelerde olduğu gibi güncel olaylar kavramı da sıklıkla ihtilaflı politik konular yerine kullanılmaktadır. Pek çok sorun kamuoyunda güncel bir konu olarak ortaya çıkabilir ve bu sorunların tartışılması da güncel bir tartışmadır. Ancak güncel olayların sınıfa getiriliş şekli ihtilaflı politik konuları bastırabilir ve öğrencilerin dikkatini ihtilaflı politik konular kadar çok da önemli olmayan başka konulara çekebilir. Güncel olaylarla, ihtilaflı politik konuları birleştirmek asıl konudan uzaklaşmaya neden olabilir. Güncel olaylar ile ihtilaflı politik konular arasında ayırım yapmak popüler haberlerle ilgili bilgi sahibi olmakla, toplumu gerçekten etkileyen problemlerin farkına varılması arasındaki farkı kavramak açısından önemlidir. Öğrencilerin güncel olayla hakkında bilgi sahibi olmaları önemlidir hatta güncel olaylar öğrencinin dikkatini ihtilaflı politik konulara çekmek için de kullanılabilir. Ancak güncel olayların üzerinde fazlaca durmak öğrencilerin tartışmaktan alıkoyabilir. Dolayısıyla bir olayın ne olduğu ile gerçek sorun arasında ayırım yapmak gerekir, ne olupbitti sorusuyla ne yapmalıyız sorusu aynı şeyler değildir (Hess, 2009, ss. 41-42).

İhtilaflı politik konuların ayırt edici bir diğer özelliği zaman ve mekânı aştığı ifade edilen sürekli meseleleri içermesidir. Zamanı aşan sürekli meselelerin tarihsel örnekleri olmakla birlikte gelecekte ortaya çıkması muhtemel olanları da bulunmaktadır. Genellikle öğretmenlerin ihtilaflı politik sorunları seçmelerinin sebebi öğrencilerin tartışmayı tecrübe etmelerinin önemli olduğunu düşündükleri “sürekli meselelerin” örneklerini (hükümet ekonomiye ne zaman müdahale etmelidir?) içermesidir. Öğretmenler bu süregelen konuların öğrencilerin gelecekte karşılarına çıkacağını bilmektedir ve bu meselelerin altında yatan ve gömülü olan değer çatışmalarıyla (özgürlükle güvenlik arasındaki çatışmalar veya özerklikle özgürlük arası gerilimler gibi) mücadele etme konusunda deneyimler kazandırmak isterler. Belli bir konu bağlamında bunu yapmak daha etkilidir çünkü tartışma daha odaklı hale gelir. Öğretmenlerin öğrencilerini tartışmaya katmak istedikleri süregelen meselelerin açık örnekleri olan ihtilaflı politik meseleleri seçmeleri güçlü bir öğrenme açısından daha faydalı olacaktır (Hess, 2009, ss. 42-43).

İhtilaflı politik konuların dördüncü ayırt edici niteliği kamu sorunları ile özel sorunlar arasındaki farkı ayırt edebilmektir. Sınıftaki tartışmalar genellikle özel konulara veya sorunlara odaklanır. Örneğin bir kişinin ABD’de askere katılıp katılmamasıyla ilgili bir soru özel bir meseledir. Ancak ABD’nin askere alma işlemini tekrardan uygu-

lamaya koymasının gerekip gerekmediği ihtilafli siyasi bir konudur. Özel meselelerle kamusal meseleleri birbirinden ayırmak gerekir çünkü ihtilafli politik meseleler ortak bir soruna hangi politikanın daha iyi yanıt vereceğini bulmak için bireyler arasında müzakereyi gerekli kılar. Bu sayede bireysel sorunlar yerine kamusal sorunlara odaklanılmış olur. Bireysel meseleler ihtilafli politik meselelerden farklıdır ve sadece bunlara odaklanmak, öğrencilerin ne karar verirlerse versinler, herkesin aynı şeyi yapması gerektiğine inanmalarına yol açabilir (Hess, 2009, s. 44).

İhtilafli politik konuların kapsamını belirlemek için gerekli olan son nitelik anayasa sorunları ile kamu politikasına ilişkin ihtilafli politik sorunlar arasındaki farkı ayırt etmektir. Anayasa sorunları önemli bir anlaşmazlığa sebep olan anayasa hakkındaki sorunlardır ve bu tür sorunlar var olan bir hükümet politikasının veya eyleminin anayasaya uygun olup olmadığı ile ilgilidir. Örneğin hükümet anayasayı ihlal etmeden belirli bir şekilde güç kullanabilir mi veya bazı durumlarda hükümetin anayasa sebebiyle belirli bir şekilde hareket etmesi gerekli midir, türünden sorular anayasal sorunları içeren tartışmalardır. Ülkelerde uygulanan cezaların türü veya medeni kanunu ilgilendiren kararlar (eşcinsel evlilikler) anayasal sorunlardır. Bu konular hakkında yüksek mahkemelerin verdiği kararlar, aksi bir durum ortaya çıkana kadar (anayasaya değişikliği veya mahkeme emsal kararları) politika dışındadır. Anayasa sorunları tartışmaları öğrencilere anayasaya hakkında bilgi vermeye ve geliştirmeye yardımcı olmak için tasarlanmıştır. Bir anayasa sorunu tartışması anayasa metnine odaklı olmalıdır ve anayasanın belirli bir bölümünün ne anlama geldiğini içermelidir. Kamu politikası ile ilgili tartışmalarda ise öğrencilerin farklı argüman ve kanıtları değerlendirme yeteneğine ihtiyaçları vardır. Bu nedenle oluşan içerik bilgili anayasa anlayışını içermekle birlikte ötesine geçmelidir. Kamu politikası tartışması “bu politikalar adil mi?” veya “bu politikalar işe yarar mı?” gibi temel sorulardan ortaya çıkar. Bu tip bir tartışmada ekonomik, tarihi, etik, sosyolojik vb. farklı türden argümanın kullanılması gerekir. Söylem, ele alınan problemin tarihine, doğasına odaklanmalı ve politikanın çalışacağı hedefe odaklı olmalıdır. Tartışma bir problemin sonunun istenen sonunun ne olması gerektiğine ve belirli bir politikanın bunu başarıp başaramayacağı üzerinde yoğunlaşmalıdır (Hess, 2009, s. 44-46).

2.2.4. İhtilafli politik sorunları ele alma yönteminin faydaları

Okullarda ihtilafli politik konuların tartışılmasının önemi ve avantajları konusunda oldukça geniş bir görüş birliği bulunmaktadır. Sınıftaki tartışmaların hem bir öğ-

retim aracı hem de öğrencilerin saygılı bir şekilde karşı tarafı dinleme ve kendi görüşlerini savunma yeteneğini geliştirmenin bir aracı olduğu ifade edilmektedir. Okullar anlamlı eğitimsel tartışmalar için uygun bir ortam sağlamakla beraber siyasi iklimde yaşanacak değişimi de teşvik etmektedir. Özellikle kamu okullarındaki öğrenci çeşitliliği önemli demokratik yeterlilik ve becerilerin gelişmesine yardımcı olacaktır. İhtilaflı politik konuların öğretilmesinin ve sınıf ortamında tartışılmasının bilişsel, sosyal/duygusal ve demokratik/sivil olmak üzere üç faydası bulunmaktadır (Ron ve Gindi, 2023, ss. 11-17).

İhtilaflı politik konuların öğretilmesinin pek çok bilişsel faydası bulunmaktadır. Yapılandırılmış sınıf içi tartışmaları sayesinde öğrenciler arkadaşlarını saygılı ve eleştirel bir şekilde dinlemeyi ve kendi argümanlarını nasıl savunmaları gerektiğini öğrenmektedirler. Sınıf içi tartışmalarının yararları arasında entelektüel çeviklik, eleştirel ve yaratıcı düşünme, perspektif kazanma, varsayımları değerlendirme ve tanıma becerisi başta olmak üzere ileri düzeyde bilişsel becerilerin kazandırılması ve geliştirilmesi yer almaktadır. Eleştirel düşünmenin yanı sıra dil ve iletişim becerileri gibi bir dizi başka beceriyi de kazandırmaktadır. Öğrencilerin kendi şahsi görüşleriyle çelişen konular için tartışmaları gibi belirli tartışma biçimlerinin etkili olduğu da ifade edilmektedir. İhtilaflı politik konuların tartışılması bilişsel becerileri etkin hale getirmek için yüksek bir potansiyel barındırmaktadır. Bu tarz tartışmalar olağan üstü bir bilişsel çaba gerektirir ve öğrencilerin farklı görüşleri derinlemesine keşfetmelerine yardım eder. Sınıf içi tartışmalar ayrıca öğrencilerin karışık sosyal durumları kavrama becerilerine de katkıda bulunur. Özellikle ihtilaflı politik konu tartışmaları öğrencileri tek taraflı sunulan zorlu konularla karşı karşıya bırakır. Yapılandırılmış bir sınıf içi tartışması öğrencilere bu tür konular üzerinde düşünme, farklı bakış açılarını görme ve değerlendirme becerilerini geliştirme fırsatı yaratır. Sentez becerisi, yeni fikirler oluşturma, yeni sonuçlara ulaşmak için farklı bilgileri bir araya getirme yeteneğini de geliştirmektedir. Müzakereci demokrasi teorilerinde de yapılandırılmış bir ortamda birbiri ile çatışan görüşlerle yüzleşmek kişinin kendi varsayımları hakkında bir belirsizlik yaratır ve bu da yeni bilgilerin aranması ve sentezlenmiş sonuçların oluşturulmasını sağlar. Dolayısıyla bireysel öğrenmeye kıyasla yapılandırılmış sınıf tartışmalarına katılmak öğrencilerin akademik başarılarına da katkı sağlamaktadır (Ron ve Gindi, 2023, ss. 11-17).

İhtilaflı politik konu tartışmalarının geliştirdiği bir diğer beceri alanı sosyal ve duygusal öğrenmeyle ilgilidir. Sosyal/duygusal beceriler kişiler arası ilişkileri kolaylaştırdığı gibi bireysel farkındalığı, duygusal düzenlemeyi ve ilişkilerin devamı için gerekli

olan iletişim becerilerin içermektedir. Bu nedenlerle sosyal/duygusal beceriler eğitimi ve politikacıların da ilgisini çekmiştir. İhtilafı politik konular oldukça duygusal olma eğilimindedir ve bu tartışmalara katılanlar sadece gerçeklerin ortaya konmasıyla etkilenmemektedir. Bu tür tartışmalar öğrencilerde yoğun duygular ortaya çıkarmakta ve bu da öğretmenlerin öğrencilerin ihtiyaçlarını belirlemelerine yardımcı olmaktadır. İhtilafı politik konu tartışmaları öğrencilerin hayatlarıyla ilgilidir ve açık bir tartışma öğrencilerin duygularını ortaya çıkarabilecekleri bir ortam yaratarak duygusal konuların açığa çıkmasını sağlayacaktır. İhtilafı politik konuların tartışılması önemli bir fırsattır, empatik dinlemeyi geliştirme, zor duyguları işleyerek normal hale getirebilmek için ihtilafı politik konu tartışmaları sosyal/duygusal becerileri iki şekilde işleyen bir süreç olarak sosyal ve duygusal becerilerin gelişmesine yardımcı olur. Yapılandırılmış bir tartışma öğrencilerin kendi duygularının farkına varmalarını ve onları düzenleme pratiklerine yardım eder, güçlü duyguları harekete geçirecek farklı görüşleri sabırla dinlerken sakin kalabilme ve akranlarının argümanlarına karşı argüman oluşturmak için duygusal tepkiler vermek yerine düşünerek cevap vermeyi öğretir. Farklı bakış açılarının yer aldığı bir tartışma öğrencilerin kendilerini konumlandırabilecekleri daha kapsamlı bir bakış açısının ortaya çıkmasına ve öz farkındalıklarının gelişmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca ihtilafı politik konuların tartışılması, öğrencilerin kendine güven duymalarına ve kendileri hakkındaki pozitif inançlarına da katkı sağlayacaktır. Özellikle tartışmaya katılma, tartışmayı yürütme ve iletişim becerileri açısından özgüven açısından olumlu katkıları bulunmaktadır. İhtilafı politik konu tartışmaları öğrencilerde işbirlikçi öğrenme beceri ve alışkanlıklarının gelişmesine de yardımcı olmaktadır. Öğrenciler, karşılıklı anlayış, hoşgörü ve içerik bilgisini kavramak için birlikte çalışma yaparken akranlarını aktif bir şekilde dinlemeyi ve onların görüşlerine dikkate almayı da öğrenirler. İhtilafı politik konu tartışmaları öğrencileri farklı bakış açılarıyla ve kendilerinden farklı görüşlerin gerisindeki meşru nedenlerle karşılaştırır ve bu şekilde başkalarını anlamalarını ve empati yeteneğini geliştirmeyi sağlar. Öğrenciler sabırlı bir şekilde dinlemeyi ve kendi argümanlarını ifade ederek öğrenmeyi, arkadaşlarıyla iletişim kurmanın şefkatli bir yolunu bulurlar. Bireysel öğrenmeye kıyasla yapılandırılmış sınıf tartışmaları yoluyla öğretim, öğrencilerin ahlaki gelişimine ve sosyal tutumlarının gelişmesine daha çok katkıda bulunmaktadır (Ron ve Gindi, 2023, ss. 11-17).

İhtilafı politik konuları ele alma yöntemi, üçüncü olarak, demokratik değerlere ve vatandaşlık becerilerine katkı sunmaktadır. Müzakereci demokrasi teorileri vatandaşlık becerilerinin öğrenme ve öğrendiklerini uygulama yoluyla öğrenildiğini ileri sür-

mektedir. Bu nedenle tartışma yapmayı bireyleri eğitme ve vatandaşlık yeterliliğini oluşturma sürecinde temel bir araç olarak konumlandırır. Bu nedenle tartışma pek çok eğitimci ve araştırmacı tarafından etkili bir eğitim biçimi olarak görülmektedir. Sınıf için yapılandırılmış ihtilafli politik konu tartışmaları demokratik süreçlerin sosyal ve kamusal tarafını yansıtır, bilinçli siyasi katılıma katkıda bulunur. Öğrenciler sınıf için tartışmalarda herkesin görüşlerine saygı duyulmasını sağlamak için beraber çalışırken aynı zamanda siyasi bilgilerini de kullanırlar. İhtilafli politik konu tartışmaları değişik görüşlerin verimli bir şekilde sentezlenmesiyle sonuçlanabileceği gibi, karşıt görüşler arasındaki çatışmayı içere siyasi söylemlerin önemini de ortaya çıkarır. İhtilafli politik konuların tartışılması demokratik değer ve becerileri, siyasete ilgiyi, azınlıklara toleransı ve etkin vatandaşlığı desteklemektedir. İhtilafli politik konuların konuşulması, sivil ve demokratik becerilerin gelişmesine ve tartışmanın korkulacak ya da çekinilecek bir şey olmadığını aksine demokraside yaşamın bir parçası olduğu anlayışının geliştirilmesine yardımcı olur. Bu tartışmalar öğrencileri farklı görüş ve düşüncelerle karşı karşıya getirerek, bunların meşruiyetini vurgulamak suretiyle öğrencilerin siyasi hoşgörüyü, diğer insanların haklarına saygı duymanın önemini kabul etmelerini sağlar (Ron ve Gindi, 2023, ss. 11-17).

2.2.5. İhtilafli politik konuları ele alma yöntemi ve demokrasi eğitimi

Demokrasi eğitiminde ihtilafli politik sorunları ele alma yönteminin kullanılması oldukça önemlidir. İhtilafli politik sorunlar süreç içinde farklı görüşleri kapsayan, içeriklerinde siyasi konulara da odaklanan kamusal tartışmalardır. Gerçek politik meseleler demokratik eğitimcilerinin desteklediği tek konu değildir elbette ancak bu alandaki araştırmacıların çalışmalarında diğer türdeki tartışmalardan daha güçlü etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir. (Parker, 2006, Akt. Hess, 2009, s. 13). Tartışma konusunda akademisyenler tarafından yapılan pek çok tanım bulunmaktadır. Tartışmanın, “özgür bilgi alışverişi, üç veya daha fazla katılımcı arasında (öğretmen dâhil) gerçekleşir”, “üyelerin ortak bir konuyu ele almak için bir araya geldiği, farklı görüşleri değiştirdiği ve incelediği özel bir grup etkileşimi”, “grubun bilgisini, anlayışını veya değerlendirmesini geliştirmeyi amaçladığı bir konu hakkında [kamu] konuşması” şeklinde çeşitli tanımları yapılmıştır (Christoph ve Nystrand, 2001, s. 250; Dillon, 1994, s. 8; Bridges, 1979, s. 27, Akt. Hess, 2009, s. 13). Bu tanımlar demokratik eğitimle tartışma kavramlarına dair önemli bir perspektif sunmaktadır. Vatandaşlık eğitimi içinde önemli bir yeri bulunan

demokratik eğitim, genç bireylere demokrasiyi nasıl inşa edeceklerini öğreten bir vatandaşlık eğitimidir. Demokratik eğitim, okul dışı politik dünyayı dürüstçe ele alırken, aynı zamanda bu politik alanı da temsil eder ve bu sayede toplumsal değişim ve dönüşümü vurgular. Bu eğitimin demokratik ideali, insanların daha iyi bir toplum inşa etmesi üzerine kuruludur (Hess, 2009, s. 15).

Demokrasi kuramcıları ve uygulayıcıları için tartışma demokrasini kendisidir. Demokratik ülkelerdeki tartışmalar özellikle vatandaşların yaygın katılımı ile niteleniyorsa, Dahl'ın (1998), "içsel eşitlik" adını verdiği temel hipotezini yansıtır (Akt. Hess, 2009, s. 15). İçsel eşitlik, her insanın iyi olma durumunun herhangi bir diğerinin iyiliğiyle eşit olmasını ifade eder. Tartışma ideali şunları işaret ederek içsel eşitliğin geçerliliğini desteklemektedir; tüm toplumun sembolik de olsa üyeleri politik olarak eşittir ve bundan dolayı tartışmaya ve karar alma süreçlerine katılma konusunda eşit haklara sahiptirler. Demokratik bir toplumda bireylerin bir araya gelerek ortak sorunları tartışması, kararlar almaları ve süreç içerisinde farklı görüşleri dikkate almaları önemlidir. Bu nedenle demokraside tartışmanın gerekçesi tartışma olmadan demokrasinin olamayacağıdır. Özetle demokrasiye karşı olmak, tartışmaya karşı olmakla aynı şey demektir (Hess, 2009, ss. 15-16).

Demokraside kamusal sorunların tartışılmasının başka gerekçeleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri de farklı görüşlere sahip insanların olduğu bir toplulukta kamusal sorunları konuşmanın ve tartışmanın insanlarda politik hoşgörüyü artırmasıdır. Politik hoşgörünün artması daha verimli politik kararların alınmasını sağlayabilir. Kendi görüş ve düşüncelerimizden farklı insanlarla tartışmak politik hoşgörüyü artıracaktır. Demokraside tartışmanın politik hoşgörüyü inşa etmek için bir yol olarak kullanılmasının gücü, temel hakların kendisinden farklı görüş ve düşüncedeki insanları da kapsayacak şekilde genişletilmesinin demokrasinin sağlığı ve istikrarını nasıl artırdığına dair bir neden varsa güçlüdür. Politik hoşgörü ile demokrasi pek çok açıdan birbirine bağlıdır. Bunlardan biri politik hoşgörünün olmadığı bir toplumda, bazı kişi ve grupların farklı görüş ve düşüncedeki insanların politik gündemi etkileme ve karar alma süreçlerine katılım haklarını ellerinden alacak politikaları uygulamaya koyma ihtimalidir. Bu durumda siyasi eşitlik olmayacaktır ve siyasi eşitlik olmadan gerçek bir demokrasiden söz edilemez. Farklı politik görüşlere sahip insanlarla diyalog kurmak politik hoşgörüyü inşa edebilir. Benzer şekilde konuşmak bireylerin sorunların neden kaynaklandığı farklı çözümler ilgili farklı yorumları paylaşmalarını, yorumlamalarını ve sorgulamalarını daha olası hale getirdiği için öğrenmeye de katkıda bulabilir (Hess, 2009, s. 17). Tartışmanın de-

mokrazi ile bir diğer ilişkisi de müzakere yoluyla öğrenmeye katkıda bulunmasıdır. Yüksek kalitede politik diyalog deneyimine sahip insanlar genellikle hem duyduklarından hem de söylemlerinden öğrendiklerini fark etmektedirler. Kişi, “bunu böyle düşünmemiştim” derken esasında bir konuyu farklı şekilde anlamının yolunu tartişmadan önceki haliyle karşılaştırarak öğrendiğini ifade etmektedir. Veya başka birisi “gerçekten ne demek istediğimi kelimelere dökmeden önce anlamamıştım” derken, konuşarak kendinizi anlamaya nasıl ulaşabileceğinizin yolunu açıklamaktadır. Bu nedenle tartişma yeni öğrenmelere katkıda bulunurken ortak akla hitap etmenin yanı sıra sağduyumuzu da geliştirir (Hess, 2009, ss. 17-18). Bazı politik konuşma formatlarının özellikle de halk içinde politik konuların tartişılmasının öğrenme ürettiğine dair çalışmalar vardır. Bunlardan biri de siyaset bilimci James Fishkin tarafından geliştirilmiş ve bir politik konuşma biçimi olan “müzakereci anket”tir. Müzakereye dayalı anket çalışmaları politik konuşmaların ne ürettiği hakkında temel sorulara cevap aramıştır ve bunların içinde bu tür konuşmaların sadece bilinen şeyleri sözel olarak anlatmaktan ibaret mi olduğu yoksa bilgi oluşturan bir süreç mi olduğu sorusu da yer almaktadır (Fishkin ve Farrar, 2005, Akt. Hess, 2009, s. 18). Bu anketlere katılan kişilerle katılmayan kişiler karşılaştırılmış ve sonuçlar genel olarak tartişmanın öğrenmeyi sağlayabileceği ve bu öğrenmelerin yeni fikirlerin oluşmasına katkıda bulunabileceği iddiasını destekler niteliktedir. İnsanlar müzakereye dayalı anketten çok daha bilgili bir şekilde ayrılmışlar ayrıca konu üzerindeki görüş ve düşüncelerini yeni öğrenmeler sayesinde değiştirdiklerini de ifade etmişlerdir. Yani bir konu hakkındaki bilgi artışı insanların görüşlerini değiştirmelerine sebep olabilmektedir. Devam eden takip çalışmalarında ise müzakereye dayalı anketlerin konu hakkında yeni öğrenmeleri tetiklediği ve insanların konu hakkında sıklıkla politik eyleme geçmelerini sağladığı görülmüştür (Fishkin ve Farrar, 2005, ss. 68-79, Akt. Hess, 2009, ss. 18-19).

2.2.6. Türkiye’de ğretmen eğitimi ve demokrasi

Eğitimde nitelik konusu günümüzün en önemli konularından biridir. Nitelikli eğitim; ğretmen, ğrenci, ğretim programları, fiziksel imkânlar ve ülkede uygulanan eğitim politikaları gibi pek çok değişkenden etkilenmektedir. Bu değişkenlerden en önemlisi hiç kuşkusuz eğitimin uygulayıcısı olan öğretmenlerdir. Nitelikli bir eğitim için öncelikle öğretmenlerin nitelikli olması gerekmektedir.

Ülkelerin kalkınması için bugün ellerindeki en önemli g yetişmiş, nitelikli insan gücüdür. Her lke gelecek nesilleri yetiştirmek için toplumsal, siyasal ve ekonomik

yapısına uygun eğitim hedefleri belirler. Doğru belirlenen hedefler ülkeyi kalkınmaya götürürken, hedeflerin yanlış belirlenmesi ise geri kalmasına sebep olur. Dünya hızlı bir değişim sürecinden geçmektedir, özellikle son yüzyılda teknolojiye yaşanan gelişmeler bu değişimi daha da hızlandırmıştır. Bu değişimlerden eğitim, aile, okul, öğrenciler ve öğretmenler de etkilenmektedir. Dolayısıyla bu değişimlere uyum sağlamak açısından eğitimde de birtakım düzenlemelere gidilmesi kaçınılmazdır. Eğitim sisteminin önemli bir parçası olan öğretmenlerin de bu doğrultuda niteliklerinin artırılması gerekmektedir.

Eğitim sisteminin önemli bir parçası olan öğretmenlerin toplumsal değişimlerden etkilenmesi kaçınılmazdır. Özellikle her değişim dönemi ile birlikte öğretmen niteliklerinde de değişimler olmuş, öğretmenlerin sahip olması gereken özellikler de toplumsal dönüşümlerle birlikte değişmiştir. Sanayi toplumlarında öğretmen öğretene, her şeyi bilen ve otorite konumundayken, bilgi toplumunda öğretmenlerden beklentiler de değişmiştir. Ülkemiz demokratik bir yönetim biçimini tercih ettiği için bilişsel, duyuşsal ve davranışsal düzeyde demokratik tutum ve davranışları benimsemiş vatandaşlara ihtiyaç duyulmaktadır. “Demokrasinin demokratik vatandaşlara, geleceğin demokratik vatandaşlarının da demokratik öğretmenlere ihtiyacı vardır” (Tuncel ve Balcı, 2015, s. 83). Öğrencilerin ailede edindiği demokratik tutum ve davranışları geliştiren en önemli kişi öğretmendir. Çocuklar için öğretmenler anne ve babalarından sonra hayatlarının ilk dönemlerindeki en önemli figürdür. Öğretmen hem görevi hem de toplumsal konumu açısından, demokratik değerlerin toplumda gelişmesini sağlayan bir aktördür. Ancak bunları yapabilmesi için öğretmenlerin önce kendilerinin demokrasinin temel değerlerini benimsemeleri gerekmektedir (Büyükkaragöz ve Kesici, 1996, s. 354).

Ülkemizde öğretmen yetiştirme görevini üniversitelerin eğitim fakülteleri yerine getirmektedir. Ancak, öğretmen yetiştirme görevinin üniversitelere verilmesinin üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen, yetiştirilen öğretmenlerin nitelikleri ve öğretmen istihdamı konusunda tartışmalar devam etmektedir. Eğitim fakültelerinin öğretmen yetiştirme işlevini tam olarak yerine getirmediği, bazı branşlar dışında öğretmen yetiştirme uygulamalarında sorunlar yaşadığı ifade edilmektedir. Öğretmen yetiştirmekle sorumlu olan Yüksek Öğretim Kurulu ve Eğitim Fakülteleri ile kamunun öğretmen ihtiyacını karşılamakla sorumlu olan Millî Eğitim Bakanlığı arasında bir işbirliği söz konusu değildir. Bu nedenle her geçen yıl üniversitelerin eğitim fakültelerinden gelecekte ihtiyaç fazlası olacak öğretmenler mezun olmaktadır. Eğitim sisteminin en önemli aktörlerinden biri öğretmenlerdir. Bu nedenle öğretmenlik mesleği bağlamında en önemli konu öğretmenlerin hizmet öncesi eğitimde etkin ve kaliteli bir şekilde yetiştirilmesidir. An-

cak ülkemizde öğretmen yetiştirme politikaları sık sık değiştiği için nitelikli öğretmen yetiştirme sorunu devam etmektedir (Ersan ve Yiğit, 2017, ss. 1-2).

Öğretmenlik Meslek Kanunu'nda, "öğretmenlik, eğitim ve öğretim ile bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir" şeklinde tanımlanmıştır (Resmî Gazete, 2022). Öğretmenlik, sürekli değişen ve daha da karmaşık hale gelen bilgi toplumlarında pek çok bilgi, beceri ve yeteneği bir arada barındıran bir uzmanlık mesleğidir. Toplumlar değiştikçe öğretmenlerden beklentiler değişmektedir. Günümüzde öğretmenlerden en çok beklenenler ise öğretmenlerin sürekli kendilerini geliştirmeleri, yeniliklere ayak uydurmaları, değişimin öncüsü olmalarıdır (Baş ve Nural, 2023, s. 20).

Ülkemizde 1994 yılında başlayan ve 1998 yılında biten YÖK/Dünya Bankası Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Projesi ile eğitim fakültelerinde yapılandırılmaya gidilmiştir. Eğitim fakültelerindeki bu tekrar yapılandırmanın sebepleri ise önceki programlardaki eksiklikler ve yaşanan problemler olarak sıralanmış dolayısıyla bu yapılandırmanın zorunlu olduğunu ifade edilmiştir. Proje kapsamında 1997 yılından sonra öğretmenlik mesleğini öğretim teknisyenliği şeklinde düzenlemek hedeflenmiştir. Bu yeniden yapılandırma bazı olumlu gelişmeler sağlasa da çeşitli olumsuzluklara da sebep olmuştur. Bunlar daha önceki yılların öğretmen yetiştirme tecrübe ve bilgi birikiminin kenara itilmesi, çeşitli branşlardaki öğretmen eğitiminin beş-altı seneye çıkarılması, imkânsızlıklar nedeniyle yapılamaması gereken bazı uygulamaların yapılamaması, lisans dersleri ile lisansüstü diplomasının verilmesi, tezsiz yüksek lisans eğitiminin sertifika programına dönüşmesi, öğretmen yetiştirme sürelerindeki tutarsızlık, farklı kurumlardan öğretmen yetiştirilmesi gibi uygulamalar öğretmen yetiştirme uygulamalarını olumsuz etkilemiştir (Ersan ve Yiğit, 2017, ss. 6-7).

Ülkemizde öğretmenlik mesleğiyle ilgili geçerli bir kriterin olmaması, öğretmenliğin herkesin yapabileceği kolay bir meslek olarak görülmesi, mesleğe ilişkin merakı olmayanların mesleğe yönelmesine ve öğretmenlik mesleğinin itibarının düşmesine sebep olmaktadır. Toplum nezdinde öğretmenlik mesleğinin itibarı azalmaktadır. Öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuş eğitim fakülteleri olmasına rağmen, plansız bir şekilde eğitim fakültesi harici bölümlerden mezun olan kişilere öğretmen olma imkânı verilmesiyle, bilen kişi her şekilde bildiklerini başkalarına da öğretir düşüncesiyle öğretmen yetiştirilmektedir. Plansız bir şekilde eğitim fakültelerine alınan veya kısa süreli eğitimlerle öğretmenlik belgesi alıp mesleği yapan öğretmenlerin varlığı eğitimin kalitesini düşürdüğü gibi topluma da zarar vermektedir (Baş ve Nural, 2023, s. 21).

Öğretmen eğitimi ile demokrasi arasında yakın bir ilişki vardır. Öğretmen eğitimi, demokratik değerlerin sonraki nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle öğretmen eğitiminin kalitesi, toplumun demokratik yapısını ve demokrasinin işleyişini doğrudan etkileyecektir. Demokrasinin bir toplumda süreklilik göstermesi için temel eğitimden yükseköğretime kadar okulların demokratik bir şekilde yapılandırılması gerekmektedir. Demokratik okullara sahip olmak için de tutum ve davranışları bakımında demokrasiye inanmış öğretmenler yetiştirmek gerekmektedir. Günümüzde öğretmen yetiştirmedeki hedef; demokratik tutum ve davranışlara sahip, özgür düşünebilen, katılımcı, neden-sonuç ilişkileri kurabilen kısaca bu çağın becerilerine uygun bilgili, donanımlı öğretmen adayları yetiştirmektir. Eğitim fakültelerinde bu özelliklere sahip öğretmen adayları yetiştirmek için öğretim elemanlarının da bu özelliklere sahip olması gerekmektedir (Genç ve Esen, 2012, s. 592).

Öğretmen yetiştiren öğretim elemanlarının yetiştirdikleri öğretmen adaylarında demokratik tutum ve davranış kazandırmada etkisi yadsınamaz. Öğretim elemanlarının sağlayacağı demokratik sınıf ortamı ve iletişim öğretmen adaylarını da etkileyecek ve onlarda da demokratik tutum ve davranışların, inançların gelişmesini sağlayacaktır. Eğitim sürecinde yaratılan demokratik ortam eleştiren, sorgulayan, farklı ve yeni görüşlere açık öğretmenlerin yetişmesine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle en başta üniversitelerdeki öğretim elemanlarının demokratik tutum ve davranışlarıyla geleceğin öğretmenlerine rol model olmaları gerekmektedir (Gömleksiz ve Çetintaş, 2011, ss. 3-4).

Şahin (2013) tarafından yapılan öğretmen adaylarının nasıl yetiştirildiklerine dair çalışmada katılımcıların % 43'ü öğreten merkezli, geleneksel öğretmenler yetiştirildiğini ifade etmişlerdir. Bu şekilde eğitim alan öğretmenler de gelecekte çok büyük ihtimalle geleneksel öğretmen davranışları ile geleneksel öğretim tekniklerini uygulayacaklardır. Bu tarz bir öğretmen yetiştirme yöntemi günümüzdeki eğitim- öğretim ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olmayacaktır. Katılımcıların % 25'i de benzer şekilde öğretmen merkezli yani klasik, monoton, çağdaş bilgi ve becerilerden yoksun gelecekçi bir anlayışa öğretmen yetiştirildiğini ifade etmişlerdir (Şahin, 2013, ss. 251-252). Demokrasi en iyi yaparak ve yaşayarak öğrenilir. Demokratik bir sınıf ortamı öğrencilerin demokratik davranışlar geliştirmesini sağlamakla birlikte akademik başarının artmasını da sağlayacaktır. Geleneksel yaklaşımların olduğu bir eğitim ortamında öğrenci ile öğretmen arasındaki etkileşim de az olacağı için bu durum öğrenmeyi olumsuz etkileyecektir.

2.3. Demokrasi Eğitimi ve Sosyal Bilgiler

Sosyal Bilgiler 1968 yılında yeni ilkököl programında 4.ve 5. sınıflarda haftada beşer saat şeklinde konulmuştur. Ortaokullarda tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi, sosyal bilgiler adı altında birleştirilmiş ve ortaokul 1. ve 2. sınıflarda haftada beş saat, 3. sınıflarda ise dört saat olacak şekilde konulmuştur. 1968’de Sosyal Bilgiler Programı’nda ilk kez sosyal bilgilere ait amaçlara ayrıntılı olarak yer verilmiştir. 1985-1986 Öğretim yılından itibaren ortaokullarda sosyal bilgiler dersi kaldırılmış yerine milli tarih, milli coğrafya ve vatandaşlık bilgisi dersleri getirilmiştir. 1997 yılında sekiz yıllık zorunlu eğitim uygulamasına geçilince milli tarih ve milli coğrafya dersleri tekrar kaldırılmış ve yerine haftada üç saat olmak üzere sosyal bilgiler dersi konulmuştur. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı önce 2004-2005 öğretim yılında bazı illerde pilot olarak uygulamaya konulmuş, 2005-2006 yılından itibaren tüm ülkede uygulanmaya konulmuştur (Deveci, 2018, ss. 29-30).

Yapılandırmacı anlayışa göre hazırlanan programda kazanımlarla beraber bazı değer, beceri ve yeterliklerin öğrenciye kazandırılması amaçlanmıştır. Bu değer ve becerilerden biri de demokratik değerler, tutum ve davranışlardır. Sosyal bilgiler dersi 2005’teki programda; “bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fizikî çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir” şeklinde tanımlanmıştır (MEB, 2005, Akt. Keçe ve Merey, 2011, s. 120).

Sosyal bilgiler toplumsal hayatın gerektirdiği bilgi ve becerileri çeşitli bilim dallarından yararlanarak birleştiren, etkin, üretken, demokratik, çağdaş bireyler yetiştirmeyi amaçlayan disiplinler arası bir derstir. Programın uygulama sırasında dikkat edilecek hususlar bölümünde bu dersin hangi sosyal bilgiler öğretim yaklaşımı ile verileceği belirtilmiştir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bu yaklaşımlardan sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler ile yansıtıcı düşünme olarak sosyal bilgiler anlayışlarına yer verilmiştir (MEB, 2018, s. 10). Buna göre, öğrencilere, sosyal bilimcilerin kullandıkları bilimsel yöntemler sezdirilmelidir. Okul içi ve dışındaki olaylardan faydalanarak öğrenciler gerçek hayat problemleri ve çelişkili durumlarla karşılaştırılmalı ve öğrencilerin karşılaştıkları problemler üzerinde yansıtıcı düşünceleri sağlanmalıdır.

Eleştirel düşünme becerisini, verilen bilgileri olduğu gibi kabul etmeden, sorgulayarak, şüpheli bir bakış açısıyla analiz ederek düşünmek olarak tanımlayabiliriz. Eleştirel düşünme aynı zamanda yansıtıcı bir şekilde sorgulamayı, sorular sormayı, çözümler üretip uygulamaya geçmeyi de içermektedir. Gürkaynak, Üstel ve Gürgöz'e (2008) göre "toplumsal sorunlara duyarlı, toplumsal sorumluluk sahibi, her türlü dogmatik düşünceden uzak, etkin, katılımı bilen ve isteyen, bilgili/akıllı katılımı başarabilen, kendi düşüncelerini oluşturabilen, önüne çıkan bilgileri veri, kanıt vb. ye dayanarak; tutarlılık, sağlamlık, vb. açısından sorgulayıp değerlendirebilen, empati sahibi, tartışma ve uzlaşma kültürüne sahip" yurttaş için eleştirel düşünme gereklidir (s. 5). Buradan hareketle bireylerin karşılaştığı sorunlara çözümler bulması, doğru kararlar verebilmesi, özgür ve bağımsız düşünebilmesi için eleştirel düşünme becerisini kazanması çok önemlidir. Eleştirel düşünme becerisi ile haklarını ve sorumluluklarını bilen, aktif vatandaşlık becerilerine sahip, yönetimin karar alma süreçlerine katılan demokratik değerlere inanan vatandaşlar yetiştirme arasında da önemli bir ilişki vardır. Eleştirel düşünme becerisini kazandırmak için konuya veya probleme farklı açılardan bakmak, farklı düşünceleri göz önüne almak gerekmektedir. Tek taraflı bir bakış açısı konunun tüm boyutları ile kavranmasını engeller. Hem öğrencilerin özerkliğini ve katılımını sağlamak hem de demokratik değerleri kazandırma noktasında sınıf içinde kullanılan yöntem ve teknikler önem kazanmaktadır. Bu yöntemlerde biri de ihtilafli politik sorunların sınıf ortamına getirilmesidir.

Sosyal bilgiler öğretimi ile ilgili üç yaklaşım mevcuttur. Bunlardan ilki ve en eskisi vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler öğretimidir. Bu yaklaşımda amaç toplumun değer ve inançlarını tekrar yoluyla bir sonraki nesle aktarmak ve mevcut durumun devamını sağlamaktır. İçerik otoriteler tarafından oluşturulur, yeni kuşağın hangi bilgi, değer ve tutumlarla yetiştirileceğine yetişkinlerin karar vermesi esastır. Yöntem geleneksel ve öğretmen merkezlidir. Sosyal bilim olarak sosyal bilgiler öğretimi yaklaşımında, etkili vatandaş yetiştirmek için sosyal bilimlere ait bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılması gerekir. Öğrenciler ancak insan davranışlarını, vatandaşlığı, sosyal bilimlerin temel kavramlarını öğrenerek ve inceleyerek öğrenebilirler. Bu yaklaşımda yöntem araştırma, inceleme ve buluş yoluyla öğrenme gibi sosyal bilimlerin kullandığı yöntemlerdir. Yani öğrenciler sosyal bilimci gibi düşünerek, onun yöntemlerini kullanarak iyi birer vatandaş olacaktır. Yansıtıcı inceleme olarak sosyal bilgiler öğretimi yaklaşımında ise amaç öğrencilerin problemi tanıma, analiz etme, çözme ve karar alma süreçlerini geliştirmektir ve bu amaca dönük öğrenme-öğretme süreçlerine ihtiyaç vardır.

Önceden belirlenmiş bir içeriğin olması gerekmez. Yapılan etkinlikler ile öğrencileri etkileyen güncel konu ve sorunlar ele alınmalıdır. Yaklaşımın amacı öğrencilere kendilerini ilgilendiren sorunlar, konular hakkında karar vermeyi öğrenmelerine yardımcı olmaktır. Bu yaklaşımın yöntemi araştırma, inceleme ve problem çözme üzerine kuruludur (Tay, 2018, ss. 11-12).

Değişen dünya düzeni ile birlikte yeni toplumsal ilişkiler ortaya çıkmıştır. Bu yeni ilişkiler insanların özgürce ve barış içinde birlikte yaşamalarını gerekli hale getirmiştir. Bunun için de demokratik değerleri benimsemiş vatandaşlara ihtiyaç vardır. Demokratik davranış ve değerlerin bireylere kazandırılması değişen dünya değerleri açısından artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Demokratik değerler denilince akla ilk olarak; özgürlük, adalet, eşitlik, farklılıklara saygı, uzlaşma, dürüstlük, iyiyi ve doğruyu arayış, iş birliği, hoşgörü/tolerans, duyarlılık, katılımcılık, sorumluluk, gibi değerler gelmektedir. Bu değerlerin benimsenmesinde teorik bilgilerin verilmesinin yanında en iyi şekilde benimsenmesinin yolu uygulamaya yansımalarıdır. Okullar, ailede öğrenilen değerlerin pekiştirildiği ve yeni değerlerin kazandırıldığı kurumlardır ve bu değerlerin uygulamalı olarak öğretilmesinde okullara büyük bir pay düşmektedir. Bu değerlerin içinde yer alan önemli değerlerden biri de demokratik değerlerdir. Diğer değerlerle birlikte demokratik değerlerin kazandırılmasında sorumlu olan derslerden biri de sosyal bilgilerdir. Sosyal bilgiler programındaki beceri ve değerlerin öğrenme alanlarına dağılımına baktığımızda, demokratik değerlerin büyük bir kısmı sosyal bilgiler dersinin içine yerleştirilmiştir. Bu değerlerin kazanımlarla ilişkilendirilerek verilmesi gerektiği de belirtilmiştir. Gerek yapısı, gerek birden fazla sosyal bilimle iç içe olması, demokratik değerleri yüksek, sorumluluk sahibi iyi vatandaşlar yetiştirme noktasında ön plana çıkmasını sağlamıştır. Öğrencilere kazandırılmak istenen bu değerler amacına ulaştığında, sosyal bilgiler dersi kendisine yüklenmiş görevi yerine getirmiş olacaktır (Tahiroğlu ve Aktepe, 2015, s. 311).

2.3.1. Sosyal bilgiler eğitiminde ihtilafli konuları öğretmenin faydaları

21.Yüzyılda demokratik değerleri benimsemiş vatandaşlar yetiştirmek ülkeler için oldukça önemlidir. Demokrasi ise vatandaşlardan bazı özelliklere sahip olmasını bekler. Bu sebepler ülkeler demokrasiyi yaşam tarzı haline getirmiş etkin yurttaşlara sahip olmak istiyorlarsa, sosyal bilgiler dersinde ihtilafli politik sorunlara yer vermeleri gerekmektedir. Sosyal bilgiler öğretim programında okul içi ve okul dışındaki olaylardan faydalanarak öğrencilerin gerçek yaşam problemleriyle ve çelişkili durumlarla kar-

şılaştırılmaları belirtilmiştir. Güncel ve ihtilafli sorunlar farklı tartışma yöntemleri kullanılarak öğrencilerde üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesi için kullanılabilir (MEB, 2018, s. 10). Üzerinde uzlaşmanın olduğu kavramlardan biri olan ihtilafli politik sorunlar, toplumun dikkatini çeken, üzerinde farklı görüş ve düşüncelerin olduğu, insanların yapılan açıklamalara karşın katı anlaşmazlıklar yaşadığı, insanlarda güçlü duygusal tepkiler yaratan ve siyasi bir duyarlılık oluşmasına neden olan konular ihtilafli politik sorunlar olarak tanımlanır. İhtilafli konular adından da anlaşılacağı üzere üzerinde keskin görüş ayrılıkları olan, insanları huzursuz eden, çatışmalar çıkarabilen, önyargılara sebep olabilen hassas konulardır. İhtilafli konular pek çok alanla ilgili olabilir. Sanattan spora, edebiyattan tarihe, eğitimden ekonomiye kadar hemen hemen her alanda ihtilafli politik sorunlar mevcuttur (NI, 2014, s. 8, Akt. Günel ve Kaya, 2016, s. 45).

İhtilafli konular sayesinde öğrenciler çevresinden başlayarak yerel ve küresel pek çok konu hakkında düşüncelerini ifade etme ve başkalarının görüşlerini tanıma ve anlama fırsatı bulurlar. Bu sayede öğrenciler hem kendi ülkelerinde hem de dünyadaki sorunlara karşı daha duyarlı, farklılıklara saygılı, eleştirel düşünme becerisine sahip demokratik vatandaşlar olarak yetişecektir (Çopur, 2015, ss. 10-11).

İhtilafli konuların eğitim sürecinde kullanılması öğrencilerin akademik başarılarını artıracak gibi vatandaşlık eğitimine de katkı sunacaktır. Bu nedenle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı hazırlanırken toplumu ilgilendiren toplumsal, kültürel, siyasal vb. alanlardan ihtilafli politik sorunlara yer verilmesi gerekmektedir. Sosyal bilgiler ve bu dersi veren öğretmenler, öğrencilerin içinde yer aldıkları toplumdan ve dünyadan habersiz kalmamaları için ihtilafli politik sorunlara yer vermelidir. Çünkü ihtilafli politik sorunlar üzerinde farklı görüş ve düşüncelerin olduğu ve bu nedenle de düşünce ve çeşitliliği içeren toplumsal, ekonomik ve politik konulardır. Demokratik eğitimin bir gereği olarak özellikle vatandaşlık ile ilgili kazanımlar öğrenci seviyesi dikkate alınarak hem öğretim hem de eğitim programları içinde yer almalıdır. Wolk'a (2003) göre sosyal bilgiler dersinin olduğu sınıflar öğrenciler için konuşma ve kendisini ifade etme fırsatları ile doludur (Akt. Seçgin, 2009, s. 3).

İhtilafli konular eğitimsel anlamda da pek çok getirisi olan konulardır. İhtilafli konulara derslerde yer vermek önemli bir beceri ve aynı zamanda kültür olan tartışma kültürünün kazanılmasına katkı sağlar. Öğrencilere sorumluluk bilinci kazandırır. Ülke ve dünya sorunlarına karşı yabancı kalmamalarını ve bu sorunlara karşı duyarlı olmalarına katkıda bulunur. Eleştirel ve yaratıcı düşünebilme, problem çözme, kendisini ifade edebilme, diyalog, uzlaşma, farklılıkları kabul ve saygı duyma gibi pek çok becerinin

kazanılmasını sağlar. İhtilafı konular günlük hayatta medyada ya da insanların yakın çevrelerinde konuştukları konulardır. Ancak bu konuları yine benzer kaynaklardan öğrenciler tarafından duyularak sınıf ortamına getirilmektedir. Dolayısıyla bu konular bir şekilde sınıf ortamına getirilmektedir. Eğitim programlarında ihtilafı politik sorunlara yer vermek sağlıklı bir demokrasi için gereklidir. Öğretmen ve öğrencilerin görüşlerini rahatça ifade edebildikleri ortamlarda çeşitli alanlardaki ihtilafı politik sorunların tartışılabilmesi demokratik bir toplum yapısını inşa edebilmek için çok önemlidir. Okul veya sınıf ortamı öğrencilerin düşüncelerini ifade etmelerinde oldukça önemlidir. Bu nedenle saygıya ve karşılıklı güvene dayalı bir tartışma ortamının oluşturulması gerekmektedir. Okulların bu tarz güncel ihtilafı politik sorunları araştırmaya teşvik edici imkânlar sağlaması da gereklidir. İhtilafı konulara yer verilen ve öğrencilerin bu tartışmalara aktif katılımının sağlandığı sınıflardaki öğrencilerin sonraki hayatlarında politik gündemi takip etmek, boykotlara katılmak, dilekçe imzalamak gibi etkinliklere daha fazla katıldıkları ortaya çıkmıştır (Hess, 2004, Akt. Öztürk, 2017, s. 19).

Sosyal bilgiler dersinde ihtilafı politik sorunlara yer verilmesi öğrencilere çeşitli değer becerileri kazandıracaktır. Bunlardan bazıları öğrencileri demokratik vatandaşlık rolüne hazırlamak, üst düzey düşünme becerilerini geliştirmek, kişisel iletişim becerilerini geliştirmek olarak sıralanabilir. Bu ve benzeri becerilerin geliştirilmesinde ise elbette öğretmenin rolü çok önemlidir.

2.3.2. Sosyal bilgiler eğitiminde ihtilafı politik konuları öğretmenin faydaları

Sosyal bilgiler dersi ülkesinde ve dünyada olan olaylara karşı hassas, yaşanan sorunların farkında olan ve bu sorunlara karşı çözüm üretmeye çalışan, sorumluluk sahibi, etkin yurttaşlar yetiştirmeyi amaçlayan bir derstir. Bu amaçları gerçekleştirebilmek ve öğrencilerin farkındalık seviyesini artırabilmek için eğitim sürecinde farklı kaynaklara yer verilmesi gerekmektedir (Sömen, 2020, s. 431). Politika hayatımızın her alanını etkileyen bir kavramdır. Ülke yönetimi, anayasalar, kanunlar, eğitim, ekonomi, ülkenin sahip olduğu kültür, alışkanlıklar politikadan etkilenir. Çok basit görünen bir futbol karşılaşması bile tribünlerden atılan sloganlarla birdenbire politik hale gelebilmektedir. Dolayısıyla, ihtilafı politik sorunların aynı zamanda politik bir boyutu da bulunmaktadır.

Çeşitli kademe ve türdeki okullar öğrencilere pek çok yetişkinin sahip olmadığı önemli bir fırsat olan politik konuşmalara katılmak gibi önemli bir fırsat sunar. Okullar özellikle bu tarz politik konuşma ve tartışmaların yapılabileceği güçlü ve uygun ortama

sahip kurumlardır. Ayrıca okullar öğrencilerin bu tarz konuşmalara nasıl iyi ve bilge bir şekilde katılacağını da öğretebilecek kurumlardır. Bu nedenle demokratik eğitimi teşvik etmek için en önemli nedenlerden biri sağlıklı bir demokrasinin taleplerinin okul tarafından karşılanabilir olmasıdır. Okullar iyi bir demokrasi eğitimi sunmak için ihtilafli politik sorunları ele alma yönteminin uygulanması açısından üç avantaja sahiptir. Bunlardan birincisi okulda uygulanan müfredatlar bu yöntemin uygulanması ile daha derinli öğretilir. İkincisi, okullar öğrencilere ihtilafli politik konulara nasıl katılacaklarını öğretme konusunda rehberlik yapacak yetenekli öğretmenlere sahiptir. Üçüncüsü ise okullardaki ideolojik çeşitlilik tartışma için uygun ortam yaratma fırsatları sunar (Hess, 2009, s. 22). Birçok okulda öğrencilerin aldığı seçmeli ve zorunlu dersler ihtilafli politik sorunları ele alma yöntemini kullanmak için uygun mekânlardır. Bu nedenle öğrencilerin dış mekânlara göre sınıfta (evde, sokakta, ibadet yerlerinde) ihtilafli politik sorunları öğrenme imkânları çok daha fazladır. Öğretmen becerileri okullarda ihtilafli politik sorunların başarılı bir şekilde öğretilmesinde etkilidir. Pek çok öğretmen öğrencilerine politik konuları nasıl tartışacaklarını öğretmek için önemli becerilere sahiptir. Ayrıca görüş ve düşünce olarak dışarıdan homojen görünen sınıflarda bile öğrenciler arasında farklı görüş ve düşüncelerin olduğu yeteri kadar ideolojik farklılıklar bulunabilmektedir. Böyle sınıflarda öğrenciler, öğretmenlerin ihtilafli politik sorunları içeriğe dâhil ettiği durumlarda diğer öğrencilerle aralarındaki ideolojik farklılığı ve çeşitliliği daha iyi fark edip takdir etmektedirler. Pek çok öğrenci sınıflarındaki görüş çeşitliliğinin evlerinden çok daha geniş olduğunu bildirmiştir. Bu durumun sınıfta daha fazla katılımcı olmasına ve dolayısıyla daha fazla farklı bakış açısının olmasına bağlamaktadırlar (Hess, 2009, ss. 22-23).

Neredeyse bir asır boyunca sosyal bilgilerin savunucuları tarafından ihtilafli politik sorunların müfredata dâhil edilmesi hususunda çeşitli çağrılarda bulunulmuştur. 20.Yüzyılın başında öğretmenler “demokrasinin sorunlarına” odaklanmaları için teşvik edilmeye başlanmıştır. Yakın zamanlarda ihtilafli politik kamusal konuların öğretilmesinin öğrencileri sorunlar üzerinde düşünme ve öğrenme, bu sorunları analiz etme, farklı çözüm yolları bulma, çözümler üzerinde düşünebileceği bir pozisyonda bulunma konusunda meşgul eden bir sosyal bilgiler müfredatı tanımlanmaya başlamıştır. Sosyal bilgiler özelinde neyin ihtilafli bir konu olup olmadığı konusuna çok sayıda tanım olmasına rağmen bu tarz konuların neden müfredata dâhil edilmesi konusunda pek çok gerekçe bulunmaktadır. İhtilafli konuların sosyal bilgiler müfredatına dahil edilmesinin en çok dile getirilen nedeni kamusal sorunlara odaklı ihtilafli politik sorunların nasıl ele alın-

cağını öğretmen ve demokratik bir topluma öğrencileri daha etkin bir şekilde katmak arasındaki ilişkidir. Bu ilişki bireylerin kamuya açık yüksek kalitedeki konuşmalara katılmasını gerektiren bir demokrasi anlayışının yansımasıdır (Hess, 2010, s. 124). Demokrasi ortak sorunların kamusal olarak tartışılmasını gerektirmektedir ve bu demokratik anlayışa sahip insanlar, gençleri okul dışı hayatta gerekli olan siyasi katılıma tam ve yetkin bir şekilde hazırlamak için ihtilafli politik sorunların müfredata özgün bir öğretim yöntemi olarak dâhil edilmesini istemektedirler (Newmann ve Wehlage, 1995, Akt. Hess, 2010, s. 124). Sosyal bilgiler müfredatına ihtilafli politik sorunları eklemenin diğer bir sebepleri ise öğrencilerde demokratik değerlere yönelik bir bilinç ve bağlılık oluşturmak, kamusal hayatla ilgilenmelerini sağlamak, önemli içerikleri öğrenmek, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini ve daha karmaşık kişilerarası ilişki kurma becerilerini geliştirmektir. Ayrıca pek çok sosyal bilgiler öğretmeni ve eğitimcileri ihtilafli politik sorunların öğretilmesini desteklemektedir. Çünkü bu konular öğrenciler için oldukça ilgi çekicidir ve öğrencilerin sosyal bilgiler derslerine yönelik duyuşsal becerilerini ve derse karşı ilgilerini geliştirebilir. Gençlere güncel konuları sınıfta tartışma fırsatı bulup bulmadıklarını soran araştırmalar, bu tür tartışmalara sürekli olarak katılanların politikaya daha çok ilgi duyduklarını, iletişim becerileri ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiklerini, daha çok vatandaşlık bilgisine sahip olduklarını ve tartışmaya daha çok ilgili gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Diğer öğrencilerle kıyaslandığında bu öğrencilerin yetişkin olduklarında oy vereceklerini ve gönüllü olacaklarını söyleme olasılıkları daha yüksek çıkmıştır (Hess, 2010, ss. 124-125).

Ülkemizde uygulanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nı incelediğimizde, programda kısmen de olsa ihtilafli politik konuların öğretilmesi ile ilgili alanların olduğunu görmekteyiz. Özellikle programda yer verilen yetkinlikler, değer ve beceriler bölümlerinde ihtilafli politik sorunlara eğitim sürecinde yer verilmesinin öğrencilerde hangi demokratik değer ve becerileri kazandıracığı ile ilgili bölümler bulunmaktadır. Programda eğitim sistemimizin yetkinliklerle bütünleştirilmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirilmesi amaçlandığı ifade edilmiştir. Öğrencileri geleceğe hazırlamak amacıyla sekiz alanda "Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi" hazırlanmıştır. Bu yetkinlik alanlarından biri de sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinliklerdir. Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler bireyleri "*toplumsal ve siyasal kavram ve yapılara ilişkin bilgiye, demokratik ve aktif katılım kararlığına dayalı olarak medeni hayata tam olarak katılmaları için donatmaktadır*" şeklinde ifade edilmiştir. Bu yetkinliğin ayrıca kişisel, kişilerarası ve kültürlerarası yetkinlikleri de içerdiği belirtilmiştir. Bireylerin

değişen toplumsal hayata ve çalışma hayatına etkili bir şekilde katılmalarını sağlayacak, gerektiği zaman çatışmaları çözecek niteliklerle donatılmasını sağlayan bütün davranış şekillerini içermesi de bu yetkinlik alanının özelliklerini oluşturmaktadır (MEB, 2018, ss. 4-5).

Programın özel amaçlar bölümünde yer alan 15. maddede demokratik değer ve becerilerle ilgili şu ifadeler yer almaktadır: Programla öğrencilerin “*insan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri*” amaçlanmaktadır (MEB, 2018, s. 8). Ayrıca programda değer ve beceriler kazanımlarla ilişkilendirilerek verilmiştir. Sosyal bilgiler öğretim programında verilen 27 beceriden; eleştirel düşünme, empati, iletişim, iş birliği, kalıp yargı ve önyargıyı fark etme, karar verme, politik okuryazarlık, problem çözme, sosyal katılım ve yenilikçi düşünce becerileri demokratik becerilerle ilişkilidir. Benzer şekilde programda yer alan ve kazandırılması gereken değerlerden adalet, bağımsızlık, barış, duyarlılık, dürüstlük, eşitlik, özgürlük, saygı ve sorumluluk da demokratik değerlerle ilişkilidir (MEB, 2018, s. 9).

Demokrasinin ve demokratik değerlerin geliştirilmesi için gençlerin ihtilafli politik konuları tartışmayı öğrenmeleri, daha demokratik bir toplum oluşturma yeteneklerini geliştirecektir. İhtilafli politik konu tartışmaları öğrencilerin belli değerleri geliştirme ve içeriğin daha iyi anlaşılması için de katkıda bulunmaktadır. Örneğin ihtilafli politik sorunların tartışılması veya konuşulması öğrencilerin demokratik değerlere olan bakış açısını geliştirmeye, siyasi hayata katılma istekliliklerini artırmaya yardımcı olabilir ve içeriği anlama, eleştirel düşünme ve kişilerarası beceriler üzerinde olumlu bir etki yaratabilir (Gall ve Gall, 1990; Hahn, 1996, 1998; Harris, 1996; Wilen ve White, 1991, Akt. Hess, 2002, s. 13). İhtilafli politik konu tartışmaları öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri ile kişilerarası becerilerini geliştirmek için de savunulmaktadır. Eleştirel düşünme, ihtilafli politik konu tartışmaları sırasında öğrencilerin argümanlar ve sonuçlar geliştirmeleri, argümanlarını savunmaları ve haklı çıkmalarıyla geliştirilebilir (Common, 1985, Akt. Hess, 2002, s. 13). Öğrenciler destekleyici ispatları inceleyerek hem kendi mantıklarını hem de sınıf arkadaşlarının mantıklarını analiz edebilir bu sayede eleştirel düşünme becerilerini geliştirebilirler. Dikkatle dinlemek, saygılı bir şekilde anlaşmazlık göstermek bu tür tartışmalara katılmakla geliştirilebilecek temel kişilerarası beceriler olarak kabul edilmektedir (Johnson ve Johnson, 1982, Akt. Hess, 2002, s. 13).

2.3.3. Politikanın sosyal bilgiler öğretimine dâhil edilmesine ilişkin yaklaşımlar

Günümüzde pek çok öğretmen ve öğrenci sosyal bilgiler derslerinin ihtilaflı politik sorunlar açısından zengin olduğunu ifade etse de öğrencilerin derslerinde ihtilaflı politik sorunları ne kadar ve ne sıklıkta öğrendiklerini ölçmek oldukça zordur. Özellikle politikanın eğitime kasıtlı olarak dâhil edilmesi öğretmenden öğretmene değişebilmektedir. Öğretmenlerin politikayı sınıflarına dâhil etme veya etmeme konusunda benimstedikleri üç tür tipik yaklaşım mevcuttur.

Bu yaklaşımlardan ilki müfredat öncelikli yaklaşımdır. Müfredatı önceleyen öğretmenler politik katılımın en düşük düzeyde olduğu sınıfları temsil etmektedirler. Bu gruba giren öğretmenler okul ve sınıf dışında ne yaşanırsa yaşansın birkaç istisna dışında resmi müfredatın dışına çıkmamayı tercih ederler. Bu öğretmenler resmi müfredattan nadiren çıkarak devlet müfredatında yer alan konularla bağlantılı olabilecek politika veya politik konu tartışmalarına girerler. Siyaset tartışıldığı zaman siyasi partiler veya seçimler gibi konular konuşulduğunda önceden belirlenmiş çalışmaların kapmasına girme eğilimindedirler (Journell, 2017, s. 17).

Politikayı sosyal bilgiler öğretimine dâhil etmeye yönelik ikinci yaklaşım disiplinli kapsayıcılık adlı yaklaşımdır. Bu yaklaşımı benimseyen öğretmenler güncel siyasi konulara yer vermekle öğrencileri ders sonundaki değerlendirmelere hazırlamak arasındaki zorluğun farkındadırlar ancak yine de sınıf ortamında düzenli olarak siyasete üstünlük de olsa bir şekilde yer vermeye çalışırlar. Ancak politikaya ve güncel politik meselelerle ilgili tartışma ve analizlerin yerine resmi müfredata bağlı kalma ihtiyacı baskın çıkmaktadır. Bu sınıflarda hedef genellikle politik dünyaya ilişkin bir farkındalık yaratmaktır ancak politik düşüncenin unsurlarını hayata geçirme konusunda eksiklikler bulunmaktadır. Disiplinli katılım yaklaşımında öğrencileri güncel politik konulara dikkat ettirmeye yönelik yüzeysel girişimlerde bulunulur. Bu strateji iyi niyetli gibi görünse de siyasi anlayışın derinliğini öğretmede etkili değildir. Disiplinli katılım yaklaşımı müfredat öncelikli yaklaşıma göre daha tercih edilebilir olsa bile güncel sorunlara ilişkin farkındalığın ötesine geçmede pek etkili değildir ve öğrencilerin politik fikirlerin bazı yönleriyle meşgul olmalarına pek fırsat tanımaz (Journell, 2017, s. 18).

Politikayı sosyal bilgiler öğretimine dâhil etmeyle ilgili son yaklaşım ise fırsat öncelikli yaklaşımdır. Bu yaklaşımı benimseyen öğretmenler, sosyal bilgilerin politik doğasını kabul eder ve politikanın, eğitim öğretimin neredeyse her yönüne dâhil edilebileceğine inanırlar. Bu yaklaşımı benimseyen öğretmenlerin sınıflarında politika ön

plandadır ve merkezde bulunur. Öğretmenler politik eğitimlerini öğrencilerin resmi müfredatı daha iyi anlamalarını sağlamak için bir yöntem olarak kullanırlar. Bu öğretmenler politik düşünceye önem vermekle birlikte bu öğretmenlerin sınıfları manşetlere dayalı yüzeysel farkındalık yerine, politikaya ve güncel politik olaylara ilişkin zengin tartışmalarla karakterize edilmektedir. Fırsat öncelikli yaklaşımın ön planda olduğu sınıfların pedagojik olarak bir faydası da politik tartışmaların sıradan hale gelmesi ve bu sayede öğrencilerin düşüncelerini paylaşırken daha rahat olmalarını sağlamasıdır. Politikayla ilgili tartışmalar sadece ara sıra veya önceden belirlenmiş sınırlar dâhilinde gerçekleştiğinde öğretmenlerin ilgiyi toplaması ve politik hoşgörüyü sağlayan kuralları oluşturması zorlaşmaktadır. Fırsat öncelikli yaklaşımı benimseyen öğretmenlerin tahmin edileceği üzere politika konusunda yeterli bilgiye de sahip olması gerekmektedir. Bu üç yaklaşımdan fırsat öncelikli yaklaşım politikanın derin bir şekilde anlaşılmasını sağlamada en etkili olan yaklaşımdır. Ancak sosyal bilgiler öğretmenlerinin büyük bir kısmı müfredat öncelikli veya disiplinli katılım yaklaşımlarını benimsemektedirler (Journell, 2017, s. 19).

2.3.4. İhtilafli konuların öğretiminde öğretmen rolleri

Öğretmen sınıf içerisinde eğitim ve öğretim faaliyetlerinin uygulanmasından sorumlu kişidir. Dolayısıyla öğretmenin sahip olduğu bilgi ve beceriler ile tutum ve davranışları öğrenciler üzerinde oneli etkiye sahiptir. Sosyal bilgileri ilgilendiren diğer konular da dâhil olmak üzere tartışmalı konuların öğretiminde öğretmene önemli görevler düşmektedir. İhtilafli konuların sınıf ortamında konuşulmasında ve tartışmaya açılmasında öğretmen oldukça etkilidir. Öğretmenin özellikle de bu konuların sınıf ortamına getirilmesine yönelik görüş ve düşünceleri bu konuların sınıfa getirilip getirilmeyeceğini belirlemekte birinci etkindir. İhtilafli konuları üzerinde farklı görüş ve düşüncelerin olduğu, çatışma ve zıtlıklara sebep olabilecek konular olduğu için bu konuların sınıfa getirilmesi öğretmene önemli sorumluluklar yüklemektedir. Sınıftaki öğrenciler birbirinden farklı bireysel, sosyal, kültürel, yaşam tarzı, inanç ve siyasi görüşlere sahip olabilirler ve tartışma sırasında birbirlerini yanlış anlayıp, dersin amacından sapmasına neden olabilirler. İhtilafli konular eğitim sürecinde kullanılırken, öğrenciler arasında yanlış anlaşılmalari olmaması ve tartışmanın sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için öğretmenlere özellikle de sosyal bilgiler öğretmenlerinin yerine getirmesi gereken bazı görev ve sorumlulukları vardır. Bunlardan ilki tarafsızlıktır. Öğretmen tartışılan konuya tarafsızca başkanlık yapmalı ve yönetmelidir. Öğretmen demokratik olmalı, eşitlikçi bir tutum

sergileyerek sınıftaki tüm öğrencilerin görüşlerine değer vermelidir. Öğretmen tartışmaya ön hazırlık yapmalıdır. Yani tartışmadan önce bir tartışma planı hazırlamalı ve ona göre tartışmayı yönetmelidir (Seçgin, 2009, s. 25).

İhtilafli konuların sınıf ortamına getirilmesinde öğretmenlerin rolü ile ilgili farklı çalışmalar ve yaklaşımlar mevcuttur. Bunlardan, Kelly (1986) tartışmalı konuların öğretiminde öğretmen rollerini “mutlak nötrlük, mutlak tarafsızlık, nötr tarafsızlık ve kararlı tarafsızlık” olarak belirtmiştir. Mutlak nötrlük yaklaşımında öğretmen toplumu ilgilendiren herhangi bir konunun müfredatta yer almaması gerektiğini düşünmektedir. Okulların toplumun her kesimine hizmet etme görevi vardır. Dolayısıyla ihtilafli politik sorunlar müfredatta alınırca okulların herkes eşit hizmet etme görevi zarar görecektir. Çünkü öğretmenlerin ne kadar objektif olurlarsa olsunlar tartışmalı konulara tarafsız yaklaşması mümkün değildir. Bu nedenle okullarda bu konulara yer verilmemelidir.

Mutlak tarafsızlık yaklaşımında ise ihtilafli politik soruna ait bir düşünce doğru kabul edilir ve öğretmen bu düşünceyi öğrencilere kazandırmak için çeşitli girişimlerde bulunur. Mutlak tarafsızlık yaklaşımında eğer öğretmen otoriter bir yapıdaysa ve belirli bir görüşe sahipse konuyla ilgili farklı ve muhalif görüşleri görmezden gelebilir ve hatta cezalandırma yoluna bile gidebilir. Bu yaklaşımda öğretmen farklı fikirlere saygı duymuş gibi görünse bile aslında tartışmayı kendi görüşüne göre biçimlendirmektedir.

Nötr tarafsızlık yaklaşımında ise öğretmenler ihtilafli politik sorunların sınıf ortamında tartışılmasını istemekte ve bu konuların tartışılmasını vatandaşlık eğitimin parçası olarak görmektedirler. Öğrencilerin aktif bir şekilde bu tartışmalara katılmaları gerektiğini düşünmektedirler. Bu yaklaşımı benimseyen öğretmenler tartışmalı konularla ilgili görüşleri değerlendirme fırsatı sunarlar. Öğretmenler farklı görüşlerin olduğu, hoşgörünün, farklı fikirlere saygının ve gerçek bir muhalefetin olduğu sınıf ortamı yaratmak isterler. Bu yaklaşımda öğretmen ayrıca kendi görüş ve düşüncelerini sınıfa yansıtılmamaya çaba göstermektedir.

Kararlı tarafsızlık yaklaşımında ise öğretmenler ihtilafli bir konu hakkındaki görüş ve düşüncelerini açıkça ifade edebilirler. Farklı görüşlerin olduğu fikirler eleştirel bir yaklaşımla desteklenip gerçeklerin ortaya çıkması desteklenmelidir. Bu yaklaşımda öğretmenler kendi görüşlerini açıkça ifade edip, görüşlerine sahip çıkarlar (Kelly, 1986, Akt. Öztürk, 2017, ss. 22-23).

Çocuklar yaş itibarıyla küçük oldukları için sınıfta öğretmenden etkilenmeleri doğaldır. Bu nedenle öğretmenler ihtilafli politik sorunlarla ilgili öncelikle öğrencilerde dinleme becerilerini kazandırmalıdır. Ancak özellikle de ihtilafli politik sorunlarda öğ-

rencilere herhangi bir görüşü kabul ettirmeye yönelik bir girişimde bulunulmamalıdır. Öğrenciler davranışlarının sebeplerini samimiyetle açıklayan, farklı görüşteki insanların görüşlerini dinleyen ve bu fikirlere değer veren öğretmenlere saygı göstereceklerdir.

İhtilaflı konuların eğitim sürecinde kullanılması sırasında öğretmenlerin dikkat etmesi gereken hususları Nas (2006), şu şekilde sıralamıştır.

- Öğretmen sabırlı, toleranslı ve tartışmaya açık olmalıdır.
- Hedeflere göre tartışma konusu belirlenmelidir.
- Tartışma konusu farklı çözüm yollarını içeren bir konu olmalıdır.
- Konu ilgi çekici olmalı ve öğrencileri tartışmaya teşvik etmelidir.
- Oturma düzeni tartışmaya göre dizayn edilmelidir.
- Görsel ve işitsel araçlardan yararlanılmalıdır.
- Demokratik bir tutum kazandırabilmek için öğrencilere doğrulara ulaşmak için tartışma yaptıkları açıklanmalıdır.
- Sınıf mevcudu dengeli olmalıdır. Katılımı kolaylaştıracak sayıda öğrenci olmalıdır (s. 187).

2.4. İlgili Literatür

20. Yüzyılın sonlarında başlayan ve 21. yüzyılda hızla devam eden yenilik ve gelişmeler hayatın her alanını etkilemektedir. 21.Yüzyıl toplumsal alanda pek çok değişimlerin yaşandığı bir yüzyıldır. Bu yüzyılın toplumsal yapısına baktığımızda, kültürel açıdan ve zihniyet bakımından farklılıkları olan ve gittikçe evrensel bir yaşam felsefesini benimseyen bir toplumsal yapının geliştiğini görmekteyiz (CSCENPA, 2007, Akt. Tutkun ve Aksoyalp, 2010, s. 363). Yaşadığımız çağ aynı zamanda bilgi ve teknoloji çağı olarak da adlandırılmaktadır. Yaşanan değişim ve gelişmelere adapte olmak ve bunların bir parçası olup, katkıda bulunabilmek için kişilerin yaşam boyu öğrenmeyi devam ettirmeleri gerekmektedir. Yenilik ve değişimlere ayak uydurabilmek için gerekli olan yaşam boyu öğrenmenin devam ettirilebilmesi için, eğitim sistemlerinin 21. yüzyıl becerilerine sahip bireyler yetiştirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda meydana gelen gelişmeler, bilgi ve teknolojiye yaşanan yenilikler, toplumsal, kültürel, siyasi, ekonomik vd. alanlarda yaşanan gelişmeler öğretmenlerden beklentileri de değiştirmiştir. Öğretmenlik mesleğinin tanımı ve içeriği genişleyerek daha kapsamlı bir hale gelmiştir.

Her toplumun değişimlere uyum sağlayacak bireylere ihtiyacı vardır. Eğitim bu değişimi sağlayacak en önemli bileşenlerden biridir. Eğitim hem bireyi hem de bireyin

içinde yaşadığı toplumu etkileyen kültür aktarımı sayesinde toplumun geleceğini şekillendirmiş, toplumun varlığını devam ettirmesini sağlayan bütün sistemlerin destekleyicisi olmuştur (Gürkan, 2009, s. 23). Dünyadaki gelişmeler, 21. yüzyılda eğitimin hedeflerini, pratiklerini ve öğretmen-öğrenci ilişkilerini daha değişik bir bakış açısıyla şekillendirmektedir. Bu çağda “ideal birey” tanımı da oldukça değişmiş ve bu değişimler eğitime de yansımıştır (Büyükkantarcıoğlu, 2006, s. 2). Eğitimde geleneksel yaklaşımlar etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bilginin doğrudan aktarılması, öğrenen tarafından ezberlenmesine dayanan anlayış, yerini araştıran, karşılaştığı problemlere, farklı çözüm yolları kullanarak, yaratıcı çözümler üreten bireyler yetiştirmeyi amaçlayan eğitim anlayışına bırakmıştır. Günümüzde bireylerden değişimlere ve yeniliklere adapte olabilmeleri, bilgiye ulaşma ve ulaştıkları bilgileri hayatlarında kullanabilmeleri, problemlerine farklı çözüm yolları bulabilmeleri, doğru kararlar alabilmeleri ve etkin bir vatandaş olabilmeleri beklenmektedir.

Çağımızda ülke yurttaşlarının etkin birer vatandaş olabilmeleri için sahip olmaları gereken bazı özellikler vardır. Bunlar eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerine sahip olmak, farklılıklara saygılı duymak, kendisinden farklı olan insanlara karşı toleranslı olabilmek, iş birliği yapabilmek, problemlerini şiddete başvurmadan uzlaşma yoluyla çözebilmek, aktif bir katılımcı olarak siyasetin içinde yer almak olarak sıralanabilir (Berg, Leena ve Holden, 2003, s. 1, Akt. Seçgin, 2009, s. 19). Ülkeler bu özelliklere sahip etkin vatandaşlar yetiştirmek istiyorlarsa, okullarında bu hedeflere yönelik bir eğitim vermeleri gerekmektedir. Sosyal bilgiler tam da bu hedefe yönelik olarak, demokratik değerleri özümsemiş vatandaşlar yetiştirmek için öğrencilerin hem yaşadıkları topluma uyum sağlamalarını hem de öğrendikleri bilgileri hayata geçirebilecek bilgi ve becerileri kazandırmayı amaçlamaktadır.

Yaratıcı düşünen, eleştiren, sorgulayan, farklılıklara saygı duyan, üretken bireyler yetiştirmek çağımızın gerekliliği haline gelmiştir. Tartışma yapmak ve tartışmalı konuları öğretmek bireylere bu becerilerin kazandırılmasında önemli bir yoldur. Etkili öğretim yöntemlerinden biri olan tartışmanın pek çok eğitimsel yararı bulunmaktadır. Tartışmalı konular, toplumun genelini ilgilendiren politik, ekonomik, sosyal, dini vb. alanlarda farklı görüş ve düşüncelerin olduğu konuları kapsar ve eğitimi iki açıdan ilgilendirir. Bunlardan ilki olgusal boyutudur, yani ilkokuldan üniversiteye kadar tartışmalı konuların sınıfa bir şekilde geldiği gerçeğidir.

Öğrenciler ilkokulda yakın çevresinden duyduklarını sınıf ortamına getirmektedir. Zaman içerisinde öğrenci büyüdükçe ve eğitim kademesi ilerledikçe çevresi geniş-

lemekte ve bu genişleyen çevreden duyduklarını sınıfa getirmektedirler. Tartışmalı konuların eğitimi ilgilendiren ikinci boyutu bu konuların eğitimsel bir amaçla ilişkili olmasıdır. Bu amaç doğrultusunda öğrencileri etkin, katılımcı, eleştirel ve sistemli düşünme becerisine sahip, farklılıklara saygı duyan bireyler olarak yetiştirmek için eğitim programlarında bu konulara yer verilmektedir (Yazıcı ve Seçgin, 2010, ss. 489-490).

Tartışmalı konuların sınıf ortamına getirilmesinde öğretmen önemli bir role sahiptir. Çünkü bu tip konuların sınıf ortamına getirilip getirilmeyeceği, tartışmalı konuların sınıfta tartışılıp tartışılmayacağı, öğrencilerin düşüncelerini özgürce söyleyip söyleyemeyeceği öğretmenin tutumuna bağlıdır. Okulu güncel hayattan koparmamak için önemli güncel olayları sınıf içine getirmek önemli faydalar sağlayacaktır (Demirkaya Gedik, 2008, s. 19). Güncel tartışmalı politik konularla en fazla iç içe olan derslerden biri sosyal bilgilerdir ve öğrencilerin bu olaylardan haberdar olmaları onların etkin vatandaşlar olarak yetişmeleri açısından önemlidir. Dolayısıyla öğretmen adaylarının mesleğe fiilen başladıklarında güncel tartışmalı konuları sınıf içinde demokratik bir ortam yaratarak ne şekilde kullanacaklarını öğrenmeleri, bu konularla ilgili karşılaşacakları sorunlara çözüm bulabilmeleri önem taşımaktadır. Tartışmayı yönetmek, öğrencilere tartışma ile ilgili gerekli ön bilgiler ve tartışma arka planı sunabilmek, öğretimi eğlenceli hale getirmek ve öğrencilerin derse olan ilgisini pekiştirmek amacıyla güncel tartışmalı konuları sınıf ortamında kullanabilmek için öğretmen adaylarının bu tarz konulara yaklaşımları da önem arz etmektedir. Etkili vatandaşlar, toplum içerisinde tartışma içeren konuların farkında olmalı ve bunlara çözüm önerileri getirebilmelidir. Bu nedenle tartışmalı konular, vatandaşlık eğitimi için de önemlidir ve öğretmen adaylarının eğitiminde tartışmalı konulara yer verilmelidir. Bu sayede öğretmen adaylarının hem kendi vatandaşlık yeterlikleri hem de vatandaşlık eğitimi açısından mesleki yeterlikleri gelişmiş olacaktır (Ersoy, 2013, ss. 28-50)

İhtilafli politik konuların eğitimi ve bu konularla ilgili öğretmenlerin sınıf içinde nasıl bir tavır sergiledikleri ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda daha çok tarih ile ilgili tartışmalı konuların araştırıldığını görmekteyiz. Sosyal Bilgiler dersinde güncel tartışmalı politik konuların öğretim sürecinde kullanımı ile ilgili yapılan çalışmaların daha az olduğunu söyleyebiliriz. Tartışmalı konuların sınıf içinde kullanılması ile ilgili öğretmen tutumlarına ilişkin araştırma sayısının da yeterli olduğu söylenemez. Konuyu demokrasi bağlamında değerlendiren çalışma sayısı da yeterli değildir. Araştırma sonuçlarına baktığımızda genel olarak öğretmenlerin güncel tartışmalı konuları sınıf ortamına getirmekte bazı sorunlar yaşadığı görülmektedir.

Kuş ve Yakar'a (2020) göre sosyal bilgiler öğretmenleri bir değer olarak demokrasiye inanmakta fakat uygulama aşamasında çeşitli sorunlar ve farklılıklar olduğunu düşünmektedirler. Demokrasi ve demokratik değerler /beceriler genellikle bilişsel olarak verilmekte ancak tutum ve beceri boyutu ihmal edilmektedir. Bu tutum ve becerilerin kazandırılması için de demokratik ortamların yaratılması gerekmektedir. Bu nedenle, öğretmenlerin demokratik değerleri anlamaları tek başına yeterli değildir, sınıfta bu anlayışa uygun hareket etmeleri gerekir, tek başına kuramsal bilgi demokratik değerleri öğrencilere kazandırmakta işe yaramayacaktır. Çalışmada öğretmenler, tartışmalı konuları sınıf içine getirdiklerini, öğrencilerin konuyu tartıştıklarını, kendilerinin saygıyla öğrencileri dinlediğini ve tartışmanın merkezinde öğrenci olduğunu belirtmişlerdir. Demokratik değerleri kazandırmada programdan ve velilerden kaynaklı sorunlar olduğunu da ifade etmişlerdir. Öğretmenler, yansıtıcı düşünme ve üst düzey bilişsel becerileri geliştirecek uygulamalara/etkinliklere yer vermemektedir. Bu becerilerin gelişmesi için bunlara ilişkin etkinliklere yer verilmesi gerekmektedir.

Çopur'un (2015) çalışmasında tartışmalı konular, toplumun tamamını veya bir bölümünü farklı açılardan ilgilendiren, ekonomik, sosyal, kültürel, dini veya siyasi alanlarda ortaya çıkan, farklı bakış açılarından değerlendirilmeye uygun, güncel veya etkisi halen devam eden konular, olarak tanımlanmıştır. Araştırmaya göre, öğretmenlerce tartışmalı olarak görülen konuların en başında terör olayları, eğitim sisteminde yaşanan sorunlar, kadrolaşmalar ve sınav sisteminde yaşanan problemler gelirken, en az tartışmalı konular ise Evrim Teorisi, klonlama, yaratılış inancı, Atatürkçülük, başörtüsü, askerlik sistemi gibi konular olarak ifade edilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenleri doğal afetler, demokrasi, çevre kirliliği, çarpık kentleşme, çok kültürlük gibi konuları dersle ilgili bulup, sınıfa getirmeyi tercih ederken; cemaatler, ana dilde eğitim, faili meçhul cinayetler, parti kapatma, derin devlet gibi politik konuları ders içeriği ile ilgili bulmayıp sınıfa getirmek istememektedirler. Öğretmenler sınıfa getirilecek konuları seçerken kendilerince bir eleme yapıp sosyal bilgilerle ilgili buldukları konuları seçip sınıfa getirmektedirler. Araştırmanın bir diğer sonucu da öğrencilerin daha çok medyada gördüğü güncel olayları, siyasi tartışmaları (Suriye iç savaşı, IŞİD terörü, Gezi Parkı olayları, 17-25 Aralık ve sonrası) ve yakın çevresinde gördüğü sorunları sınıfa getirmesidir. Yani öğrenciler sınıfa, arkadaş, aile ortamı, medya gibi farklı çevrelerden ve kaynaklardan etkilenmiş olarak gelmektedir. Çocuklar hemen her yaşta ve öğretim kademesinde özellikle de medya/sosyal medya aracılığıyla tartışmalı konularla karşılaşmakta, bunları merak etmekte ve bu konuları bir şekilde sınıfa getirmektedir. Ayrıca, tartışmalı konula-

rın öğretimi öğrencilerin kişisel gelişimleri açısından çok önemli olan iletişim becerileri ile eleştirel/yansıtıcı düşünme gibi üst düzey düşünme becerilerini edinmesine katkı sağlayacağı gibi onların farklı fikirler edinip, donanımlı bireyler olarak yetişmelerine de imkân tanıyacaktır. Bu nedenle sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından tartışmalı konuların sosyal bilgiler dersi ile ilgili görülmesi ve sınıf ortamında ele alınmasının dersin hedefleri açısından önemli olduğu ifade edilmiştir.

Eryılmaz ve Köse'nin (2017) gerçekleştirdikleri çalışmada sosyal bilgiler dersinde güncel olayları sınıf ortamına getirmenin, öğrencilerin sosyal problemlere duyarlılıklarına katkı sağladığı ortaya çıkmıştır. Deney grubundaki öğrenciler uygulama sonrasında sosyal problemlere ilişkin rahatsızlık hissetmeye başladıklarını, kendilerinde bazı davranış değişikliklerinin olduğunu, çevrelerindeki problemlerin farkına varmaya başladıklarını ve duyarlılık bilincinin geliştiğini ifade etmişlerdir. Sosyal bilgiler dersinde güncel olaylardan yararlanarak öğretim yapılan deney grubundaki öğrencilerin uygulama süresince yapılan derslerin geleneksel öğretim yöntemlerine göre daha eğlenceli olduğu, bu şekilde daha iyi anlaşıldığı ve daha etkili olduğunu belirttikleri ifade edilmiştir. Güncel olayları kullanarak yapılan dersin öğrenme/öğretme sürecinde ve öğrencilerin tutumları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Öğrencilerin sosyal problemlerle ilgili etkinliklere katılmalarının sosyal problemlere hassasiyetlerini olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir.

Avaroğulları'nın (2015) yaptığı çalışmada, sosyal bilgiler öğretmenlerinin lisans eğitimleri sırasında tartışmalı konularla ilgili bir eğitim verilmemesi nedeniyle, öğretmenlerin bu tip konuları sınıf ortamına getirmekten kaçındıkları ortaya çıkmıştır. Çalışma sosyal bilgiler öğretmenlerinin tartışmalı konularla ilgili yeterliliklerini artırmayı amaçlamış ve bu amaçla öğretmenlere altı günlük bir eğitim verilmiştir. Araştırma sonucunda sosyal bilgiler öğretmenleri tartışmalı konuların sınıf ortamına getirilmesini, bu konuların öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekebileceğini, eğitim sisteminin tartışmalı konulara yer verebilecek şekilde yapılandırılması gerektiğini ve bu konulardan kaçınmanın faydasının olmayacağını ifade etmişlerdir. Ancak öğretmenler yine de toplumda tartışmalı olarak görülen konuları sınıfa getirmekten kaçınacaklarını belirtmişlerdir. Tartışmalı konularla ilgili verilecek bir eğitimin, sosyal bilgiler öğretmenleri için yararlı olacağı, üniversitelerin eğitim fakülteleri tarafından sosyal bilgiler öğretmenlerine bu konularla ilgili hizmet içi eğitimler verilmesinin faydalı olacağı tavsiye edilmiştir.

Memişoğlu ve Güçin'in (2017) yaptığı çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin güncel konuları genellikle örnek verme, konuları somutlaştırma, toplumdaki sorunlara

dikkat çekme, vatan ve millet sevgisi aşılama, geçmiş ve bugün arasında bağ kurma, derse dikkat çekme, tartışma başlatma, konuları tekrar etme gibi amaçlarla kullandığı tespit edilmiştir. Öğretmenler programdaki güncel konuları yetersiz bulmaktadırlar. Güncel konular arasında darbeler, ülkemizde yaşanan olaylar, terör ve anarşi toplumsal yardımlaşma ve dayanışma, küresel ısınma, iklim değişikliği, çevre kirliliği, doğal afetler, sağlık, hak ve sorumluluklar gibi konuların yer alması gerektiğini belirtmişlerdir. Güncel konular derste daha çok soru-cevap, tartışma, sunuş, buluş, örnek olay, münazara yöntem ve teknikleri ile verilmektedir. Öğretmenler konu seçiminde şunlara dikkat etmektedirler; toplumu ilgilendiren konular olması, konuyla bağlantılı olması, siyasi içerikli konular olmaması ve öğrenci seviyesine uygun olması.

Güncel konuların öğretiminde öğretmenler, ailelerin düşük soyo-ekonomik durumunu, çocukların çevrelerinden edindikleri bilgiler ve bu bilgiler doğrultusunda oluşan önyargı ve kalıplaşmış düşüncelerini, güncel konuları siyasete çekmelerini ve konuların ciddiyetine varamamalarını, zaman yetersizliğini ve teknolojik alandaki yetersizlikleri sorun olarak görmektedirler. Ayrıca siyasi içerikli güncel tartışmalı konuları işlerken zorlandıklarını da ifade etmişlerdir.

Şahin'in (2021), sosyal bilgiler öğretiminde toplumsal konuların öğretimi ile ilgili lisansüstü öğrencilerle yaptığı çevrim içi eylem araştırmasında, araştırmacı tarafından planlanan dersin öğrenciler tarafından etkili bulunduğu, sınıf içi tartışmalar ve örnek olaylar üzerinden yapılan tartışmaların öğrencilerin toplumsal sorunlar ile ilgili fikirlerini söylemelerinde ve çözüm üretmelerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. İlgi çeken konular toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve engellilerin sorunlarına yönelik konular olmuştur. Araştırmanın öğretmen ve öğretmen adayları için toplumu ilgilendiren konuların öğretimine yönelik bir ders olacağı ve öğretmenlerin veya uygulayıcıların kendi eğitim ve sınıf ortamına, sınıf seviyesine göre kullanabileceği bir model olarak önerildiği ifade edilmiştir.

Sömen'in (2020), çalışmasında öğrencilerin güncel olaylarla ilgili bilgilerini okulda arkadaşları ile paylaşmaları, arkadaşları ile fikir alışverişinde bulunmaları ve öğretmenlerin güncel olayları sınıf ortamına getirmeleri gerektiği belirtilmiştir. Sosyal bilgiler öğretiminde güncel olayların kullanımının faydaları sıralanmış, güncel olayların öğretiminde kullanılacak yaklaşımlar anlatılmıştır. Araştırma daha çok güncel olayların öğretiminde kullanılacak yöntemler ve materyaller üzerinde yoğunlaşmıştır.

Yılmaz'ın (2012) tartışmalı ve tabu olarak görülen konuların öğretiminde sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerinin incelendiği çalışmada, katılımcıların tamamının

tabulara karşı oldukları görülmüştür. Tabu olarak görülen konuların çoğu siyasi tarih kapsamına girmektedir. Katılımcıların tabu olarak gördükleri konular Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları ile ilgili konulardır. En fazla rastlanan tabunun M. Kemal Atatürk ve yaptığı reformlarla ilgili olduğu görülmüştür. Katılımcıların yarıdan fazlası tarih konularının objektif yazılmadığını, çarpıtıldığını ifade etmiş ve öğrencilerin ders kitaplarında veya programda belirtilmeyen çeşitli bilgileri değişik kaynaklardan, ailelerinden, tarihçilerden, gazetecilerden, internetten ve medyadan öğrendiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların sosyal bilgiler dersinin tabu veya tartışmalı konuları yeteri kadar ele alıp almadığı konusunda da görüş ayrılığına düştüğü tespit edilmiştir. Özellikle erkek katılımcılar sosyal bilgiler programının tabu ve tartışmalı konulara yer vermediğini açıkça belirtmişlerdir. Araştırmada cinsiyetin, katılımcıların konuya ilişkin bakış açılarında ve düşüncelerini ifade etmelerinde kısmen etkili olduğu görülmüştür. Beş kadın, beş erkek toplam on katılımcının yer aldığı çalışmada bir katılımcı dışında diğer erkek katılımcıların tabu olarak gördükleri konuların başında Atatürkçülükle ilgili konular gelmekteyken, kadın katılımcılardan sadece “Katılımcı 2” olarak kodlanan öğretmen Atatürkçülüğü tabu olarak belirtmiştir. Araştırma sonucuna göre öğretmenler, öğrencilerin değişik yollardan (medya/internet) öğrendikleri bilgilerle derste öğrendikleri bilgiler arasında bir tutarsızlık olduğunda şaşırduklarını, ikilemde kaldıklarını, kimin doğruyu söylediği konusunda tereddüde düştüklerini ve doğruları öğrenmek istediklerini gözlemlediklerini belirtmişlerdir.

Bayır'ın (2010) çalışmasında, sosyal bilgiler dersinde güncel olayları kullanmanın öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi incelenmiştir. Güncel olaylardan faydalanarak yapılan öğretimin, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinden analiz, değerlendirme, çıkarım ve yorumlama becerilerini artırdığını ancak öğrencilerin eleştirel düşünme açıklama ve öz düzenleme becerilerini geliştirmede yeterince etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenciler güncel olayları; haberlerin medyadan iletilmesi, yeni haberler, eğlenceli ve üzücü haberler şeklinde tanımlarken, güncel olayların kendilerine güncel kavramını öğretmesi, haberlere ilgiyi artırması, düşünme becerilerini geliştirmesi, etrafındakilerle paylaşım yapmayı sağlaması yönlerinden yararlar sağladığını ifade etmişlerdir. Güncel olayların sosyal bilgiler dersinde kullanılmasını eğlenceli ve öğretici bulan öğrenciler olduğu gibi bazı öğrenciler dersle ilgili düşüncelerinde bir değişiklik olmadığını ifade etmişlerdir. Öğrenciler güncel olayların derste kullanılması ile ilgili problemleri; haber bulma, haber konusunu bulma, okuma, araç-gereç sorunu, hata

yapma korkusu, arkadaşlarının ilgisizliği ve gruptaki görev dağılımı olarak sıralarken, öğretmenden kaynaklı problemlerin, herkese eşit söz hakkının verilmemesi, güncel olaylarla ilgili fazla ödev verilmesi ve yönlendirme eksikliği olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, güncel olaylardan yararlanmanın öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinden analiz, değerlendirme, çıkarım ve yorumlama becerilerini artırdığını, güncel olaylardan yararlanılması konusunda öğrencilerin olumlu düşüncelere sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Öztürk'ün (2017) sosyal bilgiler öğretmenlerinin tartışmalı konuların öğretimine ilişkin görüş ve uygulamalarını incelediği doktora tezinin sonuçlarına baktığımızda öğretmenlerin geneli programda olmayan tartışmalı konuları sınıfa getirmek istememektedirler. Okul yönetimi ve velilerden gelen tepkilere bağlı olarak soruşturma açılma korkusu, tartışmayı yönetememek, mesleki yetersizlikler, öğrenci ilgisizliği, ders süresinin azlığı, tartışma planı yapmamak, tartışmalı konu öncesi öğrencilere yeterli arka plan sunmamak, gibi nedenlerden dolayı öğretmenler güncel tartışmalı konuları sınıf ortamına getirmekten çekinmektedirler.

Tuncer'in (2018) sosyal bilgiler öğretmen adaylarıyla yaptığı çalışmada öğretmen adayları, tartışmalı konuların sınıf içinde konuşulması yönünde olumlu görüş bildirmişlerdir. Buna göre bu tip konuların konuşulmasının öğrencilerde fikir alışverişinde bulunma, kendini ifade edebilme, bilgi edinme yolu olma, dil gelişimine katkı sağlama ve özgüven geliştirme becerileri açısından katkı sağlayacağı ifade edilmiştir. Öte yandan olumsuz görüş bildirenler ise sınıfta kargaşa yaratacağı için bu tarz konuların konuşulmasına sıcak bakmamaktadır. Öğretmen adayları tartışmalı konular sınıfta konuşulurken öğretmen tutumlarının nasıl olması gerektiğine, öğretmenin öğrencileri saygıyla dinlemesi, güven verici olması, öğrencileri fikirlerini açıklaması için cesaretlendirici olması, demokratik olması, herkese eşit davranması gibi cevaplar vermişlerdir.

Ersöy'un (2013) tartışmalı konulara sosyal bilgiler öğretmen adaylarının katılımını etkileyen etmenleri inceleyen çalışmasında öğretmen adayları ilgilerini çeken, bilgi sahibi oldukları konulara daha fazla katılırken toplumsal duyarlılığı olan konulara daha az katılmaktadır. Yani öğretmen adayları toplumsal hassasiyeti yüksek konuları rahatlıkla tartışmamaktadır. Ayrıca tartışma sırasında sınıf atmosferinin de önemli olduğu vurgulanmıştır. Öğretmen adaylarının çoğunluğu fikirlerine saygı gösterilmediğini, tartışmaların kişiselleştirildiğini, yargılama, yaftalama vb. muameleler gördüklerini ve böyle bir durumda tartışmaya katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Yani tartışmada sınıf ikliminin de önemine vurgu yapmışlardır. Öğretmen adaylarının büyük bölümü düşün-

celerinin aynı veya benzer olduğu öğretim elemanları olduğunda görüşlerini daha rahat ifade ettiklerini de belirtmişlerdir. Tartışmalı konulara katılım düzeyi yaş, cinsiyet, kişisel özellikler, öğrenim gördüğü üniversite ve çevresi, öğretim elemanlarının tutumu vb. değişkenlere göre değişmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın yöntemine dair açıklamalar yer almaktadır. Bu kapsamda ilgili bölümde; araştırmanın modeli, veri kaynağı, verilerin nasıl toplandığı ve analiz edildiği ve araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğinin açıklandığı bölümler yer almaktadır. Aynı zamanda ilgili bölümde veri kaynağının özelliklerini açıklayan tablolar bulunmaktadır.

3.1. Araştırma Deseni

Sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilaflı politik sorunları ele alma yöntemine yaklaşımlarını konu edinen bu araştırma temel bir nitel araştırmadır. Nitel araştırma “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamında, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir” (Glaser, 1978, Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 37). Nitel araştırma, teori oluşturmayı amaçlayan bir anlayışla, toplumsal olguları, bağlı oldukları ortam çerçevesinde anlamayı ve araştırmayı öne çıkaran bir yaklaşımdır. Nitel araştırmada amaç derinlemesine bir betimleme, yorumlama ve katılımcıların bakış açılarını anlamaktır. Nitel araştırma özellikle de eğitim alanında sık kullanılan bir yöntemdir. Temel nitel araştırmada veri toplama araçlarının içeriği çalışmanın kuramsal çerçevesiyle yakından ilişkilidir. Bu çalışmada herhangi bir teori üretmek hedeflenmediği ve sadece bir anlam keşfetmeye ve anlamı açıklamaya odaklanıldığı için temel bir nitel araştırma olması uygun görülmüştür.

3.2. Çalışma Grubu

Çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden, uygulamadaki kolaylığı ve zamandan tasarruf sağlaması nedeniyle kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi araştırmacıya pratiklik sağlar. Çünkü araştırmacı bu yöntemde yakın ve ulaşılması daha kolay olan örneklem veya çalışma grubunu seçer (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 121).

Bu araştırmanın çalışma grubunu üniversitelerin eğitim fakültelerinin sosyal bilgiler öğretmenliği programından mezun sosyal bilgiler eğitimcileri oluşturmaktadır. 12 Erkek, 12 kadın, toplam 24 aday araştırmaya katılmıştır. Etik ilkeler gereğince katı-

lmcıların kimliklerini korumak için katılımcılara cinsiyetlerine göre kendi isimlerinin dışında başka isimler verilmiştir. Katılımcılara ait bilgiler aşağıda Tablo 3.2.1’de verilmiştir.

Tablo 3.2.1

Katılımcılar

İsim	Cinsiyet	Bran	Ya
Zehra	K	Sosyal Bilgiler	25
Hatice	K	Sosyal Bilgiler	27
Derya	K	Sosyal Bilgiler	30
Miray	K	Sosyal Bilgiler	25
Hilal	K	Sosyal Bilgiler	25
Duygu	K	Sosyal Bilgiler	25
Seda	K	Sosyal Bilgiler	26
Merve	K	Sosyal Bilgiler	24
Pınar	K	Sosyal Bilgiler	29
Sevim	K	Sosyal Bilgiler	33
Aye	K	Sosyal Bilgiler	25
Özge	K	Sosyal Bilgiler	25
Kamer	E	Sosyal Bilgiler	31
Harun	E	Sosyal Bilgiler	29
Hasan	E	Sosyal Bilgiler	25
Ahmet	E	Sosyal Bilgiler	31
Hakan	E	Sosyal Bilgiler	24
Tolga	E	Sosyal Bilgiler	28
Fatih	E	Sosyal Bilgiler	31
Okan	E	Sosyal Bilgiler	27
Serdar	E	Sosyal Bilgiler	24
Dinçer	E	Sosyal Bilgiler	25
nder	E	Sosyal Bilgiler	27
Emre	E	Sosyal Bilgiler	32

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu bölümde araştırmmanın yöntemine dair açıklamalar yer almaktadır. Bu kapsamda ilgili bölümde; araştırmmanın modeli, veri kaynağı, verilerin nasıl toplandığı ve analiz edildiği ve araştırmmanın geçerlik ve güvenilirliğinin açıklandığı bölümler yer almaktadır. Aynı zamanda ilgili bölümde veri kaynağının özelliklerini açıklayan tablolar bulunmaktadır.

3.3.1. Nitel veri toplama araçları

Bu araştırmada nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama araçlarından biri olan görüşme tekniği kullanılacaktır. Görüşmeyi, DeMarrais (2004) “görüşmeci ve katılımcının birlikte yer aldığı, araştırma yapılan alana yönelik hazırlanan sorulara odaklanarak birlikte konuşma süreci” olarak tanımlamaktadır (Akt. Merriam, 2018, s. 85). Görüşme yöntemi insanların doğrudan gözlemleyemediğimiz duygu ve düşüncelerini öğrenebilmek için kullanılan bir yöntemdir. İnsanların duygularını, düşüncelerini, geçmiş yaşam deneyimlerini, dünyayı nasıl algıladıklarını sadece gözlem yaparak anlayamayız. Dolayısıyla tüm bunları ancak sorular sorarak öğrenebiliriz. Bu nedenle bu araştırmada sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilafli politik konuları ele alma yöntemine yaklaşımlarını öğrenebilmek için 14 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme soruları araştırmacı tarafından uzman görüşü alınarak hazırlanmıştır. Bir grup sosyal bilgiler öğretmeni üzerinde pilot uygulaması yapıldıktan sonra sorular revize edilerek hazır hale getirilmiştir.

3.3.1.1. Görüşme soruları

Katılımcılara araştırmacı tarafından geliştirilmiş 14 sorudan oluşan açık uçlu görüşme formu uygulanmıştır. Sorular aşağıdaki gibidir.

1. İhtilafli politik sorunlar ifadesini hiç duydunuz mu? Bu kavram sizin için ne anlam ifade ediyor?
2. İhtilafli politik sorunlara örnekler verebilir misiniz?
3. Sizce Türkiye'nin en ihtilafli politik sorunları nelerdir?
4. Sizce bu konulara veya sorunlara sosyal bilgiler eğitiminde yer verilmeli mi? Evetse, neden, hayırsa neden?
5. İhtilafli konular sosyal bilgiler dersinde hangi amaçla kullanılmalıdır?
6. Size göre, ihtilafli politik konuların sınıfta tartışılması esnasında ne gibi problemler yaşanabilir?

7. İhtilaflı politik konuları sosyal bilgiler dersinde ele alırken ortaya çıkabilecek problemlere ne gibi çözümler önerirsiniz?

8. Size göre, ihtilaflı politik konuların sınıf ortamında konuşulmasına yönelik öğretmen tutumları nasıl olmalıdır?

9. İhtilaflı politik sorunları ele alma yöntemini kullanmada yeterli donanıma sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz? Bu noktada, güçlü ve zayıf yönleriniz üzerine neler söyleyebilirsiniz?

10. Üniversitede ihtilaflı politik sorunları ele alma yöntemi ile ilgili herhangi bir ders aldınız mı?

11. Sizce hangi tür ihtilaflı politik sorunlar sınıf ortamına getirilmeli, hangi tür konular getirilmemelidir?

12. Sınıfta ihtilaflı konular ele alınırken öğrencilerin yanlış ya da eksik öğrenmelerini engellemek için neler yapılabilir?

13. Öğretmenlik yapacağınız zaman ihtilaflı politik konuları eğitim öğretim sürecinde kullanırken kendinizi baskı altında hisseder misiniz? Neden?

14. Sosyal medyanın ihtilaflı politik konularda öğrenciler üzerinde herhangi bir etkisinin olduğunu düşünüyor musunuz?

3.4. Verilerin Toplanması

Görüşme formundaki sorular sosyal bilgiler eğitimcileri ile yapılan telefon görüşmeleri ile toplanmıştır. Görüşmelerden önce adaylara konunun amacı ve içeriği hakkında kısa bir ön bilgilendirme yapılmıştır. Telefon görüşmeleri kayıt altına alınmıştır. Veriler gönüllülük esasına göre toplanmıştır ve bu amaçla katılımcılara bilgilendirme ve gönüllü katılım formu gönderilmiştir. Görüşmeler, telefonla yapıldığı için bilgilendirme ve gönüllü katılım formları, katılımcıların e-mail adresine gönderilmiştir. Katılımcılar gönderilen bilgilendirme ve gönüllü katılım formu içeren maile “**Bu araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum**” şeklinde yanıt vererek araştırmaya katılımlarını onaylamışlardır.

3.5. Verilerin Çözümlemesi

Verilerin analiz edilmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Genel olarak tümevarımcı bir mantık izlenen içerik analizinde kullanılan temel amaç, veri toplandıktan sonra verilerin açıklanmasına yarayacak kavramlara ve kavram ilişkilerine ulaşmaktır (Çepni, 2018, s. 200). İçerik analizinde gerçekleştirilen işlem ise benzer verileri ilgili

kavram ve temalar çerçevesinde toplamak ve okuyucunun anlayabileceği bir şekilde düzenleyip, yorumlamaktır. Bu doğrultuda transkripte edilmiş olan görüşme sorularına verilen cevaplar, analiz süresince kod-kategori-tema aşamalarından geçmiş, yorumlanmaya uygun hale gelene kadar düzenlenmiş ve okuyucuya hazır hale getirilmiştir.

3.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Nicel araştırmalarda kullanılan geçerlik ve güvenirlilik ile ilgili olan kavramların, nitel araştırmanın doğasına uymadığı bilinen bir gerçektir. Bunun başlıca nedenlerinden birisi de nitel araştırmalarda araştırmacı öznelliğinin etken faktör olarak rol oynaması ve araştırılan olgunun statik sonuçlar vermemesi olarak açıklanabilir. Bu kapsamda Merriam (2018, s. 201) nicel araştırmalarda kullanılan iç geçerlik, dış geçerlik, güvenirlilik ve nesnellik gibi kavramların yerine inanılrlılık, nakledilebilirlik (aktarılabirlik), güvenirlilik ve doğrulanabilirlik kavramlarının nitel araştırmalarda kullanılabileceğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda nitel araştırmalarda iç geçerlik kavramının yerine kullanılan inanılrlılık kavramı, araştırma bulgularının gerçek ile olan ilişkisini sorgulamaktadır. İnanılrlılık kavramı, araştırma bulgularının gerçeğe ne kadar yakın ve uyumlu olduğu ile ilgilenmektedir (Arastaman, Öztürk Fidan ve Fidan, 2018, s. 51).

Nitel araştırmalarda güvenirlilik ise mevcut araştırma bulgularının, çalışmanın yeniden yapılması halinde ortaya çıkan sonuçlarla örtüşüp, örtüşmeyeceği ile ilgilidir (Merriam, 2018, s. 211). Araştırmanın inanılrlığını ve güvenirliliğini sağlamanın yollarından birisi ise akran ya da meslektaş değerlendirmesine başvurmaktır. Bu kapsamda, araştırmanın her aşamasında, belirli zaman aralıklarıyla bir alan uzmanının görüşlerine başvurulmuş ve mevcut araştırma alan uzmanından alınan geri dönütler kapsamında tasarlanmıştır. Böylece araştırmanın güvenilir ve inanılır olması amaçlanmaktadır.

Nicel araştırmalardaki dış geçerlik kavramının yerine kullanılan nakledilebilirlik (aktarılabirlik) ise çalışma sonuçlarının ne kadar geneli yansıttığı ile ilgilidir. Aktarılabirliğin artırılabilmesinin yollarından birisi ise dikkatli ve çeşitlilik sağlanabilecek bir örneklem seçiminin yapılmasıdır (Merriam, 2018, s. 214). Bu kapsamda veri kaynağının seçiminde yalnızca sosyal bilgiler eğitimi almış eğitimciler seçilmiştir. Güvenirlilik ise bir çalışmada bulgulara ulaşılmadan önceki sürecin ne kadar tutarlı ve şeffaf olduğu ile ilgilidir (Arastaman vd., 2018, s. 60). Yapılan görüşmeler transkribe edildikten sonra, araştırmacı tarafından tekrar kontrol edilmiş ve metin üzerindeki olası hataların giderilmesiyle güvenirliliğin sağlanması amaçlanmıştır. Transkript edilen ve düzenlenen veriler bu süreç içerisinde kodlamaya hazır hale getirilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. Bulgular

Bu bölümde sosyal bilgiler eğitimcilerinden açık uçlu sorular vasıtasıyla toplanan verilerin analizi sonrasında ortaya çıkan bulgular sunulacaktır. Araştırmaya rehberlik eden araştırma sorusu ve alt-problemlere ilişkin dört genel bulgu ortaya çıkmıştır. Araştırmanın ana sorusu olan sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilaflı politik sorunları ele alma yöntemine yaklaşımları nasıldır sorusu, dört alt bölüme ayrılarak yanıtlanmaya çalışılmıştır. İhtilaflı politik konuların niteliği, sosyal bilgilerde ihtilaflı politik sorunların kullanımı, sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilaflı politik konularla ilgili eğitimleri ve kendilerini yeterli görüp görmedikleri, sosyal medyanın ihtilaflı politik sorunlara etkisi ile ilgili bulgular, araştırmanın ana sorusu ve alt-problemler çerçevesinde açıklanmıştır.

4.1. İhtilaflı Politik Konuların Niteliği ile İlgili Bulgular

İhtilaflı politik konuların niteliği ile ilgili bulgularda sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilaflı politik konular kavramının kendileri için ne ifade ettiği ve hangi konuların bu kapsama girdiği incelenmiştir. Sosyal bilgiler eğitimcilerinin hemen hepsi “ihtilaflı politik konular” ifadesini değişik şekillerde duyduklarını ifade etmişlerdir. Eğitimciler, kavramı daha çok güncel tartışmalar şeklinde duyduklarını ancak ihtilaflı politik konular ifadesini doğrudan duymadıklarını belirtmişlerdir. Kavramı duyanlar daha çok yakın çevrelerinden ve medyadan duyduklarını ifade etmişlerdir. Sosyal bilgiler ile alakalı bir konu olduğu için duyanlar ve yaşadıkları bölge itibarıyla bu konuları duyanlar da bulunmaktadır. Konuyu lisans eğitimi sırasında duyan adaylar da bulunmaktadır. İhtilaflı politik konular ifadesini bu kalıpla duymayan eğitimciler ise kavramı daha önce duymadıklarını ancak kavramla neyin kastedilmek istendiğini anladıklarını belirtmişlerdir. Daha çok güncel ihtilaflı politik sorunlar şeklinde duyduklarını ancak politik konular denildiğinde kavramın kendileri için bir anlamı olduğunu da ifade etmişlerdir. Katılımcılardan Zehra konuyla ilgili olarak düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir;

Yani çok net olarak herhangi bir yerde böyle net bir başlık duymadım ama tabii ki de benim için bir anlam ifade ediyor düşününce. Güncel ihtilaflı politik sorunlar deyince aklıma ülkemizin günlük bazı konuları vardır, sürekli sık sık da değişir bu konular.

Benzer şekilde katılımcılardan Kamer de ihtilaflı politik konular ifadesini doğrudan duymasa da kavramın kendisi için bir anlam ifade ettiğini belirtmiştir; “*Bu kavramı daha önce duymadım ancak tam olarak neyi kastettiğini anladım. Bu kavram benim için hiçbir sonuca varamayan yoğun siyasi gündemi ifade ediyor.*”

İhtilaflı politik konular ifadesini duyan veya doğrudan duymayan eğitimciler kavramla ilgili net bir tanımlama yapamaları da konunun politikayla ilgili, gündemi meşgul eden konular olduğu konusunda hemfikirdirler. Bu tarz konuların yaşadığımız coğrafya itibarıyla çok sık gündeme getirildiğini, medyadan ve yakın çevrelerinden sık sık duydukları bir kavram olduğunu ifade etmişlerdir. Kavramın kendisi olmasa da daha çok kavramla ne kastedildiği, anlam olarak neyi ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Güncel olaylar yakın zamanda yaşanan olayları kapsamaktadır. Yakın çevrede meydana gelen, haber değeri olan, toplumu veya daha geniş çapta insanlığı etkileyen, etkisi devam eden konular demektir. İhtilaflı politik konuların niteliği ile ilgili bulgular da bu konuların sık sık gündeme getirilen konular olduğu belirtilmiştir. Katılımcılar, ihtilaflı politik konuları; ülke gündeminden hiç düşmeyen, seçim dönemleri başta olmak üzere belli dönemlerde çok konuşulan, politik görüşleri olan insanların ve siyasilerin tartıştıkları, siyasi çevrelerce veya halk tarafından sürekli gündeme getirilen, hali hazırda var olan sorunlar olarak tanımlamışlardır. Ayrıca bu konuların gündem değiştirmek için kullanıldığını belirten Kamer adlı katılımcı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir; “*Günlük siyaset olarak, yani yapay gündem yaratmalı, asıl meseleden koparak oluşturulmuş gündemler derim*”.

Adaylara göre ihtilaflı politik konular sık sık gündeme getirilen, gündemden düşürülmeyen veya var olan gündemi değiştirmek için kullanılan, seçim dönemleri gibi belli dönemlerde daha sık konuşulan siyasi konuları içermektedir. Bu konuların bir kısmı siyasiler tarafından gündeme getirilirken bir kısmı da halk tarafından gündeme getirilmektedir.

Ülke gündemini belirli aralıklarla meşgul eden, gündem olan bu konuların diğer niteliği de çabuk değişmeleridir. Öğretmenler, ihtilaflı politik konuların medyada çok sık gündeme geldiğini ancak çabuk değiştiğini, bu nedenle çabuk unutulduğunu ve takip etmenin zor olduğunu belirtmişlerdir. Konuyla ilgili katılımcılardan Ahmet düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Mesela ülkemizde her gün televizyonu açtığımız zaman oradaki güncel sorunlar, 4-5 gün önce bir aya yakın deprem oldu doğru değil mi, şimdi depremi unuttular. Ne oldu siyasete girdiler o ülkenin genel havasındaki so-

runlar bu anlama geliyor benim için güncel olarak şu an mesela deprem bir Hataylı olarak, Hataylıyım ben şu an Balıkesir'de bulunuyorum, sık sık izliyorum Türkiye'deki durumu televizyonda insanlar daha enkaz altında kalmışken gündemin hemen değişmesi bana çok absürt geliyor

Ahmet adlı katılımcı bu konuların değişken olduğunu, gündeme getirilen bir konunun bir başka gündem ile değişince çok çabuk unutulduğunu belirtmiştir. Yine katılımcılardan Önder de bu konuların çok çabuk değişmesi ile ilgili olarak aşağıdaki ifadelere yer vermiştir.

Ya aslında şöyle, dönem dönem değişiklik gösteren şeyler olabiliyor. Tabi içerisinde güncel var ama şimdi şu dönem itibarıyla bakarsak bir seçim ya da bir ekonomi ya da mülteci sorunu en büyük hani tartışma konusu oluyor. Bunu iki sene geriye alırsak koronavirüs salgını o dönem çok ön plandaydı, sağlık sistemi vs. dönem dönem değişiyor.

Sosyal bilgiler eğitimcilerine göre ihtilafli politik konuların bir diğer niteliği de üzerinde görüş birliğine varılamayan, birden fazla insanın farklı düşündüğü, fikir ayrılıkları yaşadığı, konular olmasıdır. Katılımcılardan Sevim durumu, *“iki karşılıklı uç kutbu ya da karşılıklı bir durumu sorunu ifade ediyor. Bir olumsuz ve bir olumlu durumun birlikte çatışmasını ifade ediyor aynı ortamda veya aynı mekânda”* şeklinde tanımlayarak, bu konuların genellikle üzerinde farklı görüşlerin olduğu, fikir ayrılıklarının yaşandığı konular olduğunu belirtmiştir.

Güncel ihtilafli politik konuların diğer nitelikleri ise adaylar tarafından şu şekilde sıralanmıştır;

- Politika malzemesi olan konular
- Herhangi bir sonuca bağlanamayan konular
- Siyasi konular
- Toplumun dikkatini çeken konular
- Politikanın topluma yansımaları
- İnsan yaşamına yön veren konular
- Küresel ve bölgesel tartışılan konular
- Çözüm bekleyen konular
- Devlet ve birey ilişkisini belirleyen konular
- Güncel tartışmalar
- Nabza göre şerbet verilen konular

Sosyal bilgiler eğitimcileri bölümleri ile ilgili olduğu için ihtilafli politik konuları daha sık duymaktadırlar. Günlük hayatlarında ise daha çok bu konuları sosyal medyadan veya yakın çevrelerinden duymakta, zaman zaman arkadaş çevrelerinde, kendi aralarında da tartışmaktadırlar. Katılımcılar, ihtilafli politik konuların, üzerinde görüş birliğine varılamayan, sık sık gündeme getirilen, gündem değiştirmek için kullanılan politikayla ilgili konular veya sorunlar olduğunu düşünmektedirler. Kavramın kendisini doğrudan duymasalar bile bu kavramla neyin ya da hangi olay ya da durumların kastedildiğini anladıklarını ifade etmişlerdir. Sosyal bilgiler eğitimcilerine göre ihtilafli politik konuların gündeme getirilmesinde ve gündemde tutulmasında medya önemli bir yere sahiptir. İhtilafli politik konular denildiği zaman genellikle televizyonlardaki uzun süren tartışma programları akıllarına gelmektedir. Bu tarz konuların zaman zaman siyasiler ya da halk tarafından gündeme getirildiğini, başta seçim dönemleri olmak üzere ülke gündemini meşgul eden dönemlerde daha sık gündeme getirildiğini ifade etmişlerdir. İhtilafli politik konular ayrıca birinin hoşuna gidecek, eğilimlerine cevap verecek biçimde davranmasını ifade eden “nabza göre şerbet verilen” konular olarak da tanımlanmıştır.

İhtilafli politik konuların göze çarpan bir niteliği de “çok çabuk değişme” niteliğine sahip olmasıdır. Ülkenin bulunduğu jeopolitik konum nedeniyle gündem sık sık değişmektedir. Değişen gündem bir önceki gündemin çabuk unutulmasına neden olmaktadır. Bu değişkenlik ve çabuk unutulma hali sosyal bilgiler eğitimcileri tarafından olumsuz bir durum olarak algılanmaktadır. Özellikle doğal afetler gibi toplumun geneliğini ilgilendiren ve derinden etkileyen konuların gündemin çok sık değişmesi nedeniyle çok çabuk unutulduğunu ifade etmişlerdir. Gündemin çok çabuk değişmesi, ihtilafli politik konuların, takip edilmesini de zorlaştırmaktadır. Gündem sürekli değiştiği için gündemin takip edilmesi zorlaşmakta, bu nedenle bir süre sonra bu konular insanların ilgisini çekmemeye ve unutulmaya başlamaktadır. Bu durum sosyal bilgiler eğitimcilerini de etkilemiş ve bir kısmı gündemi artık takip etmeyi bıraktıklarını ifade etmişlerdir.

Sosyal bilgiler eğitimcileri ihtilafli politik konulara hem yerel hem de küresel örnekler vermişlerdir. İhtilafli politik konular ifadesine genel olarak ülke gündemini ilgilendiren konulardan örnekler vermişlerdir. Örneklerin bir kısmı yakın tarihte yaşanan güncel olayları içerirken bir kısmı ise daha genel ve geçmiş zamanlı konuları, sorunları içermektedir.

Aşağıdaki tabloda sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilafli politik konulara verdikleri örnekler gösterilmiştir.

Tablo 4.1.1*İhtilafli Politik Konulara Örnekler*

Yerel Örnekler	<i>f</i>	Küresel Örnekler	<i>f</i>
Ekonomi	35	Küresel Isınma	3
Göç/Mülteciler	20	Salgın Hastalıklar	3
Terör	11	Savaşlar	3
Doğal Afetler	10		
Hak İhlalleri	9		
Seçimler	8		
Din/İnançlar	8		
Kadın ve Çocuk Hakları	8		
Hak İhlalleri	7		
Başkanlık Sistemi	6		
Kürt Sorunu	4		
Demokrasi	4		
Siyaset	4		
Öğretmen Atamaları	4		
Eğitim	4		
Özgürlükler	3		
Atatürkçülük	3		
Laiklik	3		
Baskılar	2		
Darbeler	2		
Dış İlişkiler	2		
Ötekileştirme	2		
Yok Sayılma /Sosyal Adaletsizlik/ Sosyal Dezenformasyon	1		

Katılımcılara göre en güncel ihtilafli politik konu ekonomidir. Ekonominin gi-dişatı, uygulanan ekonomi politikaları, ekonomik krizler, fiyat artışları, dışa bağımlılık, enflasyon, işsizlik, emekli maaşları, asgari ücret, yoksulluk, gelir adaletsizliği gibi ekonomiyle doğrudan veya dolaylı ilişkili olan konular en güncel ihtilafli politik konuların başında gelmektedir. Katılımcılar, ekonominin hemen hemen her dönemde hep gün-

demde olduğunu, değişmeyen bir konu olduğunu ifade etmişlerdir. Ekonomiyle ilgili konuların hem medyada hem de yakın çevrelerinde sürekli konuşulduğunu belirtmişlerdir. Uygulanan ekonomi politikaları nedeniyle de ekonominin politik bir konu olduğu yönünde hemfikirdirler.

İhtilaflı politik konulara en çok verilen ikinci örnek ise göçler ve mültecilerle ilgili konulardır. Özellikle Suriye iç savaşından sonra yaşanan düzensiz göç hareketleri, uygulanan sınır politikaları, ülkenin demografik yapısının değişmesi verilen örnekler arasındadır. Katılımcılara göre en ihtilaflı olarak nitelendirilebilecek üçüncü konu ise doğal afetler ve terör konusudur. Terör konusunun hem yerel hem de küresel ölçekte bir sorun olduğunu ifade etmişlerdir. Terör konusu uzun yıllardır devam eden, kronik bir politik sorun haline gelmiştir. Doğal afetler de gündemi meşgul eden ihtilaflı bir politik konudur. Doğal afetler, afetlere karşı alınan veya alınamayan önlemler, afetler sonrası yaşanan afet yönetimi gibi konular hem güncel hem ihtilaflı hem de politik konulara örnek olarak verilmiştir. Özellikle afet sonrası yaşanan, afet yönetimi ile ilgili olay ve durumlar politik konular olarak algılanmaktadır.

İhtilaflı politik konulara örnek olarak verilen konulardan biri de haklarla ilgili olan konulardır. Özellikle yaşanan hak ihlalleri politik ihtilaflı politik sorunların başında gelmektedir. Katılımcılar insan hakları konusunda pek çok hakkın ihlal edildiğini, keyfi uygulamaların çok sık yaşandığını ifade etmişlerdir. Kadın hakları, çocuk istismarı, aile içi şiddet, kadın cinayetleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, eğitim hakkının ihlal edilmesi, ayrımcılık ve ötekileştirme gibi konular ihtilaflı politik konulara örneklerden bazılarıdır. Ayrımcılık ve ötekileştirme ile ilgili katılımcılardan Pınar düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır: *“Şu anda özellikle güncel olarak kişiler birbirlerine dini ve dinsizlik üzerinden yargılama, eleştirme ve toplumda bir ötekileştirme durumuna sokmakta.”* Bu ifadeyle Pınar adlı katılımcı toplumsal bir kutuplaşma ve ötekileştirme olduğunu ifade etmektedir.

Demokrasi de ihtilaflı politik konulardan biri olarak örnek verilmiştir. Katılımcılar demokrasi kavramının çok yanlış anlaşıldığını, ülke de hala yerine oturmamış bir konu olduğunu, demokratikleşme sürecinin hala devam ettiğini ve bu nedenle bunun sancılarını çektiğimizi ifade etmişlerdir. Katılımcılardan Kamer, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: *“Yenileşme süreci içerisindeyiz, sürekli bir demokratikleşme süreci içerisindeyiz. Bütün bu siyasi olayların altyapısında bu demokratikleşme sürecinin sancısını çektiğimizi düşünüyorum”*

Katılımcılar ülke olarak demokratikleşme sürecimizi tamamlamadığımızı, sürecin hala devam ettiğini ve bu nedenle yönetsel anlamda birtakım problemlerin yaşandığını düşünmektedirler.

Güncel siyasetle ilgili konular da ihtilaflı politik konulara gösterilen örneklerdir. Dinin siyasete alet edilmesi, ekonominin siyasallaşması, net bir siyasi tavrın yokluğu, siyasi parti çekişmeleri, seçim zamanlarında yaşanan olaylar ihtilaflı politik konular olarak görülmektedir. Yine kamuoyunda Kürt sorunu olarak bilinen sorun da politik konulara örnek olarak verilmektedir. Bu konunun da tıpkı ekonomi de olduğu gibi yıllardır devam eden ve artık kronikleşmiş bir sorun olduğu ifade edilmiştir.

Laiklik ve Atatürkçülük ile ilgili konular katılımcılara göre ihtilaflı politik konulara örnektir. Hem Türkiye'nin kurulduğu yıllarda hem ülkenin ilk 50 yılında, darbe dönemlerinde, 2000'li yılların başında ve günümüzde Atatürk ile ilgili konular devamlı gündeme gelmektedir. Laiklik konusunda da toplumsal olarak ortak bir görüşe varamadığımız için sürekli sorunlar yaşandığı ifade edilmiştir. Katılımcılardan Fatih laiklikle ilgili olarak, düşüncelerini aşağıdaki gibi ifade etmiştir: *“Bir laiklik sorunumuz var. Bence laiklik sorunumuz var. Bizim geçmişten günümüze hala aşamadığımız, laikliğin ne olduğunu kavrayamadığımız bir problemimiz var. Ben öyle düşünüyorum. Laikliğin ne olduğunu hala anlayamadık”*

Uygulanan eğitim politikaları ve öğretmen atamaları da ihtilaflı politik konulardır. Eğitimle ilgili alınan kararların sık sık değişmesi, her seferinde farklı bir uygulamanın denenmesi ihtilaflı politik bir konu olarak görülmektedir. Öğretmen atamaları da benzer şekilde politik bir konu olarak görülmektedir. Katılımcılardan Ahmet öğretmen atamaları ile ilgili olarak düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır: *“Mesela ben 16-17 sene öğretmenlik için okudum, doğru değil mi? Kendi alanımda atanmak isterim ama ben gidip de garson olmak veya başka bir iş yapmak istemiyorum. Ben kendi alanımda istihdam edilmek istiyorum, bu konular politik konular benim için.”*

Baskılar, özgürlükler, darbeler ve adaletsizlikler de ihtilaflı politik konulara verilen diğer örneklerdir. Önder isimli katılımcı baskı ortamı ile ilgili olarak düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: *“Baskı ortamı, şu an evet belki insanlar çok net hissetmiyor ama bir baskı ortamı da sürekli bir gündemde olan, kendini güncelleyen ve yeni bir sürümle ortaya çıkan bir durum yani.”*

Açıktan olmasa da toplumda veya daha dar çevrede insanlar arası ilişkilerde bir baskı ortamı olduğunu ve bu baskı ortamının her dönemde farklı bir şekilde ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Özgürlükler konusu da politik konulara örnektir. İfade özgürlüğü,

basın özgürlüğü ve inançla ilgili özgürlükler konusunda ülkede hala sıkıntılarının yaşandığı ve güncel olarak sürekli gündeme geldiği ifade edilmiştir. Darbeler de sık sık gündeme gelen, ülke olarak ne zaman gelişmeye dönük bir süreç yaşansa darbeler veya darbe girişimleri olduğu belirtilmiştir. Sevim adlı katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: *“Darbeler diyebilirim, darbeler ne zaman gelişmeye yaklaştıkça bir darbe vuruldu, darbe girişimi oldu.”*

Din ve inançlar konusunda yaşanan olumsuz gelişmeler, baskılar, dinin siyasete alet edilmesi ve başkanlık sistemi gibi konular da ihtilafli politik konulara örnek olarak verilmiştir. Din konusunda özellikle toplumsal temelde bir çatışmanın olduğu, din üzerinden bir ötekileştirme yaşandığı, zaman zaman insanların inançları nedeniyle çeşitli baskılara maruz kaldığı ifade edilmiştir. Konuyla ilgili katılımcılardan Hakan, düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir: *“Son zamanlarda da gündemde olmamasına rağmen başörtüsü konusunu gündeme getirdiler mesela bu da ihtilafli politik bir sorun olarak görüyorum.”* Katılımcı, başörtüsü ve türban konusunun sık sık gündeme getirildiğini ifade etmiştir.

Ülkede uygulanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ya da kamuoyunda bilinen adıyla başkanlık sistemi de hala tartışılan bir konudur. Katılımcılar güncel olarak hala parlamenter sistem mi yoksa başkanlık sistemi mi daha iyiydi tartışmalarının yaşandığını ifade etmişlerdir. Özellikle seçim dönemlerinde bu başkanlık sistemi ile ilgili konuların daha sık gündeme geldiğini de belirtmişlerdir. Konuyla ilgili Harun adlı katılımcı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: *“Başkanlık rejimi politik bir örnek olabilir mesela. Parlamenter sistemden çıkıp başkanlık sistemine geçmemiz bile mesela arada bir gündeme geliyor ama bu da bir güncel politik sorundur yani.”* Konuyla ilgili Tolga adlı katılımcı da düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: *“Şu anki başkanlık sistemi ihtilafli bir konu. Kimisi parlamenter sisteme hala geçiş talebinde bulunuyor, kimisi başkanlık sistemi taraftarı.”*

Sosyal bilgiler eğitimcileri küresel ölçekte ihtilafli politik konulara savaşlar, küresel ısınma, çevre kirliliği ve salgın hastalıkları örnek olarak vermişlerdir. Hem küresel hem de yerel örneklere baktığımızda hem ülkemizin hem de dünyanın oldukça uzun bir süredir benzer sorunlarla uğraştığını görmekteyiz. Bu sorunların bir kısmı bazen gündemden düşmekte bazen tekrar gündem olmakta ancak her seferinde gündemdeki varlığını korumaktadır. Ekonomi, savaşlar, terör gibi konular ise hem küresel hem de yerel anlamda sürekli gündeme gelmekte ve gündemden hiç düşmemektedir.

4.2. Sosyal Bilgiler Eğitiminde İhtilaflı Politik Konuların Kullanımı ile İlgili Bulgular

İhtilaflı politik konular ilkokuldan üniversiteye kadar eğitimin hemen her kademesinde öğrenciler veya öğretmenler tarafından sınıfa getirilmektedir. İhtilaflı konuların özellikle de politik konuların sınıf ortamına en fazla getirildiği derslerden biri de sosyal bilgiler dersidir. Çünkü sosyal bilgiler dersi disiplinlerarası yapısı sebebiyle pek çok ihtilaflı politik konuyu ve sorunu bünyesinde barındıran bir derstir. İhtilaflı politik konulara okullarda yer verilmesi hem öğrenciler hem öğretmenler hem de toplum açısından önemli fırsatları da beraberinde getirmektedir ve ihtilaflı politik konular/sorunlar, eğitimi pek çok açıdan yakından ilgilendirmektedir. Sosyal bilgiler eğitiminde ihtilaflı politik konuların kullanımı ile ilgili bulgularda konu/içerik seçimi, ihtilaflı politik konuların eğitim sürecinde sınıfta yol açacağı olası problemler ve bu problemlere çözüm önerileri, eksik veya hatalı öğrenmelerin önüne geçmek için yapılabilecekler, ihtilaflı politik konuların sosyal bilgilerdeki varlığı ve bu konuların eğitimsel ve toplumsal getirileri/kazanımları incelenecektir. Sosyal bilgiler eğitimcilerine göre ihtilaflı politik konular sınıf ortamına getirilirken dikkate alınması gereken ilk şey öğrencilerin seviyesi ve hazır bulunuşluk düzeyidir. Katılımcılar özellikler yaş olarak daha küçük olan 5.ve 6. sınıf seviyesindeki çocukların soyut kavramları anlamakta zorluk yaşayacaklarını bu nedenle politika ile ilgili konuları kavramada güçlükler yaşanabileceğini ifade etmişlerdir. Bunun dışında herkes tarafından bilinen, genel ve açık olan tüm konular yine öğrenci seviyesi ve hazır bulunuşluk düzeyi göz önünde bulundurularak sınıf ortamına getirilebilir. Siyasi ve ideolojik konular ise sınıf ortamına getirilmemelidir. Eğer bu konular sınıf ortamına getiriliyorsa, bu konular konuşulurken oldukça dikkatli olunmalı ve konuların sınırları iyi çizilmelidir. Kutuplaştırıcı konular, farkındalık kazandırmayan konular, ülkenin gelişmesine veya kalkınmasına herhangi bir katkısı olmayan konular, toplumun geneline hitap etmeyen konular (toplumun bir kesimine hitap eden geri kalanına hitap etmeyen), ekstrem konular (seri katillerin hayatı, psikopatlar gibi), özel durumu olan öğrencilerle ilgili konular (sınıfta farklı etnik kökenlerden, inançlardan, ülkelerden öğrencilerin bulunması veya şehit çocuğu olması gibi) ve çatışmaları artırabilecek konular sınıf ortamına getirilmemelidir. İhtilaflı politik bir konu sınıf ortamına getirilecekse bu konunun ya da konuların eğitimsel anlamda bir değeri, öğrenciye bir katkısı olmalıdır. Eğitimsel anlamda öğrenciye herhangi bir şey katmayacak konuların sınıf ortamına getirilmemesi gerekmektedir.

Sosyal bilgiler eğitimcilerinin eğitim sürecinde sınıf ortamına getirilebilecek ve getirilemeyecek ihtilaflı politik konulara ilişkin verdikleri örnekler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.2.1

İhtilaflı Politik Konularda İçerik/Konu Seçimi

Uygun Konular	f	Uygun Olmayan Konular	f
Bütün konular	11	Siyaset	8
Öğrenci seviyesine uygunluk	10	İdeolojik konular	5
Bakış açısı kazandıran konular	4	Bireysel farklılıklar	5
Darbeler	3	Cinsel yönelimler	3
Haklar	3	Bölgesel farklılıklar	2
Ekonomi	3	Kutuplaştırıcı konular	1
Terör	2	Ektrem konular	1
Yaşam hakkı	2	Gelişmeyi engelleyen konular	1
Afetler	2	Farkındalık kazandırmayan konular	1
Çevre sorunları	2	Topluma hitap etmeyen konular	1
Seçimler	1	Özel durumlar	1
Kalkınma	1		
Bilinen/açık konular	1		
İstismar	1		
Şiddet	1		
Başka ülke örnekleri	1		
Göçler	1		
İfade özgürlüğü	1		
Demokrasi	1		
Sınav sistemi	1		
Teknoloji bağımlılığı	1		

Öğrencilerin yaşı, bulunduğu sınıf, yaşadığı bölge, deneyimleri, hazır bulunuşluk seviyesi bu tip konuların sınıf ortamına getirilmesinde etkilidir. Konuyla ilgili olarak Okan adlı katılımcı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “*Kesinlikle getirilmemeli dediğim bir konu yok pek ama sınıflara göre düzenlemek daha mantıklı olabilir. Yani 5*

ve 6. sınıflarda bazı soyut problemlerin tam olarak idrak edilmesi biraz zor olabilir yaş itibariyle ama biraz daha ilerleyen sınıflarda daha kolay olabilir.”

Bu tarz ihtilafli politik konuların 5 ve 6. sınıf çocukları için daha soyut kavramlar içeren konular olması sebebiyle zor anlaşılacağını, daha ileri seviyelerde daha anlaşılır olacağını belirtmiştir. Yine Miray adlı katılımcı da benzer şekilde,

Yani şöyle bir şey mesela sosyal bilgiler eğitiminin, sosyal bilgiler programının hitap ettiği sınıf düzeyine baktığımızda 5 sınıftan başlayıp işte 8 sınıfta Atatürk inkılâplarına kadar olan kısmı kapsıyor. 5.sınıf düzeyindeki bir sınıfa onun anlayabileceği basitlikte sorulur. 8.Sınıf sorulan biraz daha ağırdır ama 5.sınıfa sorulan yani öğrencilerin bence bilişsel özelliklerine göre her türlü şey tartışmaya açıktır diye düşünüyorum.

Düşüncelerini bu şekilde ifade eden Miray isimli katılımcı ayrıca öğrenci seviyesine uygunluk konusuna vurgu yapmıştır. Öğrenci seviyesine uygun olduğu sürece toplumu ve sosyal bilgileri ilgilendiren hemen her konunun sınıf ortamına getirilebileceği, öğrencileri bilinçlendirmek adına her konunun sınıf ortamına getirilmesi gerektiği de belirtilmiştir. Bu konular sınıf ortamına getirilmese bile öğrencilerin bu konuları medyada ve yakın çevrelerinde zaten duyup konuştukları da ifade edilmiştir. Bu nedenle toplumu ilgilendiren, sosyal bilgiler kapsamı içinde olan tüm konular öğrenci seviyesi de dikkate alınarak sınıfa getirilmelidir.

Öğrencilerde farklı bakış açıları geliştirecek ve öğrencilerin kendilerini daha rahat ifade edebileceği konular da sınıf ortamına getirilebilir. Ekonomi, göçler, insan hakları, çevre sorunları, demokrasi, doğal afetler, teknoloji bağımlılığı, sınav sistemi, seçimle, kalkınmayı teşvik eden konular da sınıf ortamına yine öğrenci seviyesi dikkate alınarak getirilebilir.

Sınıf ortamına getirilemeyecek konuların başında ise siyaset ve ideolojik konular gelmektedir. Siyasetle ilgili konular veya ideolojik olarak nitelendirilebilecek konular yanlış yönlendirmeye ve anlaşılmaya müsait konular olarak görülmektedir. Bu konular sınıf ortamına getiriliyorsa dikkatli olmak gerekmektedir. Konuyla ilgili Kamer adlı katılımcı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Var tabii evet yani özellikle siyasi konular, ideolojiler sınıf ortamına bence getirilmemeli. Çünkü bunlar yönlendirilebiliyor A Partisi ya da bir B partisinin yaptıkları yapacakları sınıf ortamında tartışılacağı zaman çok farklı görüşler ortaya çıkacaktır ve dediğim gibi bunların çok sağlam bir

temeli olmadığı için bir tartışmanın seviyeli bir tartışmanın olmasını gerektirecek bir temel olmadığı için bu da bir kaosa sürükleyebiliyor.

Bu ifadelere ek olarak, Kamer adlı katılımcı ideolojik konuların ve siyasetin sınıf ortamına getirilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Din, inanç, dil, etnik köken gibi bireysel farklılıkları içeren konular da sınıf ortamına getirilmemesi gereken veya getirilirken çok dikkat edilmesi gereken konulardandır. Yine benzer şekilde yaşanan bölgeye göre de bu konuların sınıfa getirilmesi farklılık göstermektedir. Konuyla ilgili Ahmet adlı katılımcı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Ben şahsen her konuyu sınıfa getiremem çünkü hangi bölgeye gittim, nerede yaşadım önemli doğru değil mi? Doğuya giderseniz farklı konular olabilir batıya giderseniz farklı konular olabilir ama biz gökkuşağı gibi bir milletiz ama bunu anlayamadılar, sınıftaki öğrencilere anlatmak biraz zorlaşabilir bunları.

Ahmet adlı katılımcı ülkenin farklı coğrafi bölgelerinde bu tarz ihtilaflı politik konuların değişkenlik gösterebileceğini ifade etmiştir. Buna göre güncel olsun veya olmasın ihtilaflı politik konular ülkenin her yerinde, her bölgede aynı şekilde konuşulamamaktır.

İhtilaflı politik bir konu olarak nitelendirilen ve sınıfa getirilmemesi gereken konulardan biri de cinsel yönelimlerle ilgili konulardır. Özellikle Lgbt+ ile ilgili konular sınıf ortamına getirilmemelidir. Bu tarz konular hem öğrenci seviyesine uygun görülmemiştir hem çocukları etkileme potansiyeli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca okul idaresinin, ailelerin ve sosyal çevrenin bu konulara tepki göstereceği, bu nedenle sınıf ortamına getirilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bu tip cinsel yönelimlerle ilgili konuların eğitimsel anlamda öğrenciye kazandıracığı herhangi bir şeyin olmadığı da ifade edilmiştir. Sosyal bilgiler eğitimcilerine göre ihtilaflı politik konular, üzerinde görüş birliğine varılamamış, farklı görüş ve düşünceleri içeren konuları kapsadığı için eğitim sürecinde kullanılırken hem sınıf içinde hem de sınıf dışında birtakım problemler yaşanmasına sebep olabilir. Bu tip konular sınıf ortamında konuşulup, tartışıldıktan sonra farklı görüş ve düşüncede olan öğrenciler arasında yaşanacak gerginlikler sınıf dışına hatta okul dışına bile yansiyabilir.

Sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilaflı politik konuların eğitim sürecince kullanılmasında yaşanabilecek olası problemlere ilişkin verdikleri örnekler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.2.2

İhtilaflı Politik Konuların Eğitim Sürecinde Kullanılmasında Yaşanabilecek Problemler

Olası Problemler	f
Sınıf iklimi/yönetimi	14
Kavga/Çatışma/Düşmanlık	13
Öğrenci özellikler	7
Siyasi Konular	6
Dışlanma korkusu	6
Fikir ayrılıkları	5
Kutuplaşmalar	5
Tartışmalar	4
Okul ve veli tepkileri	3
Dayatmalar	2
Okul dışına yansıma	2
Plansızlık/yöntem seçimi	2
Savunmaya geçme	2
Yanlış anlaşılma	1
İhtilaflar	1
Üslup	1

Sosyal bilgiler eğitimcilerine göre ihtilaflı politik konuların sınıf ortamına getirilmesinde yaşanacak problemlerin en başında sınıf yönetimi ile ilgili problemler gelmektedir. Sınıf içinde yaşanacak kargaşa, gürültü, tartışmanın kontrolden çıkması, olumsuz sınıf iklimi, gerginlikler bu tarz konuların eğitim sürecinde kullanılmasında yaşanabilecek problemlerdir. Sınıf yönetimi ile ilgili problemlerden sonra yaşanacak ikinci sorun ise kavgalar, kutuplaşmalar ve düşmanlıklardır. Sınıf içerisinde yaşanacak küçük veya büyük tartışmalar, farklı görüşteki öğrenciler arası yaşanacak gerginlikler kavgaya ve düşmanlıklara sebep olabilmektedir. Sınıf içerisinde yaşanan bu gerginliklerin okul dışına yansıma ihtimali de bulunmaktadır. Eğer tartışma öğretmen tarafından iyi yönetilemezse kavga ve çatışma kaçınılmaz olabilir. Bazı öğrencilerin fikirlerinde ısrarcı olması veya diretmesi de gerginliklere sebep olmaktadır. Öğrenci özelliklerinden kaynaklanan olumsuzluklarsa şu şekilde sıralanmıştır; öğrenci seviyesinin tartışmaya veya tartışılan konuya uygun olmaması, dikkat dağınıklığı, öğrencilerin bu tarz konulara ilgisiz olması,

çekingen kişilik özelliği, öğrencinin içinde bulunduğu gelişim dönemi. Siyasetle ilgili konuların eğitim sürecinde sınıf ortamına getirilmesi de yaşanabilecek problemlerden biridir. Din, dil, etnik köken, siyasi partiler gibi politikayla ilişkilendirilen konuların sınıf ortamına getirilmesi sakıncalı görülmektedir. Hilal adlı katılımcı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Politika girince işin içine biraz siyaset de giriyor. Siyaset girdiği zaman da şimdi öğrenciler yaş oranları sosyal bilgilerde 8.sınıfa kadar 13-14 maksimum. Bu yaşta beyin yıkama oranı daha yüksek bence. Kendi görüşlerimizi dayatmak değil de hani daha çok onların kendi görüşlerini açmak, ufkunu açmak, hani bir örnek olay vermek daha mantıklı bence. Siyasi konular konuşulurken önlem alınmalı bence.

Buradan da anlaşıldığı üzere siyasi konuların sınıf ortamına getirilmesinin öğrencileri etkileyebileceği ifade edilmiştir. İhtilafli politik konuların eğitim sürecinde kullanılmasında yaşanabilecek bir diğer sorun ise sınıf ortamında farklı din, dil veya etnik kökene sahip öğrencilerin bulunması durumunda yaşanabilecek ötekileştirme veya dışlanma korkusudur. Farklı etnik kökenden gelen, farklı inançlara sahip öğrencilerin azınlıkta kaldıkları için sınıf ortamında düşüncelerini söylemekten çekinecekleri ifade edilmiştir. Yine inanç veya etnik kökeni farklı olmasa bile sınıfta diğer öğrencilerden farklı düşüncede olan öğrenciler dışlanma korkusu nedeniyle düşüncelerini ifade etmekten kaçınabilmektedir. Dışlanma korkusuyla ilgili olarak Sevim adlı katılımcı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

5. Sınıflara girerken bir öğrencim vardı o kadar mı güzel tatlı biri sonra Ermenistan konusu geçti, ya anlatıyordum o dönemde şey oldu Karabağ Savaşı vardı yakın zamanda kulağıma geldi dedi ki, öğretmenim benim annem Ermeni dedi. Kızın annesi Ermeni'ymiş, sınıfta sesli söylemedi herhalde tepki toplayacağını düşündü gelip kulağıma söyledi. Olabilir dedim, hani o siyaset olduğu için insanlar Ermeni diye, herkesin içinde demedim zaten teneffüste köşeye çekip konuştum.

Fikir ayrılıkları, kutuplaşmalar ve tartışmalar da eğitim sürecinde sınıf ortamında çeşitli sorunlara yol açmaktadır. İhtilafli konular, üstünde ortak görüşe varılamayan farklı görüşlerin olduğu konulardır. Bu açıdan sınıf ortamında fikir ayrılıklarının olması ve çeşitli tartışmaların yaşanması beklenen bir durumdur. Ancak, tartışma iyi yönetilmezse kutuplaşmalara, zıtlaşmalara ve düşmanlığa sebep olabilir ki bu da eğitim sürecini olumsuz yönde etkileyecektir. Dolayısıyla bu şekilde sınıf ortamında yaşanabilecek

çeşitli olumsuzluklara karşı öğretmenlere önemli roller düşmektedir. Katılımcılar özellikle bu tip durumlar için öğretmenin sınıf içinde tartışmayı iyi yönetmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Okul idaresinden ve velilerden gelebilecek tepkiler, sınıf içinde yaşanan gerginliklerin okul dışına yansımaları, öğrencilerin konuyu yanlış anlamaları ve kendi fikirlerini, düşüncelerini savunmaya geçmesi, öğretmenin önceden plan yapmaması, sınıfa hazırlıksız gelmesi, yanlış yöntem seçimi, öğrencilerin karşıt görüşteki öğrencilerin fikirlerini sert bir üslupla eleştirmesi de ihtilaflı politik konuların eğitim sürecinde kullanılmasında yaşanacak problemlere örneklerdir.

Sosyal bilgiler eğitimcileri bu tarz konuların sınıf ortamına getirilmesinde yaşanabilecek problemler için çeşitli çözüm önerileri sunmuşlardır. Aşağıdaki tabloda bu çözüm önerileri gösterilmiştir.

Tablo 4.2.3

İhtilaflı Politik Konuların Eğitim Sürecinde Kullanılmasında Yaşanabilecek Problemlere Çözüm Önerileri

Çözüm Önerileri	<i>f</i>
Öğretmen becerileri	28
Konu seçimi/sınırlandırma	8
Saygı/Empati	8
Yöntem	8
Demokratik sınıf ortamı	3
Öğrenci seviyesine uygunluk	3
Siyasete girmemek	2
Toleranslı olmak	1
Basitleştirmek	1
Esneklik	1
Velileri bilgilendirme	1

İhtilaflı politik konuların eğitim sürecinde kullanılması sırasında sınıf içinde yaşanabilecek problemlerin çözümünde en büyük görev öğretmene düşmektedir. Öğretmen sınıfta iyi bir yönetici olmalı, tartışmayı iyi yönetmeli, otoritesini sağlam kurmalı, sınıfa hâkim olmalıdır. Öğretmen sınıf hâkimiyetini sağlarken aynı zamanda tarafsız bir tutum sergilemelidir. Pınar adlı katılımcı tarafsızlıkla ilgili olarak düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “*Tabii ki burada en büyük görev öğretmenlere düşüyor. Öğretmenin*

kesinlikle bir tutum yani taraf tutum sergilememesi gerekiyor. Öğretmenin bu konumda olduğu zaman, objektif bir şekilde ifade ettiği zaman kendisini çocuklara, problemin hiç oluşmayacağını düşünüyorum.”

Öğretmenin manipüle olmaması ve manipüle etmemesi gerekmektedir. Bu nedenle konuyla ilgili ön hazırlığını iyi yapmalıdır. Öğretmenin hem konunun içeriğiyle ilgili alan bilgisine sahip olması hem de tartışma kurallarını belirlemesi için önceden hazırlık yapması gerekmektedir. Tartışma kuralları önceden belirlenmeli, gerekiyorsa sınıfta bir iş bölümü yapılmalı, öğrenciler bilinçlendirilmelidir. Aksi durumda sınıfta kargaşa yaşanması kaçınılmaz olacaktır için tartışma da amacına ulaşamayacaktır.

Öğretmenler aynı zamanda öğrencilerinin özelliklerini de iyi bilmeli yani öğrencilerini iyi tanımalıdır. Özellikle konu seçiminde ve konunun sınırlarının belirlenmesinde öğrencilerin içinde bulunduğu yaş dönemi ve hazır bulunuşluk durumlarını dikkate almak için öğretmen öğrencilerini iyi tanımalıdır. Çocukların seviyeleri tartışmaya uygun değilse seviyeye uygun başka tartışma yöntemleri seçmeli veya öğrencilerin hazır bulunuşluk seviyelerini yükseltici çalışmalar yapmalıdır. Öğrencileri tanımak sınıf yönetiminde de öğretmene kolaylık sağlayacaktır. İhtilafli politik konular eğitim sürecinde kullanılırken öğrencilere saygı ve empati becerilerini kazandırmak, yaşanabilecek problemleri azaltacak yollardan biri olarak görülmektedir.

Katılımcılar tartışma kurallarını belirlerken öğrencilere birbirlerinin fikirlerine saygı duymaları gerektiğini söyleyeceklerini ifade etmişlerdir. Elbette saygı, “birbirinize saygı duyacaksınız” demekle kazanılacak bir değer değildir ancak bu değer en iyi şekilde öğrenileceği ortam sınıf ortamı, yöntem de tartışma yöntemidir. Dolayısıyla ihtilafli bir konu sınıf ortamında tartışılırken süreç içinde öğrenciler birbirlerinin düşüncelerine saygı duymayı yaparak yaşayarak öğreneceklerdir. Farklılıklar saygı göstermekle ilgili olarak Zehra adlı katılımcı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Aslında işte farklılıkların, farklı bakış açılarının, düşüncelerin kötü bir şey olmadığını aşılırsak çocuklara, farklılıkların aslında güzel bir şey olduğunu yani farklı farklı bakış açıları görmenin bizi ve zihnimizi geliştireceğini, değiştireceğini anlatmaya çalışırsak ve bunu başarılırsak, bir sorun yaşamayız diye düşünüyorum.

Zehra isimli katılımcı, farklılıkların aslında birer zenginlik olduğunu ve bu bakış açısının öğrencilere kazandırılması gerektiğini belirtmiştir. Empati becerisini geliştirecek etkinliklere yer vermek de sınıf içi çatışmaları önleyecek bir çözüm yolu olarak görülmektedir. Ahmet adlı katılımcı düşüncelerini: “*Mesela A düşüncesine sahip bir öğren-*

ciden B düşüncesini kendi düşüncesiymiş gibi savunmasını isterseniz bunu sağlayabilirsek empati yeteneği gelişebilir öğrencinin.” Şeklinde ifade etmiştir, empati becerisinin kazandırılmasında farklı yöntemlerin denenebileceğine örnek vermiştir.

Doğru yöntem seçimi ihtilafı politik konuların eğitim sürecinde kullanılması için oldukça önemlidir. Yöntemle ilgili olarak sosyal bilgiler eğitimcileri münazara gibi tekniklerin kullanılabileceğini, zıt görüşteki öğrencilerin karşıt görüşleri kendi görüşleri gibi savunmalarını isteyebileceklerini ve öğrencileri araştırmaya teşvik edebileceklerini belirtmişlerdir. Konu seçimi ve konunun sınırlandırılması da sınıf içi yaşanabilecek sorunların çözümünde etkili görülmüştür. Katılımcılar din, dil, ırk gibi hassas konulara yer verirken dikkatli olunması gerektiğini ifade etmişlerdir. Tek konu seçip tartışmayı onun üzerinden ilerletmek, sınıfla birlikte ortak bir konuya karar vermek, genel politik konuları seçmek, yakın çevreden ziyade uzak çevreden veya başka ülkelerin gündeminden konu seçmek konu seçiminde belirlenen kriterlerden bazılarıdır. Ayrıca konu seçimine ve sınırlandırılmasına uzman bir komisyonun karar vermesi gerektiği de belirtilmiştir. Siyasi konulardan uzak durmak, konuyu olabildiğince basitleştirmek, iki tarafın birbirini anlamasını sağlamak, esneklik ve velileri içerik hakkında önceden bilgilendirmek de ihtilafı politik konuların eğitim sürecinde kullanılması sırasında yaşanabilecek problemleri önleyecek çözüm yollarıdır.

Politik olsun veya olmasın ihtilafı politik sorunlar özellikle de sosyal medyada sık sık gündeme gelen konulardır. Öğrenciler bu tarz konuları ya sosyal medyadan ya da yakın çevresinden duyup, sınıf ortamına getirmektedir. Özellikle sosyal medyada bu tarz konularla ilgili bir bilgi kirliliğinin varlığından söz edebiliriz. Dolayısıyla öğrencilerin ihtilafı politik konularla ilgili yanlış veya eksik bilgiler öğrenmeleri kuvvetle muhtemeldir. Sosyal bilgiler eğitimcileri bu tarz yanlış ve eksik öğrenmeleri gidermek için de çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Eğitimcilere göre eksik öğrenmeleri gidermede öğrencileri doğru kaynaklara yönlendirmek en etkili yollardan biridir. Öğrencileri doğru ve güvenilir bilgi kaynaklarına yönlendirmenin yanı sıra farklı kaynaklara yönlendirmek de gerekmektedir. Bu açıdan öğrencilerin internette gördükleri içerikleri sorgulayabilmeleri için medya okuryazarlığı becerisinin kazandırılması gerektiğini de ifade etmişlerdir. Kaynak konusunda özellikle de teyitli kaynak konusunda öğretmen öğrencilere rehberlik etmelidir. Öğretmenin donanımlı olması, öğrenciye doğru bilgi verebilmesi için ilk önce kendisinin konuyla ilgili bilgi sahibi olması gerektiğini de ifade etmişlerdir. Öğretmen kendisini yetiştirmeli ve tartışmayı yönlendirebilecek donanıma sahip olmalıdır.

Yanlış öğrenmelerin önüne geçmek için yapıcı geribildirimler de bulunmak önemlidir. Katılımcılara göre öğrencilerin hatalı olduğu yerlerde kesinlikle öğrenciyi eleştirmemeli ve yargılamamalıdır. Öğretmen, öğrenciye karşı anlayışlı ve samimi davranarak yanlış öğrendiği bir bilgiyi anında düzeltilmelidir. Öğrencinin farklı açılardan bakmasını sağlayacak yönlendirici sorular sorarak doğru bilgiye ulaşması sağlanabilir. Aksi takdirde öğrenciler bir dahaki tartışmada görüşlerini ifade etmekten çekinecek ve tartışmaya katılmayacaklardır. Farklı yöntem ve teknikler kullanma, kavram haritaları kullanma, örneklendirmeler yapma, güncel örnekler verme, görseller kullanma, kanıtlar sunma ve öğrencilerin görüşlerini ifade edebilecekleri bir sınıf ortamı yaratma ihtilaflı politik konuların öğretiminde hatalı ve eksik bilgilerin önüne geçecektir.

Araştırma kapsamında cevap aranan sorulardan biri olan sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilaflı politik konuların eğitim sürecinde kullanılmasına yönelik görüş ve düşünceleri nelerdir sorusuna cevap olarak tüm öğretmenler olumlu görüş bildirmişlerdir. Sosyal bilgiler eğitimcilerine göre hem lisans eğitiminde hem de ilkökul ve ortaokul seviyesinde ihtilaflı politik konulara yer verilmelidir. Demokratik değerlerin kazandırılması ve demokrasi eğitimi için bu tarz konulara yer verilmelidir. Konuyla ilgili olarak Özge adlı katılımcı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir; *“Elbette yer verilmelidir. Öğrencilerimizin toplumsal konular hakkındaki duygu ve düşüncelerini ifade etmesinin, sağlıklı bir demokrasi ortamının oluşmasında etkili olacağını düşünüyorum. Bireyin içinde bulunduğu toplumun sorunları ile ilgili fikir sahibi olması, eleştirmesi, bireyin etkin vatandaş olmasındaki rolünü büyük oranda etkiler.”*

Öğrencileri toplumsal konular hakkında bilinçlendirmek, sağlıklı düşünebilen, haklarını ve sorumluluklarını bilen, kolektif bilince sahip etkin vatandaşlar yetiştirmek için öğrenci seviyelerini de göz önünde bulundurarak bu tarz politik ihtilaflı politik sorunlara yer verilmelidir. Sosyal bilgiler eğitimcilerine göre sosyal bilgiler dersi hayatla iç içe olan bir derstir ve bu dersin öğrenme alanlarından biri de birey ve toplum öğrenme alanıdır. Dolayısıyla hem disiplinler arası bir ders olması hem de hayatla iç içe olan bir ders olması nedeniyle öğrencilerin bu tarz konuları konuşup tartışabilecekleri derslerden en önemlisi sosyal bilgiler dersidir. Öğrencilere genel kültür kazandırmak, bir sonraki eğitim kademesine hazırlamak, öğrenciye toplumun kültürel değerlerini aktarmak, bireyleri etkileyen şeylerin neler olduğunu fark etmek ve bunları değiştirme gücünü kazandırmak için de ihtilaflı politik konulara sosyal bilgiler dersinde yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Sosyal bilgiler dersi pek çok disiplini bünyesinde barındırması nedeniyle ihtilaflı politik sorunların en çok konuşulduğu derslerin başında gelmektedir.

Ülkemizde uygulanan sosyal bilgiler öğretim programında da bu konuya yer verilmiş ve öğrencilerin gerçek hayat problemleri ve çelişkili durumlarla karşılaştırılmaları ve karşılaştıkları problemler üzerinde yansıtıcı düşünceleri gerektiği üzerinde durulmuştur. İhtilaflı politik konuların eğitim sürecinde kullanılması ile ilgili bulgularda, katılımcılar tarafından bu konuların kullanılmasının pek çok faydası olduğu ifade edilmiştir. Aşağıdaki tabloda bu kazanımlara yer verilmiştir.

Tablo 4.2.4

İhtilaflı Politik Konuların Eğitim Sürecinde Kullanılmasına Yönelik Kazanımlar

Eğitimsel Kazanımlar	f	Toplumsal Kazanımlar	f
Beceri eğitimi	43	Bilinçlendirme	14
Vatandaşlık eğitimi	10	Topluma/kültüre hazırlık	6
Değerler eğitimi	6	Demokratik yaşam	2
Dikkat çekme	4	Farklılıklara saygı	2
Dersi keyifli hale getirme	3	Geçmişten ders çıkarma	2
Kültür aktarımı	2	Toplumu şekillendirme	1
Rehberlik	1	Toplumsal birlik	1
Hak öğretimi	1		
Pekiştirme/Örneklendirme	1		

İhtilaflı politik konuların eğitimsel açıdan en büyük getirisi beceri eğitimidir. Eleştirel ve yaratıcı düşünme, özgür düşünme, kendini ifade etme, doğru kararlar verebilme, politik okuryazarlık, problem çözebilme, yeni ve farklı fikirler üretebilme, çok yönlü düşünebilme, medya okuryazarlığı gibi becerilerin gelişimine katkı sağlaması, ihtilaflı politik sorunların getirileri olarak sıralanmıştır. Öğrenciyi düşünmeye sevk etme, farklı çözüm yolları kullanarak problemlere farklı çözümler bulabilmelerini sağlamak da eğitimsel açıdan faydalı görülmüştür. Sosyal bilgiler dersinin amaçlarından biri olan etkin vatandaş yetiştirme hedefi de ihtilaflı politik konuların eğitim sürecindeki faydalarından biridir. Katılımcılar bu tarz politik konuların vatandaşlık eğitimi için faydalı olacağını düşünmektedirler. Özellikle de geleceğin seçmenleri olan çocuklar için katılım ile ilgili konulara yer verilmelidir. Saygı, hoşgörü, empati, duyarlılık, özgürlük gibi değerler de ihtilaflı politik sorunların eğitim sürecinde öğrencilere kazandıracığı değerlerden bazılarıdır. Özellikle farklılıklara saygı gibi toplumsal birlikteliğe katkısı olacak değerlerin kazandırılmasında, ihtilaflı politik sorunlar önemli görülmüştür. İhti-

laflı konular sayesinde öğrencilerin kendileri gibi düşünmeyen insanların da var olduğu ve herkesin düşüncesinin değerli olduğunu fark edecekleri ifade edilmiştir. İhtilaflı konular ayrıca derste dikkat çekme amacıyla da kullanılabilir.

Katılımcılar özellikle sosyal bilgiler ile ilgili o anda yaşanan veya gündemde olan bir konunun sınıfa getirilmesinin öğrencinin dikkatini çekeceğini ve akılda daha iyi kalacağı ifade etmişlerdir. Dikkat çekmenin peşi sıra bu konular aynı zamanda dersin daha keyifli hale getirilmesine de katkı sağlayacaktır. Öğrenci ile öğretmen arasında bir etkileşim yaratması da olumlu bir sınıf iklimine katkı sağlayacaktır. İhtilaflı konuların öğrencilerde tartışma kültürü oluşturmada etkili olacağı da adaylar tarafından vurgulanmıştır. Okullar eğitim öğretim faaliyetlerinin yanı sıra aynı zamanda toplumun kültürünün sonraki nesillere aktarıldığı kurumlardır. Sosyal bilgiler eğitimcileri ihtilaflı politik sorunlar sayesinde bu kültür aktarımının da gerçekleşeceğini belirtmişlerdir. İhtilaflı konuların ayrıca hak öğretimi, konuları pekiştirme ve örneklendirme, öğrenciye rehberlik etme gibi eğitimsel kazançları da mevcuttur. Toplumsal açıdan ihtilaflı politik sorunların faydalarına, öğrencilerin toplumsal ve politik konular hakkında bilinçlenmeleri ile ülkede ve dünyada olup bitenler hakkında haberdar olmaları örnek olarak verilmiştir.

Sosyal bilgiler eğitimcileri, öğrencilerin içinde yaşadıkları toplumun sorunları ile ilgili bilgi sahibi olmaları, ülkede ve dünyada yaşanan olaylara kayıtsız kalmamaları, politik bir bilinç kazanmaları için ihtilaflı politik konuların faydalı olacağını düşünmektedirler. İhtilaflı politik konuların toplumsal açıdan kazanımlarından biri de öğrencileri toplumsal hayata hazırlamak ve kültürel değerleri benimsetmektir. Kültür aktarımı bireyin yaşadığı topluma uyum sağlamasında önemli olarak görülmektedir. Özellikle göç alan ve bu nedenle farklı kültürleri içinde barındıran ülkeler için kültür aktarımı ve diğer kültürlerin farkında olma adına sosyal bilgilerde ihtilaflı politik sorunlara yer verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Sorunların uzlaşılı yoluyla çözebilmeleri için öğrencilerde farklılıklara saygılı gösterme bilincini geliştirme adına ihtilaflı politik konulara yer vermek toplumsal açıdan faydalı görülmüştür. Sağlıklı bir demokratik kültür yaratmak, toplumsal birliğı sağlayabilmek ve okulların toplumu değıştirme, dönüştürme işlevinden faydalanabilmek adına ihtilaflı politik konulara sosyal bilgiler eğitiminde yer verilmelidir.

4.3. Sosyal Bilgiler Eğitimcilerinin İhtilaflı Politik Konularla İlgili Eğitimleri ve Özyeterlilikleri İle İlgili Bulgular

Sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilaflı politik konularla ilgili eğitimleri ve öz yeterlilikleri ile ilgili bulgularda bu konuların lisans eğitimi sırasında nasıl verildiğı, aka-

demisyenlerin tutumları ve alınan eğitimin mesleki gelişimlerine katkısı incelenmiştir. Bu konuda ilk göze çarpan sonuç, lisans eğitimi sırasında akademisyenlerin bu konuların sınıf ortamına getirilmesinde takındıkları tutumlardır. Katılımcıların bir kısmı akademisyenlerle ilgili olumlu görüş bildirirken bir kısmı ise olumsuz görüş bildirmişlerdir.

Olumlu görüş bildiren katılımcılar, derslerine giren öğretim üyelerinin tartışma için uygun ortam yarattıklarını, öğrencilere kendilerini ifade etme fırsatı tanıdıklarını, öğretmen ile öğrenciler arasında bir etkileşimin yaşandığını, zıt düşüncelerde olsalar bile herkesin düşüncelerini özgürce ifade ettiklerini, politik konuları sınıfta tartıştıklarını ve herkesin bu konularda kendince bir sentez yaptığını ifade etmişlerdir. İhtilaflı konuların sınıf ortamına getirilmesinde akademisyenlerin bu konularla ilgi görüş, düşünce ve tutumlarının çok önemli olduğunu, demokratik bir sınıf ortamı yaratmada öğretmenlerin tavrının etkili olduğunu belirtmişlerdir. Konuyla ilgili Kamer adlı katılımcı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Yani bir ortak havuz dersimiz vardı, felsefe dersi not tutulmazdı, devam zorunluluğu yoktu sadece isteyen gelirdi. Sosyoloji dersi yine aynı şekildeydi ve biz o derse isteyerek giderdik çünkü orada istediğimiz sözü, tabi şu anlamda değil hani ağzımıza gelen her şeyi orada sloganvari orada söylemek değil, bir fikir tartışması yürütebiliyorduk ve hoca bu ortamı hazırlayabiliyordu. İki tarafı da kırıp dökmeden, belki bize tamamen zıt görüşteydiler ama bizim en azından orada konuşma imkânımızı sağlıyorlardı, o açıdan o dersler oldukça faydalı oldu.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi sosyal bilgiler eğitimcileri lisans eğitimi sırasında kendilerini ifade edebilecekleri derslere ve bu dersi veren akademisyenlere karşı olumlu bir tutum geliştirmişlerdir, derslere zorunlu değil kendi istekleri ile severek gittiklerini, zıt görüşlerde olsalar bile konuşma imkânı yakaladıklarını belirtmişlerdir. Olumlu akademisyen tutumlarına örnek olarak, Seda isimli katılımcı da benzer görüşler dile getirmiştir;

Ben siyasal düşünceler tarihi diye bir dersim vardı seçmeliydi o ders, o dersi almıştım. Hocanın dersi belki işte hocanın tarzından ya da hocanın tutumundan dolayı, ihtilaflı politik sorunlar, politik konular, tartışma ortamı, tartışma kültürü kendini ifade edebilme durumuna biraz daha sanırım onun sayesinde kendim hazırlanmışım, onun sayesinde böyle bir beceri edinebilmişim. Hoca, bunun için uygun bir ortam da oluşturuyordu. Çünkü şey hani dersi ciddi anlamda merak eden ilgi duyan öğrenciler kalıyordu.

Diğerleri imzalarını atıp çıkıyorlardı. Biz 3 saat boyunca ciddi anlamda oturup tartışa tartışa birçok düşünceyi, ideolojiyi konuşup üzerine okuyup ilerlediğimiz derslerden biriydi. Onun için hocanın bana kazandırdığı büyük bir kazanç diyeyim.

Sosyal bilgiler eğitimcilerinin bir kısmı ise hem akademisyenlerin bu tarz konuların sınıf ortamına getirilmesine hoş bakmadıklarını, hem de bu tip konularda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Politikayla ilişkilendirilen konuların sınıf ortamına özellikle getirilmediğini, bu konulardan özellikle kaçındıklarını da belirtmişlerdir. Konuyla ilgili en çarpıcı açıklamayı Serdar adlı katılımcı yapmıştır;

Üniversitede maalesef politik konuları pek girilmiyor imtina ile kaçınıyor. Fakat tartışma teknik ve yöntemleri ile alakalı gerek teorik gerek pratik olsun ufak ufak derslere aldık ama özellikle bu spesifik konu hakkında politik konular hakkında ders almadık aksine üniversitede bu konulardan kaçınıldığını söyleyebilirim.

Yine benzer bir şekilde politikayla ilgili konulardan özellikle kaçınıldığını, derslerde müfredat neyse, o konuların işlendiği, sınavlara yönelik bir eğitim verildiği, öğrenciler tarafından politikayla ilgili konular sınıfa getirilse bile öğretmen tarafından bu konuların kapatıldığı ifade edilmektedir. Konuyla ilgili Kamer adlı katılımcı konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

Biz üniversitedeyken güncel politik konulara çok fazla giremezdik yani biz girecek olsak hocalarımız girmezdi. Hatta o konuyu orada kapatırlardı sınıf ortamında, çünkü çok fazla farklı görüşte insanlar var ve ciddi anlamda tartışmanın dozunu ayarlayamayan insanlar olabiliyor ki, haliyle hocalarımız da zaten bunun önüne geçebilmek adına çok fazla açmıyorlardı. Sadece işlenmesi gereken neyse onu işleyip geçiyorlardı ve sınavda da o şekilde sorular çıkıyordu.

Üniversitedeki akademisyenlerin bir kısmının ise “fişlenme”, “etiketlenme” ve “başımı derde sokmayayım” şeklinde endişeleri nedeniyle bu konulardan kaçındıklarını katılımcılar ifade etmiştir.

Verilen eğitimin kalitesinin yeterli olmadığını, sayısal olarak çok sayıda üniversitenin olmasının eğitimin kalitesini olumsuz yönde etkilediğini, üniversitedeki akademisyenlerin akademik becerilerinin zayıf olduğunu ve öğretim kadrosunun niteliğinin istenen düzeyde olmadığını belirten Fatih ve Ahmet adlı katılımcılar konuyla ilgili görüşlerini şöyle ifade etmişlerdir;

Valla hocam üniversite, bizim üniversite aile üniversitesi olduğu için. Biz o tür şeylere o toplara girmedik maalesef. Öyle bir gerçeklik var. Daha 2 kelimeyi bir araya getiremeyen hocalarımız vardı, işin gerçeğini söylemek gerekirse.

Her yere üniversite açmakla okunmuyor yani önemli olan orada istihdam yaratmak 81 ile isterseniz 500 tane üniversite açın ama amaç kaliteli öğretmen yetiştirmek doğru değil mi?

Bunlara ek olarak, sınıf ortamında farklı etnik köken, dini inanç, görüş ve düşüncelere sahip öğrencilerin varlığı da yine ihtilafli politik konuların sınıf ortamına getirilmesinde bir engel olarak görülmektedir.

Sonuç itibariyle sosyal bilgiler eğitimcileri kendilerini rahat bir şekilde ifade edebildikleri derslere ve bu imkânı sağlayan akademisyenlere karşı olumlu görüş bildirmişlerdir. Farklı görüş ve düşüncede olan öğrencilerin bir arada bulunduğu sınıf ortamında bir tartışmanın nasıl idare edileceğini gördüklerini ve tartışmayı yönetebilme becerilerinin geliştiğini ifade etmişlerdir. Bir diğer göze çarpan sonuç ise öğretmen adaylarının derslerde bu tip ihtilafli politik konulara yer veren akademisyenlere karşı geliştirdikleri olumlu tutumlardır.

Katılımcıların pek çoğu bu tarz derslere öğrencilerin yoklama alınmasa bile gönüllü olarak gittiklerini, derslerin eğlenceli ve verimli geçtiğini söylemiştir ve yine adaylar mezun oldukları halde dersi aldıkları akademisyenleri unutmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum öğrencilerin kendilerini özgürce ifade etmelerine izin veren öğretmenleri ile aralarında olumlu bir bağın kurulduğunu ve bu öğretmenlerin öğrenciler tarafından örnek alındığını göstermektedir.

Sosyal bilgiler eğitimcilerinin önemli bir kısmı ise olumsuz akademisyen tavırlarından ve verilen eğitimin nitelik bakımından yeterli olmadığından bahsetmiştir. Bazı akademisyenlerin bu tarz konulara girmekten imtina ettiklerini, sadece ders içeriğini aktardıklarını ifade etmişlerdir. Sınıf ortamında çok sayıda farklı özelliklere sahip öğrenciler bulunduğu için bu durumun tartışmayı kontrolden çıkarabileceğini düşünerek bu konulara hiç girilmediğinin altı çizilmiştir. Bu da bazı akademisyenlerin sınıf yönetimi konusunda risk almak istemediklerini göstermektedir. Yine benzer şekilde bazı akademisyenlerin konuyu sınıf ortamına getirseler bile bazı öğrenciler tarafından yanlış anlaşılmalara maruz kaldıkları görülmüştür. Hasan adlı katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir;

Bir hocamız gazeteler getirmiş objektif bir şekilde İzmir'i kim yakıtı diye, herkes işte böyle gazeteleri inceliyor mesela işte böyle sınıfta Ermeni bir kız vardı konuyu duyar duymaz hemen böyle ayağa kalktı falan bu iftira falan dedi. Hâlbuki hiç öyle bir şey yoktu, yani ama işte sınıfın iklimine göre de biraz şekilleniyor ne yazık ki.

Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi farklı etnik köken, düşünce ve inançlara sahip öğrencilerin bulunduğu sınıf ortamında bazen yanlış anlaşılmalara olabilmektedir veya konu manipüle edilebilmektedir.

Verilen eğitimin kalitesi ve niteliği de bir başka sorun olarak bildirilmiştir. Katılımcılar bazı akademisyenlerin akademik anlamda yeterli olmadığını düşünmektedirler. Bu durumun mesleğe hazırlık yeri olan lisans eğitimlerini olumsuz etkilediğini belirtmiş, aldıkları eğitimin kendilerine öğretmenlik mesleği adına pek bir şey katmadığını belirtmişlerdir. Fatih isimli katılımcı konuyla ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Çok net bir şekilde söyleyebilirim ki sadece mezun olduktan sonra biz aslında öğretmenliğin ne demek olduğunu öğrendik. Ben üniversitede özellikle kendi üniversitemde öğretmenliğin Ö'sünü bile öğrenmedim diyebilirim.”

Katılımcılar her ile bir üniversite açılmasının yani nicel olarak üniversitelerin fazla sayıda olmasının da eğitimin kalitesini düşürdüğünü beyan etmişlerdir. Eğitim sisteminin sınav odaklı olması, lisans eğitiminin sonlarına doğru adayların daha çok atanmak için uğraşmaları, yeni neslin bu tarz ihtilafli politik konulara ilgisiz kalmaları da bildirilen diğer sorunlardır.

Araştırmada ortaya çıkan bir başka bulgu da politik olsun veya olmasın ihtilafli politik sorunlara lisans eğitiminde ayrı bir ders olarak yer verilmemesidir. Katılımcılar ihtilafli politik sorunlar veya buna benzer bir ad altında ayrı bir ders almadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların neredeyse hemen hepsi ihtilafli politik sorunlarla ilgili içerikleri başka derslerde aldıklarını söylemişlerdir. Sosyal bilgiler derslerinin içeriği bu tip konulara müsait olduğu için ihtilafli politik sorunlar daha çok bu şekilde ele alınmıştır. Günümüz Dünya Sorunları, Siyasi Coğrafya, 20.Yüzyıl Türk Dünyası, Vatandaşlık ve İnsan Hakları, Siyasal Düşünceler Tarihi, 20.Yüzyıl Dünya Tarihi, Siyaset Bilimi, Sosyal Proje Geliştirme, Sosyal Gelişme ve Değişme dersleri ihtilafli politik sorunlara yer verilen derslerdir. Görüldüğü gibi bu tip konulara daha çok siyaset, tarih ve insan hakları ile ilgili derslerde yer verilmiştir. Yine buna benzer dersler aldıklarını ancak dersin ismini hatırlayamayan adaylar da vardır.

Sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilaflı politik konular sınıf ortamına getirildiğinde öğretmenlerin nasıl bir tutum sergilemeleri gerektiğine yönelik görüşleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.3.1

Sosyal Bilgiler Eğitimcilerinin İhtilaflı Politik Konulara Yönelik Öğretmen Tutumlarına İlişkin Görüşleri

Öğretmen Tutumları	f	Öğretmen Tutumları	f
Tarafsız	20	Çok yönlü düşünme	2
Yol gösterici	8	Kaçınmacı	2
Müdahaleci/Öngörülü	7	Apolitik	1
Demokratik/Eşitlikçi	6	Planlı/Düzenli	1
Moderatör/Yönetici	6	Dengeleyici	1
Bilgili/Donanımlı	6	Tutarlı	1
Kabul edici	4	Yapılandırıcı	1
Hoşgörülü	3	İşbirlikçi	1
Yöntem bilgisine sahip	3		
Öğrencileri tanıma	2		

Katılımcılar, eğitim sürecinde ihtilaflı politik konular sınıf ortamına getirildiğinde öğretmenlerin bu konulara ilişkin tutumlarının nasıl olması gerektiğine yönelik görüşlerini incelediğimizde “tarafsızlık” ilkesi üzerinde durdukları görülmüştür. Bu tarz konular sınıf ortamına getirildiğinde öğretmenlerin kesinlikle tarafsız olmaları gerektiği, öğretmenin konuyla ilgili bir görüşü olsa bile bunu öğrencilere kesinlikle yansıtması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Öğretmen, öğrencilerin gözünde rol model olabileceği için öğrencilerin öğretmenin görüş ve düşüncelerinden etkilenme ihtimaline karşı öğretmenin özellikle tarafsız bir tutum sergilemesi gerektiğini de belirtilmiştir. Öğretmenlerin takınacağı tarafsız tutum öğrencilerin kendilerini daha rahat hissederek, fikirlerini daha rahat ifade etmelerini sağlayacaktır. Konuyla ilgili Derya adlı katılımcı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir;

Öğretmen tutumları önemli çünkü öğretmen o sınıfta bir rol model oluşturuyor. Onun oluşturduğu her tutum çok önemli oluyor. Mesela düşünsenize öğretmen orada göçmenlerle ilgili çok ağır eleştirilerde bulunuyor, bunlar pistir, bunlar şöyledir, böyledir gibi örnekler veriyor. Bir baktınız

öğrenciler bu kişilere karşı çok kötü davranabiliyorlar. Taraf olursa bu büyük problemlere neden olabilir.

Sınıf içindeki öğretmen tutumlarına yönelik olarak katılımcılar öğretmenlerin konuyla ilgili bilgili olmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Sınıf içinde yaşanacak olumsuzluklara karşı konunun dağılarak başka taraflara çekilmemesi ve manipüle edilmesinin önüne geçilmesi adına öğretmenin tartışma sırasında iyi bir yönetici olması gerektiğini belirtmişlerdir. Yine öğretmenin sınıf içinde öğrencilere eşit davranması, her öğrencinin fikir ve düşüncelerine saygı göstererek eşit söz hakkı verilmesi gerektiği de çıkan bir diğer sonuçtur. Öğretmenin sınıf içinde sahip olması gereken bir diğer nitelik de yol gösterici, rehber olmasıdır. Özellikle bu tip konularla ilgili öğrencilerin eksik öğrenmelerini giderme konusunda öğretmenin öğrencileri doğru kaynaklara yönlendirmesi gerektiği de ifade edilmiştir.

Araştırmamızın alt sorularından biri olan ihtilaflı politik konuları eğitimsel amaçlı kullanma konusunda sosyal bilgiler eğitimcilerinin kendilerine yönelik tutumlarına yönelik bulguları incelediğimizde sosyal bilgiler eğitimcilerinin büyük bir kısmı bu konuların öğretiminde kendisini yeterli bulmamaktadır. Katılımcılardan bir kısmı ise kendilerini kısmen yeterli bulmaktadır. Yetersiz oldukları konu ve alanlarda gerekli çalışmaları yaparak eksiklerini tamamlayıp yeterli hale gelebileceklerini ifade etmişlerdir. Yeterli olduklarını düşünen eğitimciler ise alan ve yöntem bilgilerine güvendiklerini ifade etmişlerdir. Gündemi, haberleri, özellikle politik gündemi takip ettiklerini de belirtmişlerdir.

Aşağıdaki tabloda sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilaflı politik konuların öğretimi sürecinde kendilerini ne kadar yeterli gördükleri ile ilgili görüşleri verilmiştir.

Tablo 4.3.2

Eğitim Sürecinde İhtilaflı Politik Konuların Kullanımına İlişkin Öğretmen Adaylarının Kendilerine Yönelik Görüşleri

Adayların Yeterlilik Algıları	f
Yetersizim	52
Yeterliyim	22
Kısmen Yeterliyim	7

Sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilafli politik konularla ilgili yeterliliklerine dair görüşlerini incelediğimizde, katılımcılar yeterli olmalarını sağlayan niteliklerini; iyi analiz etme becerisine sahip olma, tarafsız olma, apolitik olma, gündemi takip etme, yeterli bilgi birikimine sahip olma, eleştirel ve sorgulayıcı olma, eşitlikçi olma, farklı bakış açılarına sahip olma, siyasi gündemi yakından takip etme, kendini iyi ifade etme, liderlik vasfına sahip olma, iyi bir moderatör olma, otoriter olma ve tutucu olmama şeklinde sıralamışlardır. Ayrıca konuyla ilgili eksik bilgileri varsa araştırıp, eksiklerini gidererek yeterli bir hale geleceklerini de ifade etmişlerdir.

Kendilerini yetersiz bulan katılımcılar ise yetersizlik sebeplerini en çok öğretmenlik deneyimlerinin olmamasına bağlamışlardır. Lisans eğitiminde öğretmenlik meslek uygulaması adı altında okullarda bulunmuş olsalar bile gerçek bir sınıf ortamında tek başlarına bulunmadıkları için konuyla ilgili tecrübelerinin az olduğunu ifade etmişlerdir. Hakan adlı katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir;

Çok da yeterli değilim aslında çünkü bununla ilgili bir eğitim almadım daha önce. Öğretmenlik deneyimim de fazla olmadığı için çok deneyimliyim diyemem bu konuda. Ortaya çıkabilecek sorunlarla tam olarak nasıl baş edeceğimi bilmiyorum. Çünkü uygulamaya yönelik hiçbir deneyimim olmadığı için böyle bir şeyim yok şu an aklıma çok bir şey gelmiyor. Bir sorun çıksa nasıl baş edebilirim sınıf içerisinde?

Miray adlı katılımcı da durumu benzer şekilde açıklamıştır: “*O şeyi yönetebileceğim konusunda biraz tereddütlüyüm yani bu konuda çok tecrübe sahibi değilim fiili olarak bir sınıf ortamında bir tartışma ortamı oluşturmadım hiç o yüzden hani yönetim konusunda sınıf yönetimi konusunda birazcık sorun yaşayabilirim diye düşünüyorum.*”

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere mesleki tecrübe yetersizliğinden dolayı sınıf yönetimi konusunda sorunlar yaşanabileceği belirtilmiştir. Bu durum bize, lisans eğitimi sırasında “staj” olarak da adlandırılan öğretmenlik meslek uygulaması derslerinin mesleki açıdan adaylara katkısının istenen düzeyde olmadığını göstermektedir. Sosyal bilgiler eğitimcileri her ne kadar bu dersleri kamuya bağlı okullarda uygulamalı olarak almış olsalar da, bunu gerçek bir sınıf tecrübesi olarak görmemektedirler. Lisans eğitiminde alınan mesleğe yönelik derslerle, gerçek sınıf ortamı arasında bir farkın olduğunu belirtmişlerdir.

Her meslekte olduğu gibi öğretmenlik mesleğinde de tecrübe oldukça önemlidir. Mesleki anlamda tecrübe kazanmak için mesleğin gerektirdiği çalışma ortamında uzun bir süre bulunmak ve pratik yapmak gerekmektedir. Deneyim kazanmak ve lisans eği-

timinde öğrenilen bilgileri öğrenme ortamında kullanılabilmek için uygulamaya dönük bir süreç gerekmektedir. Öğretmenlik mesleği için bu süreç mesleki uygulama dersleri ile başlamaktadır. Uygulama dersleri, adayların mesleğe başlamadan önce tecrübe kazanmaları, bilgi ve becerilerini öğrenme ortamında test edebilmeleri için verilen bir derstir (Özdaş ve Çakmak, 2018, s. 2761). Araştırmamızda sosyal bilgiler eğitimcilerinin lisans eğitiminde kamu okullarında uygulama öğretmenleri ile birlikte sınıflara giderek aldıkları mesleki uygulama derslerini gerçek bir sınıf deneyimi olarak görmedikleri göze çarpmaktadır. Bu sebeple mesleğe başladıklarında gerçek bir sınıf ortamında buldukları zaman özellikle ihtilafli politik sorunlar sınıf ortamına geldiğinde sınıf yönetimi konusunda yetersiz olabileceklerini ifade etmişlerdir.

Kendilerini bu tarz konularda yetersiz bulan katılımcılar tecrübe eksikliği dışında yetersiz bulmalarının diğer sebeplerini ise ihtilafli politik sorunların değişken olması yani gündemin çok çabuk değişmesi, konuların manipülasyona açık olması nedeniyle güvenilir kaynaklara ulaşmanın zorluğu, öğrencilerden kaynaklanan özellikler, araştırma alışkanlıklarının olmaması, bilgi eksikliklerinin olması, yanlış anlaşılma kaygısı, sınıf yönetimi ile ilgili eksiklikler, tarafsız olamama, zaman yönetimini yapamamak, öğrenci seviyesine inememe ve bu tip konularla ilgilenmeme olarak sıralamışlardır. Yine KPSS sınavı nedeniyle katılımcıların atanmaya öncelik vermeleri de bu tarz konulara olan ilgilerini olumsuz etkilemektedir.

Kendilerini kısmen yeterli bulan katılımcılar ise yöntem konusunda sorunlarının olmadığını ancak içerik konusunda yeterli olmadıklarını belirtmişlerdir. Yine görev yapılan okula, okulun bulunduğu sosyal çevreye ve sınıf ortamındaki değişkenlere göre yeterli olma durumunun değişebileceğini de vurgulamışlardır.

Sosyal bilgiler eğitimcilerinin mesleği icra ederken ihtilafli politik konuları eğitim sürecinde kullanmaları ile ilgili kendilerini herhangi bir baskı altında hissedip hissetmeyecekleri ile ilgili görüşlerini incelediğimizde kendilerini baskı altında hissedebileceklerini belirten adaylar en çok veli ve okul idaresinin tepkileri üzerinde durmuşlardır. Veli tepkileri ile ilgili Fatih adlı katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir;

Kendi açımdan örnek veriyorum, ben mesela ekmeğimle oynayabilirim. İşte bu yarın çocuk annesine söylerse bu durumu, durum içinden çıkılamaz hale gelebilir. Diyelim ki bugün hani ekonomi kötü dediğinizde nasıl bir tepki alabilirsiniz? Yani siyasal iktidardan yana olan bir aileye denk gelirse bu bende tedirginlik yaratabilir.

Fatih adlı katılımcı gelecekte mesleki kaygılarının olabileceğini ifade ederken, Seda adlı katılımcı ise velilerle ilgili olarak düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir;

Bulduğunuz bölgedeki veli profili çok önemli. Eğer işte muhafaza-kâr ya da biraz daha radikal bir bölgede iseniz onların hepsi sizin okula giderken ki kılık kıyafetinizi bile etkiliyor. Sınıf ortamını siz düşünün. Velilerinize tutumunuz çok önemli. O konuda da talepler oluyor. Bunlar basit görünen ama tüm böyle bir ortamda güncel politik tartışma yapmaya çalışıyorsunuz.

Buradan bu tip ihtilafli politik sorunların eğitim sürecinde kullanılmasında hem veli profili hem de okulun bulunduğu bölgenin sosyo-kültürel yapısının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılar özellikle politikayla ilgili konular sınıfa getirildiğinde öğrenciler tarafından yanlış anlaşılacaklarını ve bunun da velilere yanlış aktarılmasından çekinmektedirler. Benzer kaygılar okul idaresinden de kaynaklanmaktadır. Yine benzer şekilde yanlış anlaşılmalar sonucu idari baskıların açık veya örtük şekilde uygulanması, soruşturma geçirme kaygıları, sosyal bilgiler eğitimcilerinin endişelenmesine neden olmaktadır.

İhtilafli konuların eğitim sürecinde kullanılması özellikle de politikayla ilgili veya ucu bir şekilde politikaya bağlanan konularla ilgili yazılı olmayan ancak herkes tarafından bilinen örtük kuralların varlığından da söz edilmiştir. Bu tip konuların sakıncalı olabileceği ve çok fazla konuşulmaması gerektiği yönünde insanlar arasında görünmez bir anlaşmanın olduğunu Serdar adlı katılımcı şu şekilde ifade etmiştir;

Kısmen evet aslında doğrudan nasıl diyeyim görünür ve yazılı olan bir engel olmasa da daha böyle hem sınıf ortamında olsun hem üniversite ortamında olsun böyle sanki yazılı olmayan bazı kurallar varmış gibi Hareket ediyor insanlar bu da biraz insanların bireylerin üzerinde baskı hissetmesine neden olabiliyor yani kısmen baskı hissedebilirdim.

Sonuç itibariyle gerek veli gerek okul idaresi gerek toplumun sosyo-kültürel yapısından kaynaklanan tepkiler nedeniyle eğitimciler geleceğe yönelik olarak bu tip politik ihtilafli politik sorunları hem sınıf içinde hem de çalışma ortamında konuşmaktan çekinebileceklerini ifade etmişlerdir.

Sosyal bilgiler eğitimcilerinin konuyla ilgili kendilerini baskı altında hissetmelerine neden olabilecek diğer nedenler ise; baskı altında hissetme, dışlanma korkusu, fişlenme/etiketlenme, müfredatın yetersiz olması, politik konuların sürekli sınıfa getiril-

mesi, olumsuz sınıf iklimi, yanlış anlaşılma, kutuplaşmalar, iletişim problemleri, geçmiş olumsuz tecrübeler, ceza alma korkusu şeklinde sıralanmaktadır.

Konuyla ilgili gelecekte kendisini herhangi bir baskı altında hissetmeyeceklerini ifade eden eğitimciler ise sosyal bilgiler dersinin bu tarz konuları konuşmak için en uygun ders olduğunu ve gelişmenin ancak tartışma yaparak sağlanacağını ifade etmişlerdir. Herhangi bir konu hakkında ideolojik olarak kimseye bir fikir dikte etmedikleri sürece baskı altında olmayacaklarını, dersin kendilerine ve öğrencilerine ait olduğu için kimsenin derse karışamayacağını, müfredatın içinde tartışmaya uygun konu varsa müfredat dışına çıkmadan tartışma yaparak dersi işleyeceğini belirten eğitimciler bu şekilde kendilerini herhangi bir baskı altında hissetmeyeceklerini ve bir problemle de karşılaşmayacaklarını belirtmişlerdir. Genel olarak herhangi bir fikri aşlamaya çalışmadıkları, müfredat dışına çıkmadıkları sürece baskı altında hissetmeyeceklerini beyan eden katılımcılar da bulunmaktadır.

4.4. İhtilafli politik konular ve Sosyal Medya ile İlgili Bulgular

İhtilafli politik konular ve sosyal medya arasındaki ilişkiye ait bulgularda sosyal medyanın ihtilafli politik konulara ve sorunlara etkisi ve bu etkinin eğitim sürecine nasıl yansıdığı incelenecektir. Sosyal bilgiler eğitimcilerinin sosyal medyanın ihtilafli politik konular üzerindeki etkisine ilişkin görüşleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.4.1

Sosyal Medya ve İhtilafli Politik Konulara Etkisi İle İlgili Görüşler

Sosyal Medyanın İhtilafli Politik Konulara Etkileri	<i>f</i>	Sosyal Medyanın İhtilafli Politik Konulara Etkileri	<i>f</i>
Manipülasyon	12	İfade özgürlüğü	2
Bilgi edinme	9	Fişlenme	1
Bilgi kirliliği	8	Farkındalık yaratma	1
Kamuoyu oluşturma	5	Bilinçsiz kullanım	1
Sorgulamama	5	Kutuplaşma	1
Etki altında kalma	5	Politik ortam yaratması	1
Sınıfa yansması	4	Tartışma/Çatışma	1
Kaynak Olarak Kullanma	4	Vakit geçirmek	1
Bilinçli kullanım	3	Zararlı içeriklere maruz kalma	1

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve genel ağ hizmetlerinin yaygınlaşması ile birlikte sosyal medya günlük hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İhtilafli politik konuların sık sık gündeme geldiği yerlerden birisi de sosyal medyadır. Sosyal bilgiler eğitimcilerine göre sosyal medyanın ihtilafli politik sorunlar üzerinde manipülatif bir etkisi vardır. İnsanların kararlarını yönlendirme ve bilgileri çarpıtma yoluyla tercih etmeyecekleri bir yönde değiştirme anlamına gelen manipülasyon sosyal medyanın en etkili olduğu alandır. Sosyal medyada yer alan bilgilerin doğru olup olmadığı yönünde herhangi bir denetim mekanizması olmadığı için ihtilafli politik konularla ilgili gerçeği yansıtmayan, taraflı haberlerin oldukça fazla olduğu ifade edilmiştir. Eğitimciler, öğrencilerin yaş itibarıyla küçük olmaları ve medya okuryazarlığı becerilerinin yetersiz olması nedeniyle bu tarz manipülatif içeriklerin etkisinde kalabildiklerini ve bunu sınıfa taşıdıklarını belirtmişlerdir. Önder isimli katılımcı durumu şu şekilde ifade etmiştir: *“Sosyal medyadan bor madeninin 2023’ten sonra çıkartılacağını, buna yönelik bir çalışmanın olduğunu söyleyen öğrenciler var. Bu doğrudan sosyal medyanın bir etkisi mesela, oradan bir defa yayıldı, ortaya atıldı sonrasında Lozan’ın gizli maddeleri şeklinde.”*

Önder isimli katılımcı, öğrencilerin bu ve buna benzer pek çok yanlış ve taraflı içeriğe maruz kalabileceğini ve duyduğu bu haberleri sınıf ortamına getirebileceğini ifade etmiştir. Katılımcılar ayrıca, sosyal medyada her türden, her kesimden, her düşünceden insanların olduğunu, öğrencilerin bunları gördüğü şekliyle algıladığını hatta zaman zaman kendilerinin bile bu manipülasyonlara gelebildiklerini belirtmişlerdir. Sosyal medyanın bu “çarpıtma” etkisi özellikle de ihtilafli politik konuları etkilemektedir. Öğrenciler duydukları, gördükleri haberlerin doğru ya da yanlış olduğuna bakmadan bu haberleri doğru kabul etmektedirler. Katılımcılara göre öğrenciler sosyal medyayı aynı zamanda bir bilgi kaynağı olarak kullanmaktadırlar. Öğrencilerin, ödevleri başta olmak üzere merak ettikleri bir konu hakkında ilk başvurdukları yer genel ağıdır. Öğrenciler, güncel bir konuyla ilgiyi haberleri ilk olarak sosyal medyadan duymaktadırlar. Dolayısıyla gündemden haberdar olmak adına sosyal medya oldukça etkilidir. Gündemden haberdar olma ve bilgi kaynağı olarak kullanılan medyanın olumsuz etkilerinden birisi de bilgi kirliliğidir. Katılımcılara göre özellikle sosyal medya mecralarında çok sayıda, gerçeği yansıtmayan haberler ve içerikler yer almaktadır. Sosyal medyanın en büyük dezavantajı denetimden yoksun olmasıdır. Buradaki denetimden kasıt sansür değildir, sosyal medya üzerinden verilen bilgilerin doğruluğunu denetleyecek bir mekanizmadan söz edilmektedir. Bu bilgi kirliliği öğrencilerin doğru bilgi kaynaklarına ulaşmasını zor-

laştırmaktadır. Konuyla ilgili olarak Önder adlı katılımcı durumu şu şekilde ifade etmiştir: *“Az takipçili bir sayfa doğru bir bilgi paylaşılsa bile çok etkisi olmazken, yüksek takipçili bir sayfa yanlış bir bilgi paylaşımı yapsa çok daha çabuk kitleleri etkileyebiliyor. Onun doğru olduğu düşünülebilir ne yazık ki.”*

Katılımcılar, sosyal medyanın bilgi kirliliğine sebep olabildiğini ifade etmişlerdir. Özellikle sosyal medyada belli bir kitleye sahip insanlar otorite kabul edilerek, söyledikleri ve paylaştıkları her bilgi kitleler tarafından doğru kabul edilmektedir. İnsanların paylaşılan haberleri sorgulamadan doğru kabul etmeleri, araştırma yapmadan gördükleri her içeriğe inanmaları, bunların etkisi altında kalmaları sosyal medyanın olumsuz etkileri olarak sıralanmıştır. Ortaokul öğrencilerinin yaş dönemi itibarıyla sosyal medyanın etkisi altında kaldıkları, medyadan gördükleri insanları örnek aldıkları, iyi veya kötü bilgi bombardımanına maruz kaldıkları da ifade edilmiştir. Fişlenme, bilinçsiz kullanım, kutuplaşmalar, politik tartışmalar, zararlı içeriklere maruz kalmak sosyal medyanın öğrenciler üzerindeki zararlı etkilerine örnek verilmiştir.

Sosyal medyanın olumsuz etkileri kadar nasıl kullanıldığına bağlı olarak olumlu etkileri de mevcuttur. Sosyal medya sadece fotoğraf ve video paylaşılan bir ortamdan ibaret değildir. Özellikle toplumu ilgilendiren konuların ele alındığı bir platform haline gelmiştir. Binlerce kişi bu platform aracılığıyla herhangi bir toplumsal sorun karşısında etkileşim haline girerek kamuoyu yaratma gücüne de sahip olmuşlardır. İnsanlar için sosyal medya, seslerini duyurabilecekleri çok etkili bir araç haline gelmiştir. İnsanlar sosyal medya üzerinden yarattıkları kamuoyu aracılığıyla hükümetlerin karar alma süreçlerini etkileyebilmektedir. Tabi bunların yapılabilmesi için sosyal medyanın bilinçli bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

Sosyal medyanın ihtilafli politik konulara etkilerinden birisi de öğrencilerin bu konuları duyarak, sınıf ortamına taşınmalarıdır. Katılımcılar, öğrencilerin bu konuları hem sosyal medyadan hem de çevresindeki insanlardan duyduklarını sınıfa getireceklerini belirtmişlerdir. Örneğin bir politikacının yaşadığı şehre geleceğini öğrenciler medyadan duymaktadır. Instagram, Youtube gibi sosyal paylaşım sitelerinde duydukları haberleri sınıf ortamına getirip öğretmenine sormakta veya diğer arkadaşları ile paylaşmaktadır. Konuyla ilgili Emre adlı katılımcı düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır: *“Öğrenci televizyondan gördüğünü, akıllı telefonlardan maruz kaldığını ertesi gün sınıfta muhakkak dillendirir. En azından benim gözlemim bu şekilde.”*

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere sosyal medyadan duyulan haberler sınıf ortamına taşınmaktadır. Katılımcılar ayrıca sosyal medyanın insanlara bir ifade özgürlüğü

ortamı yarattığı, toplumsal konularda insanlarda farkındalık yarattığı da ifade etmişlerdir. Çağımızda sosyal medya günlük hayatımızın önemli bir parçası haline gelmiştir ve etkisini de günden güne artırmaktadır. Sanattan spora, politikadan ekonomiye toplumu ilgilendiren pek çok konu medyada konuşulmaktadır. Radyo, televizyon, gazete gibi geleneksel medya araçları yerini etkileşime açık sosyal medyaya araçlarına bırakmaktadır. Sosyal medyanın gündem yaratma ve gündemi belirleme etkisi bulunmaktadır. İhtilafı güncel konular özellikle de politik konular sık sık sosyal medyanın gündeminde yer almaktadır. Bu konular özellikle de öğrenciler tarafından duyulmakta ve sınıf ortamına getirilmektedir. Olumsuz anlamda sosyal medyada büyük bir bilgi kirliliği mevcuttur ve paylaşılan içerikler manipülasyona açıktır. Dolayısıyla bu olumsuzluklar ihtilafı politik konuların eğitim sürecinde kullanılmasını olumsuz etki etkilemektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu bölümde veri analizi sonrasında ortaya çıkan genel bulgular doğrultusunda sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilaflı politik konulara dair düşünceleri ile ilgili ortaya çıkan sonuçlar sunulacak, çalışmanın bulgularını ilgili literatürle ilişkilendiren bir tartışmaya yer verilecek ve araştırma sonuçları üzerinden bazı öneriler geliştirilecektir.

5.1. Sonuç

İhtilaflı politik konuların sosyal bilgiler eğitimcileri tarafından nasıl ele alındığını ve bu konuların öğretimindeki yeterlilikleri ele alan bu çalışmanın sonuçları, araştırmanın alt problemlerine karşılık oluşturacak şekilde sırasıyla ele alınacaktır.

Sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilaflı politik konularla ilgili eğitimleri, öz yeterlilikleri, lisans eğitimi sırasında bu tarz konuların nasıl verildiği ve alınan eğitimin mesleki gelişimlerine katkıları ile ilgili sonuçlara baktığımızda ilk göze çarpan, lisans eğitimi sırasında bu tarz konuların eğitim ortamında kullanılmasına yönelik öğretim elemanlarının tutumlarıdır. Bir kısım öğretim elemanları bu konulara olumlu yaklaşırken bir kısmı ise bu konulara hiç değinmemekte hatta kaçınmacı bir tavır sergilemektedir. Öğretmenler demokratik ortam yaratarak bu tarz politik konuları sınıf ortamına getiren akademisyenlerle ilgili olumlu görüş bildirmişlerdir. Farklı görüş ve düşüncede olan öğrencilerin bir arada bulunduğu sınıf ortamında bir tartışmanın nasıl idare edileceğini gördüklerini ve tartışmayı yönetebilme becerilerinin geliştiğini ifade etmişlerdir.

Sosyal Bilgiler, bireyin toplumda var olabilmesini sağlamak için tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, hukuk, antropoloji, hukuk, siyaset gibi pek çok sosyal bilimi ve vatandaşlık konularını içeren ve bunlara ait öğrenme alanlarını bir ünite/tema adı altında birleştiren, bireylerin toplumsal ve fiziksel çevresiyle etkileşimini geçmiş, şimdi ve gelecek çerçevesinde inceleyen, toplu öğretim anlayışı ile oluşturulmuş bir derstir (MEB, 2005, s. 4). Yani sosyal bilgiler birden fazla disiplini içeren bir derstir ve bu nedenle de öğrencilere özellikle de toplumsal, siyasal, kültürel vd. konular hakkında oldukça geniş bir içerik sunarken, ihtilaflı politik konuların eğitim sürecinde kullanılması için de fırsat verir. Çünkü “ihtilaflı politik sorunlar disiplinler arası bir bilgi birikimi gerektirir” (QCA, 1998, Akt. Ersoy, 2013, s. 29). Buradan hareketle, sosyal bilgiler lisans eğiti-

minde de benzer bir anlayışla hareket edilmiş ve ihtilaflı politik konulara başka derslerin içeriklerinde yer verilmeye çalışılmıştır.

Verilen eğitimin niteliğinin yeterli olmadığı ve üniversiteler de eğitimsel anlamda sorunların yaşandığı da çıkan bir diğer sonuçtur. Bazı katılımcılar lisans eğitiminin kendilerine mesleki anlamda hiçbir şey katmadığını bildirmişlerdir. İhtilaflı politik konular lisans eğitiminde ayrı bir ders olarak verilmemektir. Genel olarak en başta tarih dersi olmak üzere bu tarz konular başka derslerin içeriğinde verilmektedir. Sosyal bilgiler derslerinin içeriği bu tip konulara müsait olduğu için ihtilaflı politik konular daha çok bu şekilde ele alınmıştır. Ders olarak disiplinler arası bir ders olması nedeniyle lisans eğitiminde de benzer bir anlayışla hareket edilmiştir.

İhtilaflı politik konuların eğitim sürecinde kullanılmasına yönelik öğretmen tutumları ile ilgili sonuçlara baktığımızda, bu konular sınıf ortamına geldiğinde öğretmen tarafsız bir tutum sergilemelidir. Ayrıca öğretmen sınıfta iyi bir yönetici olmalı, konuyla ilgili yeterli bilgi ve becerilere de sahip olmalıdır. Demokratik bir sınıf ortamı yaratarak, öğrencilere rehberlik etmelidir.

Sosyal bilgiler eğitimcileri ihtilaflı politik konuların öğretimi konusunda kendilerini yetersiz görmektedir. Bu yetersizliklerinin en önemli sebebi de lisans eğitimi sırasında alınan öğretmenlik meslek uygulaması derslerinin verimsiz olması ve öğretmenlik tecrübelerinin az olması ya da hiç olmaması. Eğitimciler lisans eğitimi sırasında alınan öğretmenlik meslek uygulaması derslerini gerçek bir sınıf tecrübesi olarak görmemektedirler.

Sosyal bilgiler eğitimcileri mesleğe başladıklarında ihtilaflı politik konular sınıf ortamına getirildiğinde çeşitli baskılar hissedeceklerini belirtmişlerdir. Bu baskılar veli ve okul idaresinden gelen tepkiler, yanlış anlaşılma korkusu, görev yapılan bölgenin sosyo-kültürel özellikleri olarak sıralanmıştır. Kendilerini hiçbir baskı altında hissetmeyen adaylar da bulunmaktadır. Müfredat dışına çıkılmadığı sürece, herhangi bir fikri, ideolojiyi öğrencilere dayatmadıkları sürece baskı altında kalmayacaklarını ifade etmişlerdir.

İhtilaflı politik konuların niteliği ile ilgili sonuçlara baktığımızda eğitimciler bu kavramı doğrudan duymamışlardır. Güncel ve ihtilaflı politik sorunlardan haberdarken ihtilaflı politik konular kavramını duymamışlardır. Ancak duymasalar bile kavramla neyin kastedildiğini anladıklarını beyan etmişlerdir. İhtilaflı politik konular en çok medyadan duyulmaktadır, medyadan sonra ikinci haber aldıkları yer yakın çevreleridir. Eğitimciler göre ihtilaflı politik konular; sık sık gündeme getirilen, gündem değiştirmek

için kullanılan, çok çabuk değişkenlik gösteren, üzerinde görüş ayrılıkları bulunan, politika malzemesi olan, herhangi bir sonuca bağlanamayan, çözüm bekleyen politika ile ilgili konulardır. İhtilafı politik konulara en çok ekonomi, doğal afetler, göçler, mülteciler, terör, inançlar, hak ihlalleri ve başkanlık sistemi örnek olarak verilmiştir. Daha çok ülke gündemini ilgilendiren olaylardan örnekler verilmiştir.

Araştırmanın bir diğer sonucu ise sosyal medyanın ihtilafı politik konular üzerindeki etkisidir. Sosyal medya öğrenciler üzerinde çok etkilidir. Öğrenciler gündem olan hemen hemen her konuyu medyadan özellikle de sosyal medyadan duymaktadırlar. Öğrenciler duydukları bu konuları sınıf ortamına getirmektedirler. Sosyal medyanın güncel ihtilafı politik konularla ilgili en büyük etkisi manipülasyonla ilgilidir. Gündeme gelen konuların özellikle de politik konuların çarpıtılarak haber yapılması söz konusudur. Medya okuryazarlığı becerisi gelişmemiş öğrenciler bu tarz haberlere çabuk inanmaktadırlar. Yine sosyal medyanın haber kaynağı olarak kullanılması ve bilgi kirliliğine neden olması da olumsuz etkilerinden bazılarıdır. Öğrenciler en başta ödevleri olmak üzere merak ettikleri konular için ilk bilgi kaynağı olarak genel ağı kullanmaktadırlar. Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma konusunda sosyal medya sorunlu olarak görülmektedir. Öğrencilerin özellikle de duydukları her haber veya içeriğe sorgulamadan inanmaları da bir diğer sorundur. Sosyal medyanın olumlu özellikleri ise toplumu ilgilendiren herhangi bir konu hakkında kamuoyu yaratması ve kitleleri harekete geçirme gücüdür. Yine bilinçli kullanıldığı takdirde güvenilir bir haber ve bilgi kaynağı olarak görülmektedir. İnsanların kendilerini ifade etmelerine imkân vermesi de olumlu bir özellik olarak görülmektedir.

Sosyal bilgiler eğitiminde ihtilafı politik konulara yer verilmesi ile ilgili sonuçlara baktığımızda bu tarz konular sosyal bilgiler eğitiminde yer almalıdır. Hem ilkökul hem ortaokul ve lise hem de yükseköğretimde ihtilafı politik konulara yer verilmelidir. Özellikle demokratik değerlerin kazandırılmasında bu konular önem arz etmektedir. İhtilafı politik konuların eğitimsel ve toplumsal açıdan pek çok faydası bulunmaktadır. Eğitimsel açıdan; beceri eğitimi, vatandaşlık yeterlilikleri, değerler eğitimi, dikkat çekme, dersi keyifli hale getirme, kültür aktarımı, hak öğretimi, örneklendirme ve pekiştirme gibi getirileri bulunmaktadır. Toplumsal açıdan ise sosyal ve politik konular hakkında öğrencileri bilinçlendirme, topluma ve kültüre hazırlık, demokratik yaşam, geçmişten ders çıkarma gibi faydaları mevcuttur.

Eğitimsel ve toplumsal açıdan pek çok faydası bulunan ihtilafı politik konuların sınıf ortamına getirilmesinde ise belli kriterler mevcuttur. Bazı konular sınıf ortamına

getirilebilirken bazı konular sınıf ortamına getirilmemelidir. Seçimler, terör, savaşlar, başka ülkelerden örnekler, demokrasi, haklar, doğal afetler, ekonomi, çevre sorunlar ve herkes tarafından bilinen açık konular sınıf ortamına getirilebilir. Bölgesel farklılıkları içeren konular, ideolojik konular, cinsel yönelimler, siyasi konular, bireysel farklılıkları içeren konular, kutuplaştırıcı ayrıştırıcı konular sınıf ortamına getirilmemelidir. Ayrıca sınıf ortamına böyle güncel ihtilafı politik bir konu getirilecekse, sınıfın ve öğrencilerin seviyesi dikkate alınmalıdır.

İhtilafı politik konular eğitim sürecinde kullanılırken sınıfta bazı problemlere neden olabilir. Sınıf yönetiminde yaşanacak zorluklar, kavga, çatışma, düşmanlık, öğrenci özelliklerinden kaynaklı sorunlar, siyasi konular, dışlanma korkusu, tartışmaların yaşanması, sınıf dışına yansımaya, öğrenci ilgisizliği, veli ve okul idaresinden gelebilecek tepkiler yaşanabilecek sorunlardan bazılarıdır. Sınıf içinde farklı din, dil, etnik kökenden öğrencilerin olması da bu tarz konuların eğitim ortamında dikkatli kullanılmasını gerektirmektedir. Sınıf içinde yaşanması muhtemel bu sorunların çözümünde ise öğretmene büyük rol düşmektedir. Öğretmenin sahip olduğu bilgi ve beceriler oldukça önemlidir. Öğretmen iyi bir yönetici olmalı, olumlu bir sınıf ortamı yaratmalı, kuralları önceden belirlemeli, demokratik bir sınıf ortamı yaratmalı ve hem konuyu hem de yöntemi iyi belirlemelidir. Bütün bunları yaparken de sınıfı ve öğrencileri iyi tanımalı onların seviyesine göre tartışmayı ayarlamalıdır. Çocukların seviyeleri tartışmaya uygun değilse seviyeye uygun başka tartışma yöntemleri seçmeli veya öğrencilerin hazır bulunuşluk seviyelerini yükseltici çalışmalar yapmalıdır. Öğrencilerde farklılıklara saygı duymaya ve empati gibi değer ve becerilerin kazandırılması da sınıf içinde yaşanacak problemlerin önüne geçecektir.

Politik olsun veya olmasın güncel ihtilafı politik sorunlar özellikle de sosyal medyada sık sık gündeme gelen konulardır. Dolayısıyla öğrencilerin güncel ihtilafı politik konularla ilgili yanlış veya eksik bilgiler öğrenmeleri kuvvetle muhtemeldir. Öğrencilerin yanlış veya eksik öğrenmelerini gidermek için en etkili yol doğru kaynaklara yönlendirmektir. Genel ağda gördükleri haber ve içeriklerin doğruluğunu sorgulamak için medya okuryazarlığı becerisi geliştirilmelidir. Ayrıca öğretilmekte sınıf içinde bir bilgi kaynağı olması nedeniyle bu konularla ilgili yeterli bilgi, beceri ve donanıma sahip olmalıdır. Yapıcı geribildirimlerde bulunmak, öğrenciye saygı ve hoşgörü ile yaklaşmak, anında geribildirim yapmak, yönlendirici sorular sorarak öğrencinin doğru bilgiye ulaşmasını sağlamak bu tarz konularda yanlış ve eksik öğrenmelerin önüne geçecektir.

Sonuç itibariyle sosyal bilgiler eğitimcileri sosyal bilgiler eğitiminde ihtilafli politik konuların kullanılmasına yönelik olumlu görüş bildirmişlerdir. İhtilafli konular üzerinde görüş birliğine varılamayan, toplumsal anlamda düşünce ayrılığı yaratan, politikayla ilişkilendirilen konulardır. Bu konuların eğitim sürecinde kullanılmasının pek çok eğitimsel ve toplumsal faydaları olacağını düşünmektedirler. Lisans eğitimi sırasında bu tarz konulara daha fazla yer verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ancak hem yükseköğretimde hem de temel eğitimde ihtilafli politik konulardan uzak durulduğu belirtilmiştir. Sınıf içerisinde bu tarz konular işlenirken bazı problemler yaşanabilir. Bu problemlerin giderilmesinde en büyük görev öğretmen düşmektedir. Sosyal medya güncel konular üzerinde çok etkilidir ve öğrenciler sosyal medyadan duydukları haberleri sınıf ortamına getirebilmektedir. Medyadan ve çevreden duyulan ihtilafli politik konularla ilgili eksik veya yanlış öğrenmeleri giderme işi de yine öğretmene düşmektedir.

5.2. Tartışma

Sosyal bilgiler eğitimcilerinin ihtilafli politik konuların sosyal bilgiler eğitiminde kullanılmasına yönelik görüşleri ve bu konuların öğretimindeki yeterliliklerine ilişkin yaptığımız araştırma sonuçlarına göre, sosyal bilgiler eğitimcileri eğitim sürecinde güncel ihtilafli politik konuların kullanılması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. İhtilafli politik konuları eğitim sürecinde kullanılmasının eğitimsel, toplumsal ve bireysel anlamda pek çok faydasının olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, Çopur'un (2015, s. 87) benzer çalışmasında yer verdiği sonuçlarla örtüşmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin güncel ihtilafli politik sorunların öğretimi ile ilgili görüşlerini inceleyen Çopur (2015), öğretmenlerin ihtilafli politik sorunların öğretimini sosyal bilgiler dersi ile ilişkili gördüğü ve dersin hedeflerine ulaşmak için eğitim sürecine dâhil edilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca ihtilafli politik sorunların eğitim sürecinde kullanılması başta demokrasi ve vatandaşlık eğitimi olmak üzere hem yerel hem de küresel sorunlara karşı duyarlı insanlar yetiştirmek açısından önemli görülmüştür. Avaroğulları (2015, s.148) tarafından yapılan benzer bir çalışmanın sonuçları da yine araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Avaroğulları'nın yaptığı çalışma sonucunda öğretmenler ihtilafli politik sorunların eğitim sürecinde kullanılmasına, ihtilafli politik sorunların öğretilmesinin bir ihtiyaç olduğuna ve bu konuların öğrenciler açısından pek çok faydasının olacağına vurgu yapmışlardır.

Araştırma sonuçlarına göre sosyal bilgiler eğitimcileri ihtilafli politik konuların öğretiminde kendilerini yetersiz görmektedirler. Bu yetersizlik sebeplerini ise lisans

eğitimi sırasında aldıkları eğitimin niteliğine ve mesleki tecrübelerinin olmamasına bağlamaktadır. Lisans eğitimi sırasında ihtilaflı politik konularla ilgili herhangi bir ders almadıklarını ifade etmişlerdir. Eğitimciler bu tarz konuların sınıf içerisinde kullanılmasında üretim elemanlarının tavırlarının önemli olduğunu bildirmişlerdir. Üretim elemanlarının bir kısmı bu tarz konuları sınıf ortamına getirmekten ekinmezken bir kısmı ise kaçınmacı bir tavır sergilemektedir. Araştırmanın bu bulgusu, Ersoy'un (2013, s. 37) sosyal bilgiler retmen adaylarının ihtilaflı politik sorunlara katılımını etkileyen faktörleri incelediği çalışmasıyla da örtüşmektedir. Ersoy'un (2013) alışmasında Eğitimcilerin kendi fikirlerine saygı duyulmadığında, tartışmalar kişiselleştirildiğinde, fişlenme, yargılanma gibi durumlarla karşılaştıklarında tartışmadan kaçındıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Üretim elemanlarının tutumu da önem arz etmektedir. retmenlerin yarısından fazlası, sınıfta akademisyenleri otorite olarak görmekte, onların görüşlerine dikkat ederek tartışma sürecine katılıp katılmamaya karar vermektedir. Üretim elemanının taraflı olduğunu hissettikleri an tartışmalara katılmamaktadırlar. Bunda not kaygısı ve üretim elemanlarının tarafsız değerlendirme yapamayacağı düşüncesi de etkili olmaktadır.

Araştırmanın sonuçlarından biri olan akademisyenlerin ihtilaflı politik sorunların sınıf ortamında konuşulmasına yönelik tutumları da aynı çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir. Ersoy'un (2013, s. 50) alışmasında da ihtilaflı politik sorunların konuşulmasında üretim elemanlarının sınıf içindeki tutumuna vurgu yapılmıştır. Bazı üniversitelerde, akademisyenlerin ihtilaflı politik sorunlara yer vermekten kaçındığı, konu açıldığı zaman kapatmaya çalıştıkları veya tarafsız olmadıkları sonucu, araştırmamızın sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Sosyal bilgiler eğitimcileri ihtilaflı politik konuların üretimi konusunda kendilerini yetersiz görmektedirler. Bu tip ihtilaflı politik konulara ilgisizlik, güncel konuların çok çabuk değişmesi, atanmaya odaklanma, lisans eğitiminde bu tür konularla ilgili bir ders almama gibi sebepler yetersizlik sebebi olarak görülmektedir. Ancak sosyal bilgiler eğitimcileri bu konuların üretimindeki yetersizlik sebeplerini iki ana sebebe bağlamaktadır. Bunlardan biri lisans eğitiminde alınan mesleki uygulama derslerinin yetersizliği ve adayların mesleki tecrübelerinin az olması veya hiç olmamasıdır.

Sosyal bilgiler eğitimcileri özellikle retmenlik meslek uygulaması dersini gerçek bir sınıf deneyimi olarak görmemektedir. Benze bir çalışma yapan Kozikoğlu ve Senemoğlu'nun (2018, s. 348-361) araştırma sonuçları, çalışmanın bulguları ile örtüşmektedir. Kozikoğlu ve Senemoğlu'nun çalışmasında retmenlerin hizmet öncesi al-

dıkları eğitim öğretmenlik mesleği için yeterli hazır bulunuşluğu sağlayamamaktır. Eğitim fakültelerindeki mesleğe yönelik uygulama derslerinin niteliği ve sayısı istenen düzeyde değildir, lisans eğitimi daha çok teorik bilgiler aktarmakta ve öğretmenleri gerçek eğitim şartlarına hazırlamaktan uzak durmaktadır. Ayrıca Türkiye’de farklı üniversitelerde farklı yaklaşımlar uygulandığı için öğretmen yetiştiren eğitim fakültelerinde ortak bir anlayış bulunmamaktadır. Bu nedenle isimler aynı olsa bile ülkemizde öğretmen yetiştirme uygulamaları farklılık göstermektedir. Ayrıca lisans eğitiminin son senesinde atanmak için girilen KPSS sınavı da öğretmen adaylarını yeterince meşgul etmektedir. Çopur’un (2015, s. 90) benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Öğretmenlerin büyük bir kısmı, ihtilaflı politik sorunların öğretimiyle ilgili bir eğitim almadıkları ve yeterli tecrübeleri olmadığı için öz yeterliliklerinin istenen seviyede olmadığını düşünmektedirler.

İhtilaflı politik konuların eğitim sürecinde kullanılmasında öğretmenlerin sahip olması gereken tutum ve davranışlara ait bulgularda öne çıkan sonuç öğretmenlerin tarafsız bir tutum sergilemeleri gerektiğidir. Öğretmenler sınıf ortamında ihtilaflı politik konular kullanılırken öncelikle tarafsız olmalıdırlar. Öğretmenler iyi bir yönetici olmalı, konuyla ilgili yeterli bilgi ve becerilere sahip olmalıdır. Demokratik bir sınıf ortamı yaratarak öğrencilere rehberlik etmelidir. Araştırmanın bu bulgularına ait sonuçlar Seçgin (2009, s. 129) ve Tuncer’in (2018, s. 49) çalışmalarıyla benzerlik taşımaktadır. Seçgin’in öğretmen adaylarının ihtilaflı politik sorunlara yönelik görüşlerinin incelendiği çalışmanın sonuçlarına göre tartışmayı tarafsız bir tutumla yönetmek ve demokratik bir sınıf ortamı oluşturmak çok önemlidir. Tarafsızlık aynı zamanda öğretmenle öğrenci arasında karşılıklı güveni de sağlayacaktır. Bu sayede öğrenciler de düşüncelerini karşılıklı saygı çerçevesinde ifade edebileceklerdir. Tuncer’in, öğretmen adaylarının ihtilaflı politik sorunlara ilişkin araştırmasında da benzer sonuçlara rastlanmaktadır. Saygılı, güven veren, demokratik, kontrol sağlayan, hoşgörülü ve tarafsız öğretmen tutumları olumlu bir sınıf ikliminin yaratılmasına imkân vermektedir. Böyle bir sınıf ortamında öğrenciler görüşlerini daha rahat ifade edebileceklerdir.

Sosyal bilgiler eğitimcilerinin büyük bir kısmı gelecekte ihtilaflı politik konuları eğitim ortamında kullanmaları halinde kendilerini baskı altında hissedeceklerini ifade etmişlerdir. Okul ve velilerden gelebilecek tepkiler, yanlış anlaşılmalara, soruşturma geçirme korkusu, görev yapılan bölgenin sosyo-kültürel özellikleri gibi sebeplerden dolayı adaylar baskı hissedeceklerini ifade etmişlerdir. Bu açıdan Yazıcı ve Seçgin’in (2010, s. 498) ihtilaflı politik sorunların öğretime ilişkin yaptıkları çalışmanın sonuçları araştırma sonuçlarının bir kısmı ile örtüşmektedir. Yazıcı ve Seçgin’in araştırmasında ihti-

laflı politik sorunların önündeki en büyük engeller; okul idaresinin tepkisi, bulunulan yerin örf ve adetleri, velilerden gelecek tepkiler, soruşturma açılma korkusu ve yanlış anlaşılma korkusudur. Bu açıdan araştırma sonuçları söz konusu bu araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Ancak bu araştırmada kendisini hiçbir şekilde baskı altında hissetmeyeceklerini belirten adaylar da mevcuttur. Bu açıdan iki araştırma arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır.

İhtilafli politik konulara örnekler ile ilgili bulgularda öğretmen adayları bu konulara en çok ekonomi, doğal afetleri, göçleri, mültecileri, sınır politikalarını, doğal afetleri, terör olaylarını, laiklik, Atatürkçülük, hak ihlalleri, özgürlükler ve başkanlık sistemi gibi konuları örnek vermişlerdir. Araştırmanın bu sonuçları pek çok araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmekte ancak bazı farklılıklar da içermektedir. Seçgin'in (2009, s. 128) öğretmen adaylarının ihtilafli politik sorunlara ilişkin görüşlerini incelediği çalışmasında en ihtilafli politik sorun terör konusu olarak görülmektedir. Sınavlar, işsizlik, ekonomi ve insan hakları gibi konular da güncel ihtilafli politik sorunlara örnektir. Tuncer'in (2018, s. 42) benzer çalışmasında da ihtilafli politik sorunlara örnek olarak toplumsal sorunlar, eğitim sistemi, siyasi konular, ekonomik sorunlar, din ve futbol fanatizmi verilmiştir. Öztürk'ün (2017, s. 84) sosyal bilgiler öğretmenlerinin ihtilafli politik sorunlarla ilişkili görüşlerini incelediği çalışmasında da eğitim sistemi, terör, Kürt sorunu, demokrasi, basın özgürlüğü, küresel ısınma, insan hakları, ekonomi, darbeler gibi konular ihtilafli politik sorunlara örnek olarak gösterilmiştir. Bu açıdan söz konusu araştırmamızla örtüşen sonuçlar bulunmaktadır. Ancak araştırmada ihtilafli politik sorunlardan sayılan doğal afetler, göç ve mültecilerle ilgili sonuçlar yukarıdaki araştırmalarla farklılık oluşturmaktadır. Doğal afetler, göçler ve mülteciler veya sığınmacılarla ilgili konular gündemimize yeni yeni oturduğu için söz konusu yukarıdaki araştırmalarda bu konulara değinilmemiştir. Bu da ihtilafli politik sorunların değişken olmasından kaynaklanmaktadır.

İhtilafli politik konuların sosyal bilgiler eğitiminde kullanılmasının hem eğitimsel hem de toplumsal anlamda pek çok faydasının olduğu ortaya çıkmıştır. Bu tarz konular eğitimsel anlamda özellikle üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesinde, vatandaşlık eğitiminde ve değerler eğitiminde fayda sağlayacaktır. Toplumsal ve politik konular hakkında bilinçlendirme, topluma ve kültüre hazırlama gibi toplumsal kazanımları da bulunmaktadır. Araştırmanın bu sonuçlarını destekleyecek pek çok çalışma mevcuttur. Çopur'un (2015, s. 90) aynı adlı çalışmasında ihtilafli politik sorunlar "bilgi edinme, medya okuryazarlığı ve iletişim becerileri, düşünme ve problem çözme beceri-

leri, kişilerarası ve öz denetimsel beceriler, küresel bakış açısı ve vatandaşlık okuryazarlığı” gibi becerilerin kazandırılmasında katkılar sağlamaktadır. Öztürk’ün (2017, s. 99) sosyal bilgiler öğretmenlerinin ihtilafli politik sorunlara ilişkin görüşlerini incelediği çalışmasında da benzer sonuçlar çıkmıştır. İhtilafli konular; demokratik ve bilimsel düşünebilen bireyler yetiştirmek, etkin vatandaşlar yetiştirmek, öğrencilerin bilgi seviyesini artırmak, düşünme becerilerini artırmak, farklılıklara saygı duymalarını öğretmek, değer öğretimi gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Güncel ihtilafli politik sorunların eğitim sürecinde kullanılması öğrencilerin en çok eleştirel düşünme becerileri ile kendilerini ifade etme becerilerini geliştirmektedir. Bu açıdan benzer sonuçlara ulaşan pek çok araştırma mevcuttur.

Araştırmada öğretmenlerin fikir ve düşünceleri, alışkanları, çeşitli durum ve olaylar karşısında gösterdikleri tepkilerin, öğrencileri etkileyebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Demirel ve Ünişen’in (2018, s.1002) çalışmasının sonuçları ile örtüşmektedir. Eğitim sürecinde öğrenciler, öğretmenin ne anlattığından daha çok anlattığı konuya tutumuna, konuyu el alış ve yorumlama şekline dikkat etmekte ve bundan etkilenmektedir. Öğretmenlerin öğrencileri etkileyen en önemli özelliklerinden birisi, öğretmenin bir kişi ya da olay karşısında gösterdiği tutumlardır. Tartışma, demokratik bir sınıf ortamında yapılabilecek etkinliklerden bir tanesidir. Hayata hazırlık yeri olan okullar, öğrencilere demokratik tutum, davranış ve becerileri kazandırmakta önemli role sahip kurumlardır. Bu açıdan söz konusu bu araştırmanın sonuçları Yeşil’in (2004, s. 197) çalışması ile benzer sonuçları vermiştir. Yeşil’in çalışmasında eğitim sürecinde yapılan tartışmaların verimli olabilmesi ve tartışma kültürünün öğrencilere kazandırılmasında en önemli görevin öğretmenlere düştüğü belirtilmiştir. Bu önemli görevlerden bir de öğrencilere örnek bir model olmaktır. Koç’un (2006, s. 59) yapılandırmacı sınıflarda öğretmen ve öğrenci etkileşimi üzerine yaptığı çalışmada, öğretmenin sınıftaki rolleri şu şekilde sıralanmıştır,

- Farklı ve özgün eğitim materyalleri kullanma
- Düşünmeye ve anlamlı öğrenmeye destek
- Öğrenmeye rehberlik yapma
- Öğrenci sorumluluğunu destekleme
- Katılım sağlama
- Öğrenciler arası etkileşimi destekleme
- Tartışmalarda tarafsız olma

Bu sonuçlar araştırmamızdaki öğretmen rolleri ile örtüşmektedir. Sosyal bilgiler eğitimcileri öğretmenlerin sınıf içinde öğrenciler için önemli bir rol model olduğunu düşünmektedirler.

5.3. Öneriler

- İhtilafı politik konuların sosyal bilgiler öğretiminde daha etkin kullanılabilmesi için lisans eğitiminde ihtilafı politik sorunların öğretimi ile ilgili ayrı bir ders verilebilir. Bu nedenle yükseköğretimde sosyal bilgilerle ilgili programda ihtilafı politik konulara yer verilmesi ile ilgili düzenlemeler yapılabilir. Öğretmen adaylarının ihtilafı politik konuları öğretebilmeleri için kullanacakları yöntem ve tekniklerle ilgili eğitim alması faydalı olabilir.
- Bu konuda hizmetiçi eğitimler düzenlenebilir.
- Lisans eğitiminde verilen öğretmenlik meslek uygulaması dersinin içeriğinde veya ders süresinde değişikliklere gidilebilir. Mesleki uygulama dersleri öğretmen adaylarının gerçek mesleki tecrübe kazanacakları bir derse dönüştürülebilir.
- Aday öğretmenler, mesleğe yeni başlayan öğretmenler ve kıdemli öğretmenler iş birliği yaparak çeşitli çalışmalar yapabilir, tecrübelerini birbirleri ile paylaşabilirler.
- İhtilafı politik konuların öğretiminde hem öğretmen adayları hem de mesleği yapan öğretmenlerin bazı çekinceleri bulunmaktadır. Bu çekincelerin ve kaygıların giderilmesine yönelik yasal çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akkol, M. L. (2019). Jürgen Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı ve kamusal alan kavramının analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 37, 171-180.
- Aktaş, M. (2015). Demokrasi kavramına eleştirel bir bakış. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 87-105
- Aktepe, V. (2015). Sosyal bilgiler dersinde demokrasi eğitimi. Sever, R. (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* (ss. 379-395). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Arastaman, G., Öztürk Fidan, İ. ve Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik: Kuramsal bir inceleme. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty)*, 15(1), 37-75. <http://dx.doi.org/10.23891/efdyu.2018.61>
- Arıkan, C. ve Yarımbatman, G. (2022). Siyasi iktidarın sınırlandırılması ve anayasal denge denetimi düşüncesinin kökeni, *İçtimaiyat*, 6(2), 554-573. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1090666>
- Arslan, M. (2005). Cumhuriyet dönemi üniversite reformları bağlamında üniversitele-
rimizde demokratiklik tartışmaları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü-
sü Dergisi*, 18(1), 23-49.
- Ataay, C., K., Atay, F. (2014). Tocqueville'in demokrasi teorisine katkıları üzerine. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 29-55.
- Avaroğulları, M. (2015). Sosyal bilgiler öğretiminde tartışmalı konularla ilgili bir eylem araştırması. *Education Sciences*, 10 (2), 139-150.
- Bal, H. (2012). Demokrasinin performans imkânı olarak çoğulculuk. *Liberal Düşünce Dergisi*, 67, 137-171.
- Baloğlu Uğurlu, N., Doğan, A. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ve akade-
misyenlerinin tartışmalı konuların öğretimi ile ilgili görüşleri. *İnönü Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 219-237. DOI: 10.17679/inuefd.17327087
- Baltacı, A. (1996). Demokratik Eşitlik İlkesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1).
- Baş, H., Nural, E. (2023). Türkiye'de öğretmen yetiştirme uygulamalarında yaşanan sorunların belirlenmesine ve çözüm önerilerine ilişkin öğretmen görüşlerinin de-
ğerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 16-46. <https://doi.org/10.54637/ebad.1222046>

- Barth, J., Demirtaş, A. (1997). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretimi*. YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitim Geliştirme Projesi Öğretmen Eğitimi Dizisi.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2006). Bilgi toplumu oluşturma bağlamında Türk edebiyatı dersleri üzerine düşünceler. *Milli Eğitim Dergisi*, 34(169), 1-16.
- Büyükkaragöz, S., Kesici, Ş. (1996). Öğretmenlerin hoşgörü ve demokratik tutumları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 7(7), 153-365.
- Bulut, N. (2003). Demokrasiyi ideal anlamına yaklaştırma çabası olarak radikal demokrasi. *AÜEHFD*, VII (1-2), 41-68.
- Ceylan, E., Özdoğan Özbal, E., Sever, M. ve Boyacı, A. (2020). *Türkiye'deki Öğretmen ve Okul Yöneticilerinin Görüşleri, Öğretmen Koşulları: TALIS 2018 Öğretmen ve Okul Yöneticileri Yanıtları Analizi*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çepni, S. (2018). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım.
- Çırak, A. (2019). Demokratik değerler, demokratik eğitim ve sosyal bilgiler eğitimi ilişkisi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 1-18.
- Çopur, A. (2015). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tartışmalı konuların öğretimine ilişkin düşüncelerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Çukurçayır, S., Tezcan, K. (2011). Demokratikleşme ve ekonomik kalkınma: etkileşim analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 4(2), 48-76.
- Dahl, R. A. (2021). *Demokrasi üzerine* (B. Kadioğlu, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Demir, N. (2010). Basic principles of democracy and modern democracy theories. *Ege Academic Review*, 10 (2), 597-611.
- Demirel, N., Ünişen, A. (2018). Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(67), 997-1003.
- Demirel, T. (2011). Demokrasi ve demokratikleşme üzerine. H. Turşucu ve H. E. Beriş (Ed.), *Lider ülke Türkiye* (s. 6-20). AK PARTİ AR-GE Başkanlığı Yayınları.
- Demirkaya Gedik, H. (2008). *Sosyal bilgiler eğitiminde güncel olaylar* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Deveci, H. (2018). Türk eğitim tarihinde sosyal bilgiler. Turan, R. Ve Ulusoy K. (Ed.), *Sosyal bilgilerin temelleri* (ss. 20-36). Pegem Akademi.
- Doğan, İ. (1997). Demokrasi ve erdem ilişkisi: Türkiye örneği. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 30(1).
https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000270

- Duran, H. (2006). İfade özgürlüğü ve Türkiye. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 58-81. DOI: 10.15337/SUHFD.2017.169
- Durdu, Z. (2018). Siyasal kültür, modern devlet ve demokrasinin demokratikleştirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61), 574-582.
- Dursun, D. (2005). Türk demokrasisinde kurumsallaşma sorunu ve krizleri çözme yöntemi olarak askeri darbeler. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 1 (3), 175-196
- Dinç, E. (2019). Demokrasi. İ. Acun (Ed.), *İnsan hakları ve demokrasi eğitimi* (61-81). Pegem Akademi.
- Ercins, G. (2012). Türkiye'nin demokratikleşmesinde toplumsal sorun alanları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/1, 79-102.
- Erdem, C. & Eğmir, E. (2020). Demokrasi ve eğitim: Kavramsal bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı*, 159-171. DOI: 10.32709/akusosbil.787092.
- Erdoğan, M. (2018). *Özgürlük, hukuk ve demokrasi*. Siyasal Kitabevi.
- Erkal, P. (2021). *Örgütsel demokrasi algısı üzerine bir araştırma*. Gazi Kitabevi.
- Ersan, E. (2017). *Türkiye'de öğretmen yetiştirme politikaları [Yayımlanmamış Tezsiz Yüksek Lisan Projesi]*. Trakya Üniversitesi.
- Ersoy, A. F. (2013). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tartışmalı konulara katılımını etkileyen etmenler. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 24-48.
- Eryılmaz, Ö., Çengelci Köse, T. (2017). Sosyal bilgiler dersinde güncel olay kullanımının öğrencilerin sosyal problemlere duyarlılıklarına etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (62), 985-1000. DOI: 10.17755/esosder.288106.
- Eser, H. B., Taylan, Ö. (2018). Antagonizmadan- agonizmaya: radikal demokrasi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 13 (50), 101-125.
- Eylem Korkmaz, H. (2013). *Okullarda demokratik eğitim ortamının gerçekleşmesine yönelik öğretmen algıları [Yayımlanmış Doktora Tezi]*. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Genç, S. Z., Esen, H. (2012). Öğretmen yetiştirmede demokratik değerlerin benimsenmesi, *Akademik Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 589-602.
- Gindi, S. Sagee, R. and Gilat, R. (2021). Who wants a political classroom? Attitudes toward teaching controversial political issues in school. *Journal of Social Science Education*, 20 (2), 130-150.

- Gökçe, A. F. (2017). Öğretmenlerin demokrasi anlayışı bağlamında gelişmişlik seviyesinin demokratik siyasi kültürün oluşması üzerindeki etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 448-459.
- Gökçen, S. (2020). İki darbe arası Türk demokrasisi (1961-1980). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 67, 241-264. <https://doi.org/10.46955/ankuayd.850488> adresinden 16.11.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Gölcü, A. (2014). *Demokrasi kültürü bağlamında 28 Şubat sürecini yeniden düşünmek: köşe yazılarında demokrasi söylemi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Gömlüksiz, M.N., Çetintaş, S. (2011). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 1-14.
- Gönenç, A. A. (2001), *Sivil toplum, düşünsel temelleri ve Türkiye perspektifi*. Alt Kitap.
- Güçin, G., & Memişoğlu, H. (2017). Current issues teaching according to the opinions of social studies teachers. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3 (4), 1274-1295. DOI: 10.24289/ijsser.321626.
- Gürdoğan, Bayır Ö. (2010). *Sosyal bilgiler dersinde güncel olaylardan yararlanmanın öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi*. [Yayımlanmış Yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Gürkaynak, İ., Üstel, F., Gülgöz, S. (2003). *Eleştirel düşünme*. Eğitim Reformu Girişimi.
- Günel, H., Kaya, R. (2016). Tarih öğretmenlerinin tartışmalı ve hassas konuların öğretimi sırasında yaşadıkları çekince ve sorunlar (Erzurum örneği). *Turkish History Education Journal*, 5(1), 44-73. <https://doi.org/10.17497/tuhed.279913>
- Gürkan, B. (2009). *Sosyal bilgiler eğitiminde güncel olaylar: İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler eğitiminde güncel olayları ele alış biçimlerinin değerlendirilmesi* [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Güven, A. (2010). Demokratik vatandaşlık ve tarih eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 337-350.
- Hess D.E. (2002). Discussing controversial public issues in secondary social studies classrooms: learning from skilled teachers, *Theory & Research in Social Education*, 30 (1), 10-41.
- Hess, D. E. (2009). *Controversy in the classroom*. Routledge.

- Hess, D. E. (2010). Controversial issues and democratic discourse. Linda, S. Levstik and Cynthia A. Tyson (Ed.), *Handbook of research in social studies education* (124-137). Routledge.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset* (B.B. Özipek, Çev.). Adres Yayınları.
- Hünler, O. S. (2019). Popülist sağ ve sosyal medyada nefret söylemi. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, 8, 6-23.
- İşçi, M. (2012). *Demokrasi ve kurumları*. Der Kitabevi
- Journell, W. (2011). Teaching politics in secondary education: analyzing instructional methods from the 2008 presidential election. *The Social Studies*, 102(6), 231-241.
- Journell, W. (2017). *Teaching politics in secondary education*. Suny Press.
- Karakoç, R., Özden, M. (2020). Demokrasi anlayışında yeni bir yaklaşım: müzakereci demokrasi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 579-598.
- Karaman Kepenekçi, Y. (2003). Demokratik okul. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1, 44-54.
- Kaymakçı, S., Ata B. (2012). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgilerin doğasıyla ilgili görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 35- 64.
- Keçe, M., Meray, Z. (2011). İlköğretim sosyal bilgiler kazanımlarının sosyal bilimler disiplinlerine ve disiplinlerarası anlayışa uygunluğunun belirlenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 110-139.
- Keyman, F. (2013). Türkiye'nin demokrasi sorunları. Boztekın, N. (Ed.) *Demokrasi ve siyasal katılım* (ss.32-38). Ezgi Ofset.
- Kocaoğlu, M. (2017). Birlikte yaşamın imkânı olarak demokrasi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 29-39.
- Koç, G. (2006). Yapılandırmacı sınıflarda öğretmen- öğrenen rolleri ve etkileşim sistemi. *Eğitim ve Bilim*, 31 (142), 56-64.
- Korkmaz, E., Erden, M. (2013). Demokratik bir eğitim ortamında eğitim programının özellikleri. *Education Sciences*, 8(2), 209-224.
<https://doi.org/10.12739/NWSA.2013.8.2.1C0582>.
- Kozikoğlu, İ., Senemoğlu, N. (2018). Mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin karşılaştıkları güçlükler: nitel bir çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, - Journal of Qualitative Research in Education*, 6(3), 341-371.
DOI:10.14689/issn.2148-2624.1.6c3s16m

- Kuş, Z. ve Yakar, H. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin demokrasiye yönelik inançları ve sınıf içi uygulamaları. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 332-371. DOI: 10.29299/kefad.929595
- Mankan, V. (2020). Demokrasinin tarihsel evrimi. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 119-136.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. Nobel Yayıncılık.
- Nas, R. (2006). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Ezgi Kitabevi.
- Odabaş, B. (2021). Demokrasi ile popülizm arasındaki ilişki. *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 1-18
- Ökten, Ş. (2007). Gelişme ve demokrasi: kalkınmayla demokratikleşme ya da kalkınmanın demokratikleştirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 91-106.
- Önal, R. (2016). Avrupa’da müslümanların birlikte yaşama serüveni: Norveç örneği - çokkültürlü yaşam, sosyo-kültürel organizasyonlar ve dinlerarası diyalog perspektifinden bir analiz. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 11(1), 167-185.
- Özensoy, A.U. (2019). Eleştirel düşünme. Aksoy, B., Akbaba B. ve Kılcan, B. (Ed.) *Sosyal bilgilerde beceri eğitimi* (ss.91-113). Ankara: Pegem Akademi.
- Özer, İ. (1996). Siyasal kültür, demokrasi ve demokratik değerler. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), ss.71-98.
- Özdaş, F. ve Çakmak, M. (2018). Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin metaforik algıları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2747-2766.
- Özdemir, G. (2013). Farklılıkların kesiştiği coğrafyalar için bir öneri: radikal demokrasi. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.*, 20(1), 74-93.
- Özpolat, A. (2010). Bir toplumsal değişme paradigması olarak demokrasinin eğitime yansımaları: demokratik eğitim. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(185), 365-381.
- Öztürk, D. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tartışmalı konuların öğretimine ilişkin görüş ve uygulamaları* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Kastamonu Üniversitesi.
- Resmi Gazete (2022). [14 Şubat 2022 PAZARTESİ \(resmigazete.gov.tr\)](https://www.resmigazete.gov.tr). TC. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete (resmigazete.gov.tr) adresinden 20.02.2024 tarihinde erişilmiştir.

- Seçgin, F. (2009). *Öğretmen adaylarının tartışmalı konuların öğretimine ilişkin algı, tutum ve görüşleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (2018). [201812103847686-SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI .pdf \(meb.gov.tr\)](https://www.meb.gov.tr/201812103847686-SOSYAL_BILGILER_OGRETIM_PROGRAMI.pdf) Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (meb.gov.tr) adresinden 23.11.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Sömen, T. (2020). Sosyal bilgiler öğretiminde güncel olaylar. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 431-447.
- Stradling, R. (1984). Controversial issues in the classroom. S. Hill and C. Reid, (Eds.), *Teaching controversial issues* (pp. 1-12). London, Edward Arnold.
- Sambur, B. (2011). Din özgürlüğü, çoğulculuk ve liberal demokrasi. *Liberal Düşünce Dergisi* (63), 7-14.
- Şahin, İ. (2013). Öğretmen adaylarının nasıl yetiştirildiklerine ilişkin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(1), 241-258.
- Şaylan, G. (1998). *Demokrasi ve demokrasi düşüncesinin gelişmesi*. TODAİE Yayınları.
- Şişman, M., Güleş, H. ve Dönmez, A. (2010). Demokratik bir okul kültürü için yeterlikler çerçevesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3/1, 167-182.
- Tahiroğlu, M., Aktepe, V. (2015). Değerler eğitimi yaklaşımlarına göre geliştirilen etkinliklerin demokratik algı ve davranışlar üzerine etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13 (30), 309-345.
- Tay, B. (2018). Sosyal bilgiler öğretiminin dünü bugünü ve yarını. Turan, R. ve Ulusoy K. (Ed.) *Sosyal bilgilerin temelleri* (ss. 2-17). Pegem Akademi.
- TDK (2024). [Müzakere ne demek TDK Sözlük Anlamı \(sozluk.gov.tr\)](https://sozluk.gov.tr/muzakere-ne-demek) adresinden 15.01.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Tok, N. (2005). Liberal demokratik toplumda vatandaşlık ve eğitim. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(03), 235-254. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001430
- Tonga, D., Uslu, S. (2015). Sosyal bilgiler dersinde kazanım-değer ilişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 91-110.
- Tuncel, G., Balcı, A. (2015). Demokratik toplumlarda öğretmen nitelikleri ve öğrencilere yansımaları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (31), 82-97.

- Tuncer, H. (2018). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tartışmalı konuların öğretimine ilişkin görüşlerinin incelenmesi* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Tunç Şahin, C. (2021). Sosyal bilgiler eğitiminde toplumsal konuların öğretimi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (3), 1429-1474.
- Turan, R. (Ed.). (2017). *Öğretmen adayları ve öğretmenler için insan hakları ve demokrasi eğitimi*. Pegem Akademi.
- Tutkun, Ö. F., Aksoyalp, Y. (2010). 21. Yüzyılda öğretmen yetiştirme eğitim programının boyutları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 361-370.
- Yağcı, E. (1998). Demokrasi ve eğitim. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 22(107), 15-22.
- Yalınuçar, M. (2022). Müzakereci öğretim yöntemi eğitimin kavramsal temelleri. (8) [MÜZAKERECİ ÖĞRETİM YÖNTEMİ | Meltem Yalın Ucar - Academia.edu](https://www.academia.edu/48888888/MUZAKERECI_OGRETIM_YONTEMI) adresinden 20.02.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Yalın Uçar, M., Dönmez Yapucuoğlu, M. (2021). Müzakereci öğretim yaklaşımına ilişkin bir derleme. *e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8, 821-840. doi: 10.30900/kafkasegt.955309.
- Yavuz, N., Duman, T., Karakaya, N. (2021). *İnsan hakları ve demokrasi vatandaşlık bilgisi*. Pegem Akademi
- Yazıcı, S., Seçgin, F. (2010). Tartışmalı konular ve öğretimine ilişkin bir çalışma. *Journal of International Social Research*, 3(12), 488-501.
- Yeşil, R. (2004). İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde yöntem. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 35-41.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2000). *Modern demokrasi: gelişimi ve sorunları*. Yeni Türkiye Yayınları.
- Yılmaz, K. (2013). Tartışmalı ve tabu konuların incelenmesi: sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri/ investigation into controversial issues and taboo topics: social studies teachers' perspectives. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 201-225.
- Yükselbaba, Ü. (2012). *Habermas ve kamusal alan: burjuva kamusal ilkesinden iletişimsel kamusalığa geçiş*. On İki Levha Yayıncılık.

EK-1
Etik Kurul İzni

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU
ESKİŞEHİR

Toplantı Tarihi : 05.07.2022

Toplantı No : 2022-12

GÜNDEM :

3. Başvuru Sahibi : Dr.Öğretim Üyesi Abdulkerim ŞEN (Aşlı ASLAN ile birlikte).

Konu: “Öğretmen Eğitimi ve Demokrasi: Sosyal Bilgiler Eğitmcilerinin Tartışmalı Politik Konulara Yaklaşımları (Teacher Education and Democracy: Social Studies Teachers’ Approaches to Controversial Political Issues” isimli araştırmasının görüşülmesi.

KARAR :

3. Dr.Öğretim Üyesi Abdulkerim ŞEN’in (Aşlı ASLAN ile birlikte) “Öğretmen Eğitimi ve Demokrasi: Sosyal Bilgiler Eğitmcilerinin Tartışmalı Politik Konulara Yaklaşımları (Teacher Education and Democracy: Social Studies Teachers’ Approaches to Controversial Political Issues” isimli araştırmalarının ve başvuru evrağının ekinde örneği bulunan araştırmalarında kullanacakları ölçme aracının/araçlarının; fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölççeğine ilişkin sorumluluk başvuru sahibine/sahiplerine ait olmak üzere veri toplama araçlarını uygulamak için gerekli yerlerden yasal izinleri almak şartıyla **Üniversitemiz insan araştırmaları etik kurulu yönergesine** uygunluğuna oybirliği ile karar verildi.

(İmza)
Prof. Dr. Yaşar SARI
Başkan

(İmza)
Prof. Dr. Esra DERELİ
Başkan Yardımcısı

(İmza)
Prof. Dr. Ferit USLU
Üye

(İmza)
Prof. Dr. Zafer BALBAĞ
Üye

(İmza)
Prof. Dr. Ayşe AYPAY
Üye

(İmza)
Prof. Dr. Birol YILDIZ
Üye

(İmza)
Prof. Dr. Mustafa Kemal BEŞER
Üye (Raportör)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı SOYADI : Aslı ASLAN
Orcid Numarası :0000-0002-7459-3158

Eğitim Durumu

Lise	Florya Tevfik Ercan Lisesi	Mezuniyet: 1999
Lisans	Gazi Üniversitesi	Mezuniyet: 2006
Önlisans	Anadolu Üniversitesi	Mezuniyet: 2019
Yüksek Lisans	Osmangazi Üniversitesi	Mezuniyet: 2024

Yabancı Dil

İngilizce: Okuma (İyi), Yazma (Temel), Konuşma (Temel)

Mesleki Geçmiş

Görev:	Kurum	Çalışma Tarihleri
Öğretmen	Afyonkarahisar Bolvadin Gazi İlköğretim Okulu	2008-2010
	Pazarköy İlköğretim Okulu -Sakarya- Akyazı	2010-2012
	Pazarköy Ortaokulu /Sakarya-Akyazı	2012-2017
	Pazarköy İmam Hatip Ortaokulu /Sakarya-Akyazı	2017-2018
	Cumhuriyet Ortaokulu /Sakarya-Akyazı	2018-

Akademik Çalışmalar

Yayımlar

“The Level of Achievement of Geographical Skills of Social Studies Curriculum in Textbooks”, *Eğitimde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2021, 39-49.

Sertifikalar

Bilimsel Proje Yarışmalarında Danışmanlık Eğitimi Sertifikası- Türk Coğrafya Kurumu

İletişim:

E-posta adresi: